

KVARTERET PREFEKTEN

- en boplats från folkvandringstid och vendeltid

Särskild arkeologisk undersökning

Åsa Jönsson
Alexandra Nylén

SMÅLANDS MUSEUM RAPPORT 2006:18

KVARTERET PREFEKTEN

- en boplats från folkvandringstid och vendeltid

Särskild arkeologisk undersökning

Åsa Jönsson
Alexandra Nylén

SMÅLANDS MUSEUM RAPPORT 2006:18

© 2006 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2006
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29
TRYCKT HOS: Arkitektkopia Växjö

Innehåll

Sammanfattning	1
Inledning	3
Topografi och undersökningsområde	7
Telestads by och Telestads gods	9
Fornlämningsmiljö	11
Fornlämningarna och de tidiga byarna	14
Fornlämningar intill undersökningsområdet	14
Tidigare undersökningar	15
Undersökningen	19
Syfte	19
Metod och prioriteringar	19
Vintermetodik	20
Vårmetodik	21
Bevaringsförhållanden och källkritiska aspekter	22
Utgångspunkter och tidigare resultat	22
Struktur och ekonomi	23
Bebyggelseutveckling	24
Makro- och vedartsanalys	24

¹⁴ C-dateringar	25
Anläggningstyper	25
Järnframställning	26
Publik verksamhet	26
Resultat	27
Anläggningar	27
Huskonstruktioner	30
Övriga lämningar	52
Fynd	55
Dateringar och bebyggelseskeden	58
Makrofossilanalys	60
Vedartsanalys	61
Tolkning	63
Några definitioner	63
Förhistoriska hus - en arkeologisk historik	65
Byggnadstradition under järnåldern i södra Sverige	66
Järnålderns bebyggelse i Kronobergs län	68
De bägge undersökningarna	72
Huskonstruktion, rum och funktion	73
Kronologi och inre struktur	86
Gård eller by?	91
Vegetations och odlingsutveckling	93
Bebyggelsehistoriska sammanhang	96
Yngre järnåldersbebyggelse och bybildning på Teleborgsnäset	98
Varför flyttar man samman i en by?	98
Sammanfattade resultat	101
Utvärdering	105
Källor	107
Litteratur	107
Kartmaterial	114
Administrativa uppgifter	115
Cd-skiva: Fynd- och anläggningslistor, analysrapporter, ritningar i plan och profil, foton samt GIS-data	

Sammanfattning

Strax söder om Växjö stad har Smålands museum undersökt en boplats från folkvandringstid-vendeltid. Boplatsen låg inom det som skulle komma att bli Kvarteret Prefekten på området för Växjö Universitet.

Vid undersökningen hittades sammanlagt tio huskonstruktioner av olika storlek. Bebyggelsen har ett äldsta skede i förromersk järnålder men bebyggelsens tyngdpunkt inföll inom perioden folkvandringstid och vendeltid, ca 400-700 e Kr.

Byggnaderna omfattade såväl bostadshus som uthus och enklare skjulkonstruktioner. Några av de mindre husen har tolkats som uthus dit särskilda aktiviteter knutits så som tröskning, textilproduktion och eventuellt bakning. Av husen från den folkvandringstida/vendeltida fasen har fyra bedömts vara boningshus med möjliga fähusdelar. På boplatsen fanns också ett antal blästugnar där man producerat järn. Ugnarnas datering sammanföll med boplatsskedet i folkvandringstid/vendeltid. Bebyggelsen har under den här perioden tolkats som en gårdsenhet vilken byggts om vid ett antal tillfällen. Bebyggelsestrukturen tycks inte ha varit reglerad eller uppbyggd efter någon igenkännbar gårdsstruktur.

Odlingsekonomin baserades på jordbruk och boskapsskötsel och i de analyser av makrofossil som gjorts återspeglas såväl odling som bete. Makrofossilanalysen antydde också att flersäde kan ha förekommit, trots att man för Smålands inlands del annars inte brukar tala om flersäde förrän i sen tid.

Bebyggelsen under folkvandringstid/vendeltid utgör en viktig länk i den

bebyggelsehistoriska utvecklingen i Telestadsområdet. Gårdsbebyggelsen verkar utgöra ett mellanled i utvecklingen från en mer spridd bebyggelse under bronsålder och äldre järnålder mot en koncentration av bebyggelsen i vikingatid, då man flyttade mot övre delen av Telestadshöjden. På höjden anlades de yngre järnåldersgravfälten och där kom även den medeltida bytomten att ligga.

Inledning

Växjö universitet är beläget i stadens södra stadsdel Teleborg. Utbyggnaden av universitet har inneburit att nya områden har behövt tas i bruk för institutionsbyggnader och studentbostäder. Det tidigare outnyttjade området söder om Teleborgs slott, mellan Georg Lückligs väg och Trummen, har ingått i de senaste årens utbyggnad. Det här området benämndes i ett första skede som kvarteret Professorn (fastigheten Växjö 12:10). Det aktuella undersökningsområdet kom efter detaljplaneläggning att benämnas kvarteret Prefekten och låg i den södra delen av Växjö 12:10.

Inför exploateringen av området utfördes en arkeologisk utredning av Smålands museum i november 1999 (Åstrand 2000a). Vid en utredningsgrävning påträffades två områden med boplatzlämningar, område A (RAÄ 351) och område B (RAÄ 352). Efter beslut av länsstyrelsen utfördes en förundersökning av dessa båda områden under sommaren år 2000 (Åstrand 2003). Man kunde då konstatera att RAÄ 351 utgjordes av en förhållandevis omfattande boplatssyta, medan lämningarna i RAÄ 352 var mer sporadiska. Med utgångspunkt från resultatet kunde uppdragsgivaren planera utbyggnaden så att vissa områden kom att undantas från exploatering. Detta resulterade i att större delen av boplatssytan RAÄ 351 först inte berördes av utbyggnaderna. En yttre del av boplatssytan berördes dock av exploateringen och efter beslut av länsstyrelsen slutundersöktes denna yta under hösten år 2000. Undersökningen visade att man förlagt eldfängd verksamhet samt avfalls- och förvaringsgropar i boplatssytans ytterområde. Bland annat påträffades rester efter fyra järnframställnings-

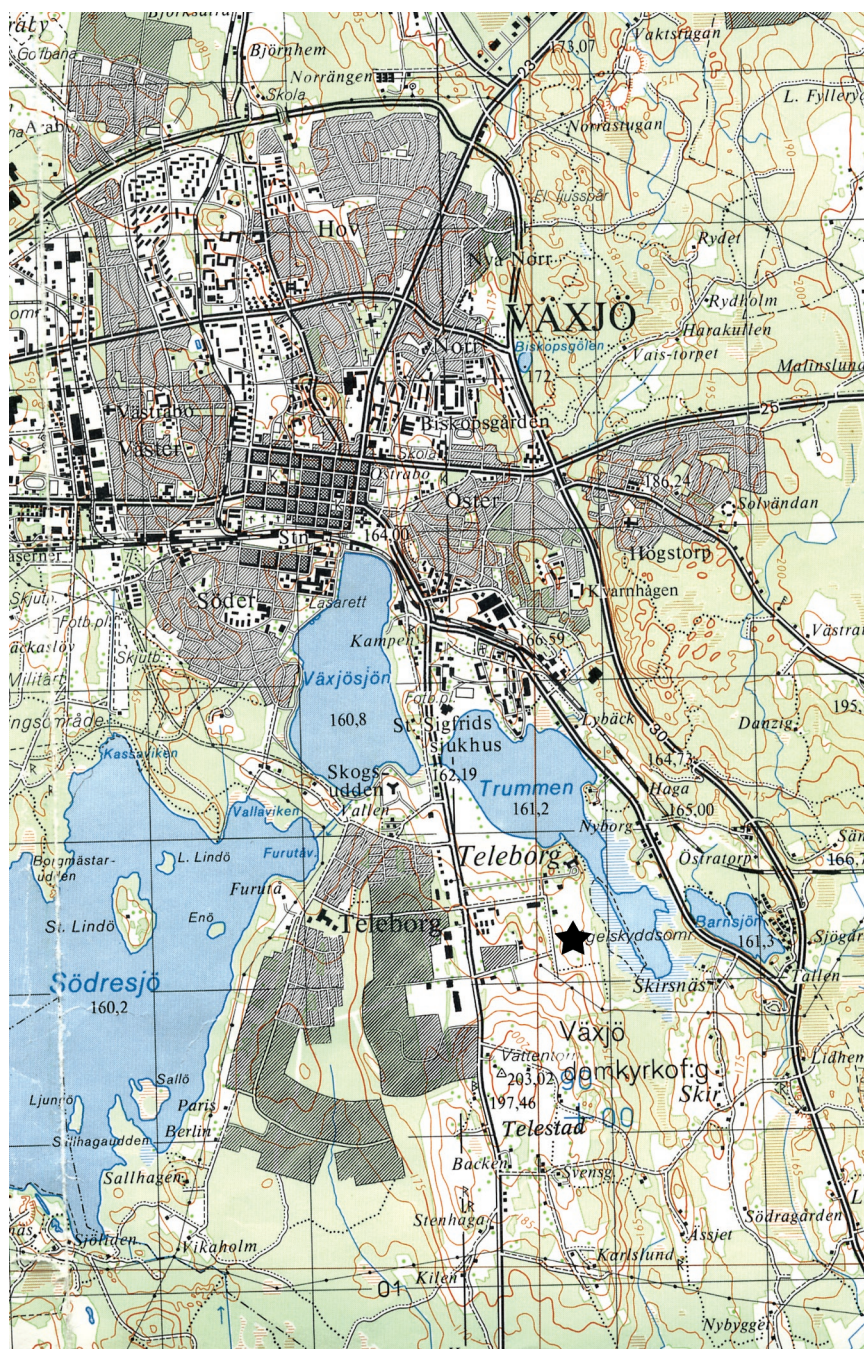

Fig 1. Utdrag ur topografiska kartan med undersökningsområdet markerat. Stjärnan markerar undersökningens läge. Fri skala.

ugnar från folkvandringstid respektive vendeltid. Det framkom också spår av ett grophus samt rader av stolphål vilka tolkades som enklare skjul eller uthus (Åstrand 2004 b). De begränsade lämningar som påträffades inom RAÄ 352 bedömdes vara av lägre vetenskapligt värde. Länsstyrelsen beslöt därför att vidare undersökningar inte skulle utföras i detta område.

Efter slutundersökningen år 2000 bebyggdes de undersökta delarna av boplaten RAÄ 351, medan de mer centrala delarna av boplaten som undantagits vid exploateringen fick ligga kvar orörda. Under år 2003 blev det dock aktuellt att även den kvarvarande delen av boplaten skulle bebyggas. Under vintern 2003 och under efterföljande vår utfördes därför en

slutundersökning i denna del av boplatsen. Området hade i detta skede fått beteckningen kv. Prefekten. De två slutundersökningarna har alltså berört två olika delar av en och samma boplats, RAÄ 351. Denna rapport behandlar i första hand slutundersökningen från 2003-2004 men diskuterar även resultaten från undersökningen år 2000. Uppdragsgivare för den aktuella undersökningen var Växjö kommun.

I rapporten ges först en bakgrund till undersökningen som omfattar topografi, fornlämningsmiljö, tidigare undersökningar och vår förförståelse av boplatsens kunskapspotential. Detta knyts sedan samman till undersökningens syften, metodval och prioriteringar. Därefter görs en presentation av de anläggningar, fynd och konstruktioner som framkom vid undersökningen. I den avslutande delen diskuteras tolkningen av boplatsen utifrån de båda slutundersökningarna. Med utgångspunkt från de senaste årens undersökningar diskuteras även boplatsen ur ett lokalt och regionalt bebyggelsehistoriskt perspektiv. Den läsare som inte vill fördjupa sig i en detaljerad redogörelse kring de påträffade lämningarna, utan mer är intresserad av undersökningens resultat, kan gå direkt till kapitlet ”Tolkning”.

På en medföljande cd-skiva finns bilagor med fynd- och anläggningslistor analysprotokoll samt bilder. Dessutom finns möjlighet att se delar av inmätningarna från undersökningen med hjälp av programmet arc explorer. Cd:n innehåller en programfil för arc explorer vilket gör det möjligt för alla att ta del av informationen.

Topografi och undersökningsområde

Teleborgsområdet ligger på ett brett näs mellan sjöarna Trummen, Södra Bergundasjön och Växjösjön (se fig 1). Området är en del av det omväxlande landskap som är karaktäristiskt för Växjötrakten med sjöar och höjdparter i form av drumliner och rullstensåsar. De sjöar som omger Teleborgsnäset hör liksom Helgasjön och Åsnen till Mörrumsåns vattensystem. Trakten ligger över den högsta kustlinjen men vissa områden har varit täckta av den så kallade Värendsissjön. Under inlandsisens avsmältningsskede omkring 10 000 f Kr uppstod en stor issjö som band ihop de nuvarande sjöarna och lägre markpartierna till en sammanhängande sjö (Rydström 1971). Trummen och de övriga sjöarna runt Teleborgsnäset ligger på en nivå av 160 m ö h medan krönet av Telestadsdrumlinen ligger strax över 200 m ö h. Denna höjd är ett dominerande inslag i landskapet och utgör en naturlig mittpunkt på Teleborgsnäset. Den vanligaste jordarten i Växjötrakten är sandig eller siltig morän men isälvsavsatta avlagringar förekommer omkring rullstensåsarna. Drumliner som Telestadshöjden har med sina jordar av finare moränmaterial och avsaknad av stenblock utgjort goda platser för jordbruk och bebyggelse.

Kvarteret Prefekten ligger inom universitetsområdet, sydöst om Stallvägen och väster om sjön Trummen. Här fanns intill för några år sedan igenväxande åkermark och beteshagar. Området ligger på den norra sluttningen av Telestadshöjden vars högsta punkt markeras av Teleborgs vattentorn. Från krönet av Telestadshöjden sänker sig marken gradvis ned mot Trummen. Sjöns strandmark med alskog och översvämningssmarker tar vid strax öster

om undersökningsområdet. Träddungar och impediment med stora odlingsrösen har brutit av den öppna åkermarken. Hela området har tidigare ingått i det fulläkerslandskap som präglat omgivningarna runt Telestads gods.

Fig 2. Det stora odlingsröset med körväg. Foto från nordväst.

Den aktuella boplatsen, RAÄ 351, ligger på ett mindre höjdparti sydost om universitetsområdets centrala del. Uppe på själva höjdpartiet finns ett stort vållagt odlingsröse som anlagts i samband med godsets röjningsarbeten vid 1800-talets slut (fig 2). Rakt igenom odlingsröset går en halvcirkelformad körväg som gjort det möjligt att köra intill med häst och vagn för att tippa odlingsstenen i rösets mitt. Odlingsröset är ett av flera exempel på den närmast demonstrativa noggrannhet som har utmärkt stenröjningen inom Teleborgsgodsets marker. På höjdpartiet är jordmånen tunn och berget går i dagen på flera ställen. Väster om höjdpartiet fanns före byggnationen en mindre våtmark. På andra sidan denna vidtar ett nytt mindre höjdparti inom det angränsande kvarteret Universitetet.

Den del av boplatsen RAÄ 351 som berördes av den aktuella undersökningen framstod vid förundersökningen som boplatsens centrala delar med förhållandevis hög anläggningstäthet. Undersökningsområdet utgjordes av en flack plåtå som sluttade svagt mot en sänka i söder. Genom området passerade ett nord - sydligt gående stråk av berg i dagen och öster om detta föll marken successivt ner mot Trummen. Nivåerna inom undersökningsområdet låg mellan 165 och 168 m ö h. I större delen av undersökningsområdet utgjordes marken av stenfri, sandig, siltig morän, men i norra delen av området förändrades jordmånen och blev betydligt mer stenig och grusig.

Innan exploateringen var området utnyttjat som hagmark. Hela ytan har dock tidigare varit plöjd åkermark. Vid slutundersökningen 2003 begränsades undersökningsområdet av Stallvägen i norr, en parkeringsplats i väster, en väg i söder samt ny bebyggelse i öster (fig 3).

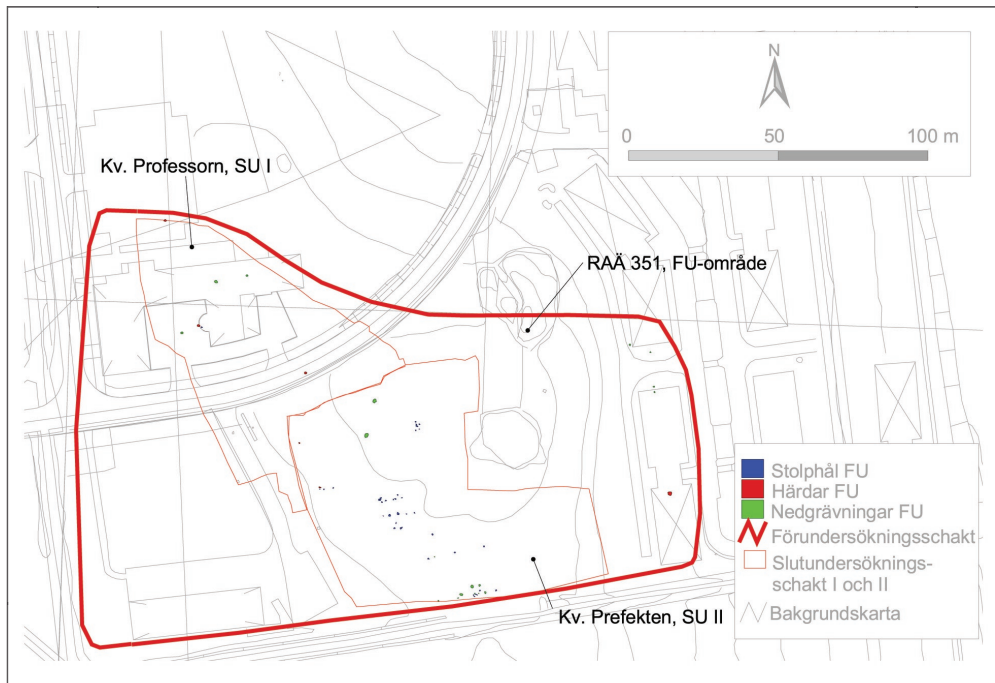

Fig 3. Förundersökningsområdet markerat med tjockare röd linje. De tunnare röda linjerna markerar områdena för de bägge särskilda undersökningarna. Den södra av dessa (SU II) visar det aktuella undersökningsområdet.

TELESTADS BY OCH TELESTADS GODS

DE HISTORISKA KÄLLORNA Universitetsområdet med kvarteret Prefekten ligger på den mark som utgjorde den norra delen av inägorna till Telestads by. Platsen för den gamla byn låg på krönet av Telestadshöjden och byns ägor omfattade större delen av Teleborgsnäset. Byn är känd sedan medeltiden då den första gången omnämns i de skriftliga källorna som Tylastahdae år 1311 (Larsson 1979:32). Vid medeltidens slut hade byn tio gårdar varav sex var skattejord och fyra kyrkojord. År 1700 var antalet gårdar fortfarande det samma men under 1700- och 1800-talet förändrades byn gradvis. Många gårdar delades genom hemmansklyvning samtidigt som nya torp tillkom inom byns ägor (Larsson 1991:223ff).

Vid 1700-talets slut började borgare i Växjö att intressera sig för att köpa gårdar och mark i de angränsande byarna, däribland Telestads by. Bland annat köpte borgare i staden tre kronogårdar på 1790-talet vilka såldes ut av kronan och som tidigare varit kyrkojord. En annan av byns gårdar, Östregården, köptes upp av stadsbor och blev en egendom med en herrgårdsbyggnad kallad Tuvan. På 1840-talet slogs Tuvans ägor ihop med de före detta kronogårdarna och kom att bilda en större egendom, Telestads gods. I samband med gods-

bildningen byggdes de stora ekonomibyggnader av sten som idag ligger längs Stallvägen. Vid sekelskiftet lät Fredrik Bonde bygga det medeltidsromantiska slottet vilket kom att kallas Teleborg. Slottet anlades på udden norr om Tuvan och den äldre mangårdsbyggnaden flyttades till sin nuvarande plats och blev rättarbostad. I och med godsets bildande infördes stordrift i jordbruket med inriktning på att producera för en livsmedelsmarknad.

I samband med godsbildningen moderniserades också jordbruket. Ett storskaligt jordbruk kom att präglade landskapet med stora åkrar, välröjda marker och stora vållagda odlingsrösen. Godsets huvudsakliga arbetskraft utgjordes av torpare som var bosatta på en rad torp belägna i godsets utkanter. De flesta torp låg längs den nuvarande Torparvägen. Egendomen Teleborg med sitt godslandskap bibehölls fram till dess att Växjö kommun köpte godset 1964 (Larsson 1991:508). Teleborgsområdet blev då den växande stadens största expansionsområde och fick ge plats för Växjö högskola och senare universitet.

DET ÄLDRE KARTMATERIALET På storskifteskartan från 1766 ser man att Telestads gamla by låg samlad inom bytomten på krönet av Telestads-höjden (fig 4). Byn hade en ganska öppen och oreglerad form och har antagligen legat på ungefär samma plats sedan medeltiden. Slutningarna närmast norr om byn utgjordes i huvudsak av åkermark medan de lägre markerna ned mot Trummen utgjordes av äng. Undersökningsområdet låg inom den norra delen av byns inägomark. Marken bestod här av en ängsmark som på kartan benämns Sjöängen och som till stor del hörde till Östregården.

Lagaskifteskartan från 1850 ger en bild av landskapet knappt hundra år senare. Situationen hade då på många sätt förändrats. Ett par hundra meter norr om undersökningsområdet låg då den nyanlagda storgården Tuvan. Från Tuvan gick en rak väg västerut som anslöt till landsvägen och som motsvarar den nuvarande Slottsallén. Ytterligare en rak väg gick söderut med en sträckning som motsvarar Georg Lückligs väg. Den sistnämnda vägen bör dock framför allt ha tjänat som brukningsväg. Delar av ängsmarken hade odlats upp vid tiden för laga skiftet. Den nyupptagna åkermarken inramades av stengärdesgårdar. Somliga av dessa fanns kvar före utbyggnaden av området medan andra röjts undan tidigare. Efter 1850 skedde en fortsatt uppodling av undersökningsområdet som innebar att så gott som all mark, med undantag av impediment med berg i dagen, lades under plogen. Även förhållandevis oattraktiv odlingsmark, som den mindre våtmarken väster om undersökningsområdet, var under något skede uppodlad. Sjön Trummen sänktes tillsammans med de omgivande sjöarna med ca 1,8 m under 1800-talet. (Brock & Rickardsson 1981). Förändringen framgår tydligt även på de äldre kartorna. Strandområdet är långgrundt och även idag är skillnaden förhållandevis stor mellan hög- och lågvatten.

Fig 4. Storskifteskartan från år 1766 över Telestad. Det totala slutundersökningsområdets utsträckning är markerat med rosa. Fri skala.

FORNLÄMNINGSMILJÖ

Landskapet runt sjöarna i den centrala delen av Varend är en av de mest fornlämningsrika delarna av Småland. Fornlämningsbilden i Teleborgsområdet är rik och varierad men präglas även av stor påverkan. Den långvariga odlingen, och i sen tid även den expanderande stadsbebyggelsen, är faktorer som starkt påverkat området. De synliga fornlämningarna är därför bara en liten del av det ursprungliga antalet. Det gäller i synnerhet den fossila åkermarken som idag främst finns bevarad inom mindre kringkurna skogsområden.

Den äldsta bebyggelsefas som återspeglas i områdets synliga fornlämningar är de rösen och hällkistor som anlades vid slutet av yngre stenåldern och i början av bronsålder (fig 5). Dessa gravar har ofta haft en monumental ka-

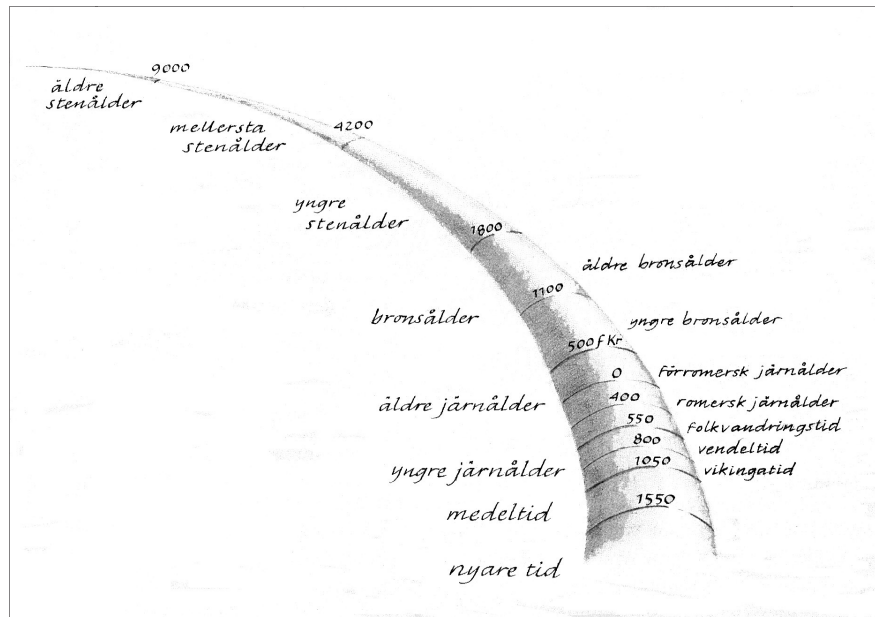
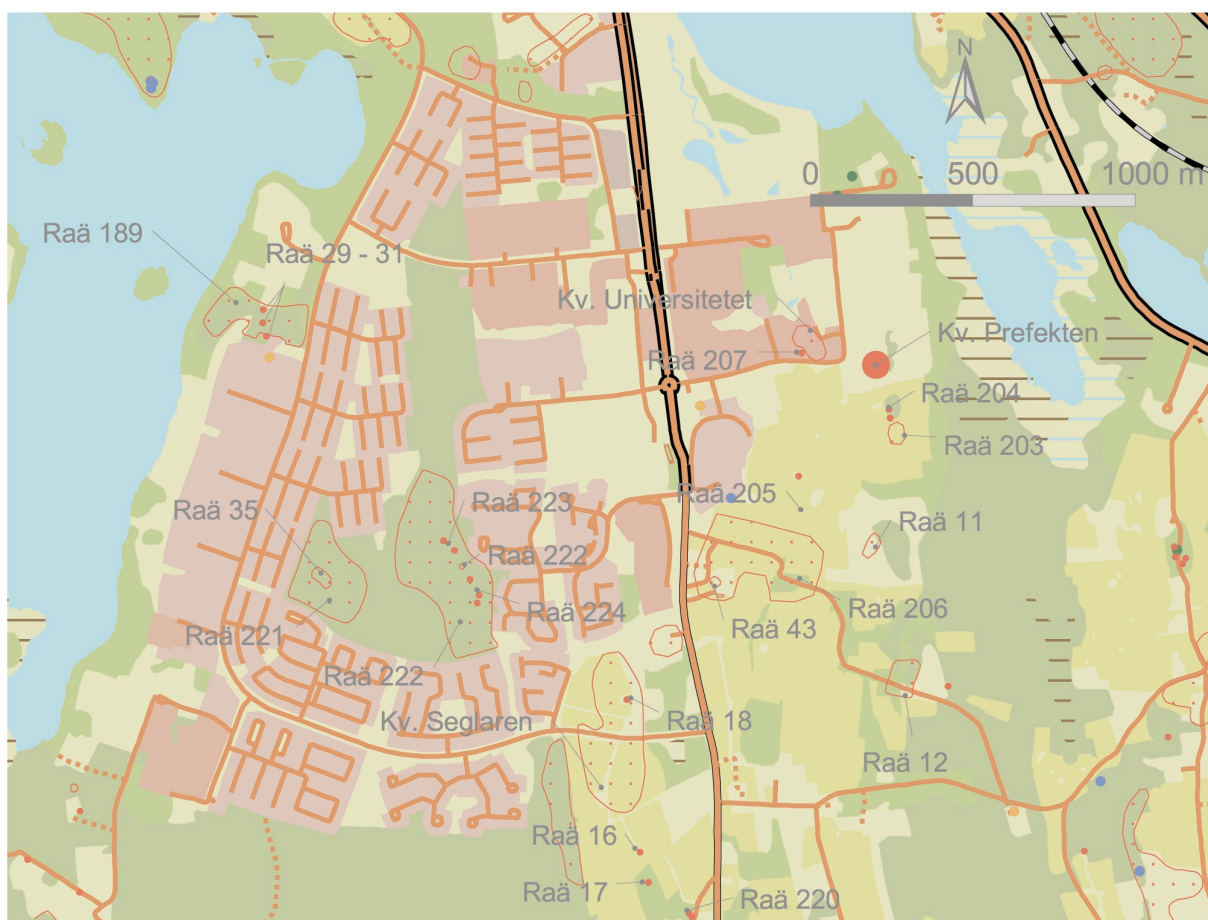

Fig 5. Tidsskala med arkeologiska perioder.

raktär och är anlagda i väl synliga lägen i landskapet. På den västra delen av Telestadshöjden finns tre rösen varav det ena, RAÄ 18, markerar den norra änden av en höjdrygg och de två andra, RAÄ 16 och 17 markerar den södra (fig 6). Röset RAÄ 18, som har innehållit en hällkista, har ursprungligen haft ansevärliga proportioner. Idag återstår dock enbart själva botten av röset. RAÄ 18 är den enda undersökta graven i Teleborgsområdet och de undersökningar som gjorts där beskrivs närmare i det följande avsnittet. En liknande forn-lämningsmiljö finns även i ett höjdläge intill Södra Bergundasjön där tre rösen med hällkistor är belägna, RAÄ 29-31. Det är värt att notera att större rösen i krönläge saknas på Telestadshöjdens centrala del som är områdets högsta och mest dominerande läge. Detta kan bero på att eventuella rösen röjts bort under den långa tid då Telestads by legat på platsen. Det kan också bero på att bronsålderns och den sena stenålderns bebyggelse varit mer orienterad till Teleborgsnäsets västra del. Eventuellt kan de två skadade stensättningarna som ligger på krönet av Telestadshöjden vara rester efter rösen (RAÄ 43).

Även ett antal gravar med mindre monumental prägel finns bevarade inom Teleborgsområdet. I områdets västra del finns ett gravfält och två grupper av gravar som utgörs av runda eller i några fall kvadratiska eller ovala stensättningar, RAÄ 35, 223, 224. Dessa har antagits höra till äldre järnålder. Två låga stensättningar, RAÄ 220, finns även intill de tidigare nämnda rösen RAÄ 16 och 17. Även runt mittpartiet av Telestadshöjden finns flera enstaka stensättningar som antagligen hör till perioden bronsålder-/äldre järnålder. Till dessa hör RAÄ 205, 207 och de tidigare nämnda RAÄ 43.

De gravfält som är av yngre järnålderstyp är koncentrerade till de högre delarna av Telestadshöjden strax öster om den äldre bytomten. Här finns två gravfält, RAÄ 11 och 12 samt två högar som kan vara de återstående resterna

efter ytterligare ett gravfält, RAÄ 204. Lämningarna är hårt kringodlade och man kan anta att gravfälten från början varit större. Den yngre järnålderns gravfält och den historiska tidens by behandlas i följande avsnitt.

Fig 6. Karta med läget för fornlämningar och undersökta boplatser som nämns i texten.

Fossil åkermark i form av röjningsröseområden är karaktäristiskt för stora delar av Värend. I Teleborgsområdet är den fossila åkermarken däremot inte särskilt framträdande, utan begränsad till mindre kvarlämnade skogsområden i områdets södra och västra delar. Det storskaliga jordbruk som bedrevs av Telestads gods från mitten av 1800-talet och framåt innebar en omfattande stenröjning där så gott som alla äldre odlingsspår togs bort. De små kvarvarande områdena med röjningsrösen är antagligen bara rester av ursprungligen sammanhängande områden med fossil odlingsmark. Vid en arkeologisk utredningsgrävning vid Teleborgsvägen 1999 kunde man konstatera att rester efter överodlade röjningsrösen fanns bevarade under ploglagret, vilket visar att röjningsrösen funnits även på Telestadshöjdens centrala partier (Åstrand 2000b).

FORNLÄMNINGARNA OCH DE TIDIGA BYARNA

De gravfält som är av yngre järnålderstyp är som tidigare nämnts koncentrerade till de högre delarna av Telestadshöjden. Gravfälten är belägna intill den äldre bytomten vilket antyder att byn bör ha haft kontinuitet från yngre järnålder till medeltid. Det tydliga sambandet mellan den yngre järnålderns gravar och bytomten kan spegla en utveckling där bebyggelsen på Teleborgsnäset under yngre järnålder koncentrerats till ett samlat område som efterhand fått formen av Telestads by. Även bytomten utgör en fornlämning och är registrerad som RAÄ 206.

Av fornlämningsbilden att döma verkar alltså Telestads by ha funnits som bebyggelseenhet under yngre järnålder. De närmaste samtida enheterna bör ha legat vid Skir, som i senare tid har varit den närmast angränsande byn åt öster, och vid Kampen mellan Teleborg och Växjös stadskärna. Gravfälten vid Skir, RAÄ 19 och 21, är ett av Växjötraktens största gravfält med sammanlagt över 100 anläggningar. Gravfälten har legat intill en landsväg vars ursprung bör gå långt tillbaka i tiden. Här förekommer olika typer av yngre järnåldersgravar som stensättningar, högar och ovala stensättningar. Ett antal gravar i södra delen grävdes ut under 1970-talet (Tomtlund 1977). Dessa kunde dateras till vendeltid och vikingatid. Gravfälten vid Skir är betydligt bättre bevarade än de vid Telestad. Det finns dock inte något som talar för att Skir ska ha varit en större enhet än Telestad (Larsson 1980:224). Vid medeltidens slut uppger jordeböckerna att Skir har sex gårdar medan Telestad har tio. Gravfältet vid Kampen, RAÄ 46, är beläget på landtungan mellan Växjösjön och Trummen. Den forntida gård eller by som detta gravfält representerar har inte fortsatt existera in i senare tid. Någon historiskt känd by har inte funnits på platsen. Den intilliggande Kampagården kommer till först under 1600-talet. Det är inte orimligt att den by eller gård som hört till gravfältet, och som kanske varit den egentliga Växjö by, mycket tidigt kommit att ingå i Domkyrkans jordinnehav och i samband med detta upphört som egen enhet (Åstrand 2004b).

FORNLÄMNINGAR INTILL UNDERSÖKNINGSOMRÅDET

Kvarteret Prefekten ligger på Telestadshöjdens norra sluttning och de närmaste synliga fornlämningarna utgörs av några ensamliggande gravar, samt de gravfält som ligger på höjdpartiets övre delar. Strax väster om undersökningsområdet finns stensättningen RAÄ 207 (fig 6). Den ligger intill den boplats som undersöktes 1994 men själva graven berördes inte av undersökningen. Vid undersökningen fann man dock lämningar från övergången mellan yngre bronsålder och äldre järnåldern som man antog har haft samband med stensättningen (Högrelle & Skoglund 1995:25). Strax söder om boplatsen

inom kvarteret Prefekten ligger två högar, RAÄ 204. Som tidigare nämnts ansåg man vid fornminnesinventeringen 1993 att RAÄ 204 eventuellt kunde vara rester efter ett förstört gravfält. Vid fornminnesinventeringen påträffade man även flinta och skärvsten i åkermarken intill gravarna vilket tolkades som lämningar efter en boplatz, RAÄ 203. En hög som bedömts som osäker ligger i sluttningen upp mot Telestadshöjden, RAÄ 205. Där finns även en osäker stensättning, RAÄ 22. På den övre delen av Telestadshöjden ligger som tidigare nämnts gravfälten RAÄ 11 och 12 med 18 respektive 27 gravar i form av stensättningar, högar och resta stenar. RAÄ 11, som är det mest närbelägna av gravfälten, ligger på ett avstånd av ca 500 m från den nu undersökta boplatzen.

Sammanfattningsvis kan sägas att fornlämningsbilden visar att den historiska bebyggelsen har sina rötter i en lång kontinuerlig bosättning. De synliga fornlämningarna i omgivningarna närmast kvarteret Prefekten visar dock främst en anknytning till järnålder.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Kunskapen om de förhistoriska perioderna i Smålands inland, och i synnerhet i Kronobergs län, har länge varit begränsad. Under senare år har dock flera undersökningar av boplatser och fossil åkermark gjorts i Växjötrakten och bilden av Värends förhistoria har sakta börjat bli både tydligare och samtidigt mer komplex. I de yttre delarna av Växjö stad, i Teleborg och Hovshaga, har man under senare år genomfört flera arkeologiska boplatzundersökningar. Man börjar därför få en bild av sådana grundläggande förhållanden som hur de förhistoriska boplatserna har sett ut och hur de har legat i landskapet.

TELEBORG Under Teleborgsområdets stora utbyggnadsfas på 1960- och 1970-talen skedde så gott som ingen arkeologisk verksamhet. Först under 1980-talet kom arkeologin in i bilden och då oftast i form av fosfatkarteringar och som mindre provundersökningar och schaktövervakningar. Det arkeologiska arbetet berörde mycket begränsade ytor och resultaten är därför knappa och svårtolkade. Den första arkeologiska undersökningen där man arbetade med större ytor var utgrävningen i kvarteret Universitetet år 1994. I takt med att bostadsbyggandet ökat under de senaste åren har flera områden i Teleborg varit föremål för arkeologiska undersökningar och det finns idag möjligheter att arbeta med områdets förhistoria ur ett något större perspektiv. För en mer detaljerad sammanställning av tidigare undersökningar hänvisas till Högtrell & Skoglund 1995 och Åstrand 2000b.

VEGETATIONSUTVECKLING De översiktliga dragen i Teleborgsområdets vegetationsutveckling är kända genom de pollenanalytiska undersökningar

som gjordes i samband med att sjön Trummen restaurerades under 1960-talet (Digerfelt 1972). Denna analys var inte inriktad på arkeologiska frågeställningar, men visar ändå huvuddragen i de långsiktiga förändringar av landskapet som människans påverkan har gett upphov till (Högrel & Skoglund 1995:3f). I pollensekvenserna kan man se ett tidigt inslag av betespåverkan och sädesodling. Enligt den datering som anges i rapporten hör detta första skede till tidigneolitisk tid. Under senneolitisk tid och äldre bronsålder ökar sedan inslaget av jordbruksrelaterade pollen och halterna är därefter stabila under bronsålder. Under äldre järnålder ökar påverkan successivt för att under yngre järnålder och medeltid ligga på en hög nivå. Vegetationsutvecklingens kronologi bygger dock på ¹⁴C-datering av bulkprov, en metod som i senare jämförelser visat sig ge för hög ålder med omkring 700 till 1500 år (Lagerås 1996). Detta skulle innebära att det första skedet med märkbar mänsklig påverkan skulle förläggas till mellanneolitikum eller början av senneolitikum (Nilsson & Skoglund 1999:46). Trummendiagrammet få därför ses som en mycket översiktlig bild av landskapets utveckling.

Fig 7. En av de senneolitiska armringarna som hittades i hällkistan RAÄ 18. Foto Smålands museum

KVARTERET SEGLAREN År 1990 gjordes en arkeologisk undersökning av röset med hällkista som ligger på Telestadshöjdens västra sida, RAÄ 18 (Nilsson 1993). Då återstod enbart själva botten av den ursprungliga anläggningen. Vid den första undersökningen av hällkistan år 1892 beskrevs det då fortfarande välbevarade röset som 25 m i diameter och 4,5 m högt. Röset ut-sattes för stentäkt under 1920-talet och vid undersökningen 1990 kunde man konstatera att anläggningen var kraftigt skadad. Bland fynden fanns bland annat en flintdolk och en flintspets som kunde dateras till senneolitikum. Man fann också gravgåvor från sekundärgravar som anlagts i röset under yngre bronsålder. I botten av röset påträffades mellanneolitisk stridsyxkeramik. Björn Nilsson och Peter Skoglund har gjort en genomarbetning och om-tolkning av resultaten av de tidigare undersökningarna (1999, s 44ff). Bland annat har de visat på att man vid undersökningen 1990 hittat två senneolitiska koppararmringar som man då misstolkade som sentida fynd. Fyndet av de för sin tid exklusiva armringarna kan tyda på att platsen haft någon form av särställning under slutet av stenåldern (fig 7).

I samband med undersökningen av röset RAÄ 18 konstaterade man även att det fanns en boplats i området väster och söder om graven. Boplatsen som är registrerad som RAÄ 218 slutundersöktes våren 2001 (Åstrand 2004 a). Vid undersökningen påträffades lämningar efter ett tiotal långhus. Flera härd-områden påträffades och inom vissa ytor fanns även fyndförande kulturlager. Platsen har använts under en mycket lång tidsperiod. Boplatsens äldsta fas hör till övergången mellan senmesolitisk och tidigneolitisk tid. Från tidigneo-litisk tid fanns ett förhållandevis rikt keramikmaterial. Från mellanneolitisk tid fanns inte några boplatslämningar men väl en grav från stridsyxetid. Graven

innehöll bland annat ett bevarat lerkärl och ett flintspån. Huslämningarna kunde dateras till tidsperioden bronsålder – äldre järnålder. Ett stort antal härdar som låg samlade i grupper på höjdpartiets övre del kunde i huvudsak dateras till äldre järnålder. Stridsyxegraven låg på krönet av höjdpartiet nära röset med hållkistan, vilket visar att det bör ha skett en kontinuerlig gravläggning på platsen från mellanneolitisk tid fram åtminstone till slutet av bronsåldern.

Inför en ombyggnad av Teleborgsvägen utfördes arkeologiska arbeten under åren 1999 och 2000. Som tidigare nämnts påträffades bland annat överodlade röjningsrösen i öppen åkermark (Åstrand 2000b). Inom ett mindre område vid korsningen mellan Teleborgsvägen och Torparvägen förundersöktes ett antal härdar och nedgrävningar. Kolprover från tre härdar gav dateringar till yngre bronsålder, förromersk järnålder och romersk järnålder (Åstrand 2000 b).

Två mindre boplotsundersökningar har även gjorts väster om kv Professorn inom det nu bebyggda området söder om Stallvägen (RAÄ 174). Inför den första utbyggnaden gjordes en förundersökning år 1982. Då påträffades bland annat en härd som daterades till slutet av mesolitikum och en avfallsgrop med en slaggsålla (Åhman 1983). Några år senare gjordes en schaktkontroll med en mindre undersökning av några boplotsanläggningar närmare Teleborgsvägen. En ¹⁴C-analys av kolet från en härd gav en datering till romersk järnålder (Hovanta 1989).

KVARTERET UNIVERSITETET Kvarteret Universitetet ligger omedelbart väster om Kvarteret Professorn. I den södra delen av kvarteret Universitetet, nära Stallvägen, finns ett höjdparti där den tidigare nämnda stensättningen RAÄ 207 ligger. Vid en utredning fann man boplatsslämningar och innan det nuvarande studentbostadsområdet skulle byggas gjordes här en slutundersökning år 1994 (Högrelle & Skoglund 1995).

Boplatsslämningarna var koncentrerade till två separata områden. Det ena var en yta i norr med ett stort antal stolphål och det andra en yta i den sydöstra delen med boplatsslämningar och ett mörkbrunt siltigt lager med skärvsten och kol vilket tolkades som ett kulturlager.

Boplotsens äldsta fas låg i tidigneolitikum. Tre ¹⁴C-prov gav dateringar i intervallet 3 700-3 500 f Kr (2 sigma). Man påträffade även konstruktioner som tolkades som tidigneolitiska mesulahus. Ett av huslämningarna hade en bevarad yttre vägglinje längs ena sidan medan två andra huslämningar saknade yttre vägglinje. En av de nämnda ¹⁴C-dateringarna kom från en härd i ett av huslämningarna. Något fyndmaterial från den tidigneolitiska fasen påträffades inte. Det enda fynd som skulle kunna höra till denna fas är en flintkärna som påträffades vid schaktningen. Ett kolprov taget under en stensträng som

var överlagrad av det tidigare nämnda kulturlagret gav en datering till 3 340-2 920 f Kr. Att platsen varit utnyttjad även under mellanneolitikum framgår av ytterligare ett kolprov.

I den norra delen av kvarteret Universitetet, intill stensättningen RAÄ 207, påträffades en härd som daterades till yngre bronsålder/förromersk järnålder. Härden visade spår efter kraftig värmeutveckling och skulle kunna vara resterna efter en kremationsplats. Inom denna del av boplatsytan fanns även två anläggningar som daterades till mellersta järnålder. En av dessa var en avfallsgrop som innehöll keramik, slagg, lerklining och brända ben. Den andra daterade anläggningen var en härd. I den norra delen av boplaten fanns många stolphål, dock utan några påvisbara huskonstruktioner. Man såg det som troligt att stolphålen var spår i utkanten av en järnåldersbebyggelse som möjligen legat söder eller väster om undersökningsområdet.

KVARTERET PROFESSORN Under år 2000 gjordes en särskild arkeologisk undersökning i utkanten av den nu aktuella fornlämningen. Kvarteret kallades då Professorn men delar av detta kom senare att benämnas Prefekten. Vid den tidigare förundersökningen hade man konstaterat att det här fanns en järnåldersboplats. Undersökningen år 2000 berörde endast delar av boplatens norra utkant. Målsättningen med undersökningen var att få en bild av vilka sysslor man utfört i ytterområdet av järnåldersboplaten (Åstrand 2004 b).

Inom den ca 4 000 m² stora undersökningsytan påträffades ett hundratal anläggningar i form av stolphål, härdar och nedgrävningar. Boplatslämningarna kunde dateras till perioden mellan yngre romersk järnålder och vendeltid. Tyngdpunkt i dateringarna låg runt folkvandringstid. Det förekom flera enkla rader med stolphål vilka tolkades som spår efter skjul eller vindskydd för boskap. Förekomsten av härdar och härdgropar visade att man eldat en bit bort från husen i samband med olika aktiviteter. I områdets norra del fanns en samling nedgrävningar, en härdgrop och ett grophus som bör vara lämningar efter ett aktivitetsområde. Grophuset och härdgropen föreföll vara delar av samma konstruktion. Fyndet av en skärva från ett silkärl kan möjligen tyda på att grophuset haft någon funktion vid matlagning eller beredning.

I slutningen ned mot en mindre våtmark påträffades lämningar efter fyra blästugnar. Tre ugnar kunde dateras till folkvandringstid. Vid analys visade sig slaggerna från de tre ugnarna ha mycket likartad sammansättning, vilket visar att man kunnat återskapa en närmast identisk process vid flera tillfällen (Grandin & Englund 2002). Förutom dessa fanns även rester efter en ensamliggande ugn med en något annorlunda konstruktion. Denna ugn kunde dateras till vendeltid. Blästugnarna var de första förhistoriska järnframställningsugnarna som undersökts i länet.

Undersökningen

I den följande delen redovisas utgångspunkter och förutsättningar inför slutundersökningen. Kapitlet berör slutundersökningen som utfördes under vintern 2003 och våren/försommaren 2004.

SYFTE

Undersökningens syfte var enligt Länsstyrelsens beslut att undersöka, dokumentera och tolka berörda delar av järnåldersboplatsen samt att ta bort anläggningarna och frigöra marken för byggnation (Dnr 431-7286-03). Utöver detta valde vi att utifrån den kända bakgrundskunskapen precisera undersökningens vetenskapliga syften. Slutundersökningen inriktades på den dominerande bebyggelsefasen folkvandringstid/vendeltid eftersom denna fas hade störst möjlighet att ge en rik kontext och ny kunskap. Sammanfattningsvis formulerades de vetenskapliga huvudsyftena som:

- ✓ att undersöka och tolka boplatsens struktur och funktion
- ✓ att undersöka boplatsens bakomliggande ekonomi
- ✓ att avgöra den etablerade boplatsens användningsperiod och inplacera boplatsen i ett bebyggelsehistoriskt perspektiv

METOD OCH PRIORITERINGAR

För att knyta an till undersökningens syften ansågs det i ett första skede viktigt att skapa förståelse för hela boplatsytan och de olika anläggningar som framkom. Den övergripande metoden innebar en total avbaning av matjorden för

att frilägga anläggningar och fynd. Med hjälp av digitala inmätningar med dokumentationsprogrammet Intrasis gjordes sedan olika prioriteringar av den fortsatta undersökningen. Prioriteringar gjordes med utgångspunkt i de frågor som utgjorde undersökningens syften. Totalt sett undersöktes 5280 m².

Eftersom det var ett önskemål att exploateringsarbetet skulle kunna påbörjas så snabbt som möjligt delades slutundersökningen upp i två delar. Den första delen, som utgjordes av undersökningsområdets södra och östra yta, undersöktes på vintern 2003-2004. Den andra delen undersöktes under våren och försommaren 2004. De olika tidpunkterna för undersökningens etapper gjorde att förutsättningarna för metodiken kom att se olika ut inom boplat- sen. Här redogörs närmare för vilka konsekvenser och skillnader i tillväga- gångssätt som blev följden av uppdelningen.

Fig 8. Den östra delen av boplat- sytan grävdes under vintern. För att tina upp marken användes elmattor. Foto från sydväst.

VINTERMETODIK

Vid vintergrävningen banades först matjorden på den södra och östra ytan av med grävmaskin. Marken var då ännu inte hård av tjäle. Tack vare att hela detta område banades av på en gång fick vi möjlighet att se hela ytan, mäta in alla anläggningar och prioritera hur området skulle grävas. Det kom att visa sig vara helt avgörande när tjälen slog till och snön låg 20 cm tjock över undersökningsområdet. Efter avbaningen stod det klart att anläggningarna koncentrerade sig till två områden i öster och väster och att det mellan dessa var relativt glest med anläggningar. Anläggningarna grävdes delvis innan marken var tjälad och delvis i tjälad mark. I det senare fallet användes elmattor som fick ligga över natten för att tina tjälen i marken (fig 8). Totalt användes

13 stycken mattor om 2,8 x 1,1 m. Två till tre mattor lyftes åt gången och under dem undersöktes 80-100 % av alla anläggningar. Drygt 40 % av det totala antalet undersökta anläggningar grävdes under vintersäsongen.

VÅRMETODIK

I samband med vårgrävningen användes en mer traditionell slutundersökningsmetodik. Hela den resterande undersökningsytan banades av med maskin (fig 9). Målsättningen var att undersöka 50-60 % av anläggningarna och genom inmätningarna styrde vi arbetet så att undersökningens syften kunde prioriteras. Vid avbaningen markerades alla misstänkta anläggningar. Vid efterföljande rensning och undersökning ströks sedan de anläggningar som visade sig vara stenlyft, djurgångar och dylikt. De anläggningar som mättes in kategoriserades i olika kategorier. Eftersom inte alla anläggningar undersöktes kan det bland det redovisade antalet anläggningar även finnas de som vid en undersökning hade strukits. Alla anläggningar i hus och andra redovisade konstruktioner har dock undersökts.

Den stora mängden anläggningar gjorde vissa av husen svåra att urskilja i fält. På planritningarna framträdde de mer tydligt och i samband med undersökningen kunde vi avgöra om dessa var huskonstruktioner eller inte. I anslutning till det kulturlager som påträffades grävdes ett mindre antal meterrutor. För att klarlägga lagrets innehåll torrsållades jorden i dessa. Även materialet i ett antal större gropar sållades. Vid undersökningstillfällena under såväl vinter som vår rensades ytan för hand med fyllhammare i samband med avbaningen. Anläggningstäta områden rensades dessutom för hand med skårslev. Anläggningarna undersöktes på sedvanligt vis genom att halva anläggningen undersöktes varefter profilsnittet dokumenterades.

Fig 9. Boplatsens centrala del grävdes under våren och försommaren. Foto från söder.

BEVARINGSFÖRHÅLLANDEN OCH KÄLLKRITISKA ASPEKTER

Anläggningarnas bevarandegrad, främst definierad som dess djup, varierade inom området. I områdets centrala del som också utgjorde områdets krönparti var matjordslagret betydligt tunnare än i de lägre liggande sluttningarna. På krönet var markstratigrafin även grusigare och berget kom i dagen på flera ställen. De anläggningar som grävdes på krönpartiet var sämre bevarade och hade en betydligt grundare profil än de som låg i lägre terräng. Samma förhållande har sannolikt påverkat fynden som var mer frekventa i sluttningarna än på krönet. Huslämningarna på krönet var också sämre bevarade än de på sluttningarna.

Vinterförhållandena har också till viss del påverkat anläggningarnas bevarade djup. Generellt sett förstördes 2-4 cm av anläggningarnas övre del då de rensades fram i tjälad mark.

Inom områdets södra del hade sten röjts bort genom sprängning. Spåren av detta syntes i form av kluvna block, ofta med sprängrännor, omgärdade av sotig jord och stora kolbitar. Stenröjningen har även inneburit att äldre odlingslämningar som röjningsrösen och stensträngar tagits bort och att marken dikats. Ett sådant dike genomkorsade undersökningsområdets västra del i nordväst-sydostlig riktning.

De aktiviteter som skett på platsen sedan boplatsen övergavs har självfallet påverkat lämningarna. I flera fall var endast ”bottnar” av stolphål och härdar bevarade och initialt markerades även ett antal anläggningar som vid senare undersökning fick strykas eftersom de utgjordes av stenlyft, djurgångar och dylikt. Påverkan på boplatslämningen var störst på krönpartiet och här återfanns även ett mindre antal anläggningar, vilket möjligen är ett resultat av hårdare plöjning i kombination med problemen vid vintergrävningen. Samtidigt visade förekomsten av kulturlager i väster att denna del av boplatsen trots allt var relativt välbevarad.

UTGÅNGSPUNKTER OCH TIDIGARE RESULTAT

Resultaten från förundersökningen visade att så gott som hela boplatsen RAÄ 351 verkade ligga inom det område som nu har slutundersökts. Till sammans med resultatet från den föregående slutundersökningen kan den aktuella undersökningen ge en god helhetsbild av en avgränsad boplats. Vid förundersökningen fanns en tydlig tendens att anläggningstätheten ökade mot höjdpartiet och glesnade i områdets lägre delar. Det verkade också som om stolphålen var mer vanligt förekommande i boplatsens mitt och att härdar och gropar dominerade i boplatsens utkant. Slutundersökningen av boplat-

sens nordvästra utkant år 2000 bekräftade, åtminstone vad gäller boplatsens ytterområde, antagandet att vissa aktiviteter ägt rum en bit bort från boningshusen. Förutom härdar och avfallsgropar påträffades även lämningar efter blästugnar, rester av ett mindre grophus, samt korta stolprader vilka tolkades som spår av enkla skjul/vindskydd.

Utifrån förundersökningen och slutundersökningen av boplatsens nordvästra del kunde tre tidsavsnitt urskiljas. Det äldsta av dessa var från bondestenålder (4200 – 1800 f Kr). Det representerades av några fynd och en ¹⁴C-datering. Det andra tidskedet representerades av två dateringar från förromersk och romersk järnålder, vilket var för lite för att dra några slutsatser kring om de representerade en bosättning eller om de var spår av ett extensivt brukande av platsen. Den tydligaste bebyggelsefasen hörde till perioden folkvandringstid/vendeltid. Den stora mängden stolphål på boplatsens höjdparti gjorde det troligt att detta varit en period med fast bebyggelse, troligen i form av en gård. Undersökningens prioriteringar har byggt på antagandet att järnåldersboplatserna kunnat tolkas som en avgränsad gård från denna period.

STRUKTUR OCH EKONOMI

Inom den aktuella undersökningen ansågs det finnas goda möjligheter till studier av boplatsens inre struktur, vilket också utgjort ett av de huvudteman som undersökningen vilat på. Det har inneburit studier av hur boplatsen varit disponerad, vilka olika verksamheter som ägt rum och hur de människor som bebott platsen valt att organisera sin omgivning. Inriktningen på boplatsens struktur och disponering var en aspekt som vägde in när prioriteringar skulle göras inom undersökningen. Som en konsekvens av detta prioriterades till exempel ytor där förutsättningarna ansågs goda för att finna hus eller andra konstruktioner.

Gårdsenheten med sin avgränsade brukningstid har också gett möjlighet till studier av den bakomliggande ekonomin. Förutom att utgå från gårdens struktur fanns även möjlighet att genom makrofossilanalys få en bild av vilka grödor som odlats, vilka ogräs som förekommit och eventuellt vilka odlingssystem som använts. Folkvandringstid och vendeltid är perioder av samhällsförändringar på flera plan, men vi har ännu en förhållandevis dålig uppfattning om hur gårdarna såg ut och fungerade vid denna tid. Inriktningen på att försöka klargöra frågor om boplatsens ekonomi utgjorde bakgrunden till att en stor mängd jordprover togs i anläggningarna. Den stora mängden tagna prover utgjorde sedan en grund för ett urval som baserades sig på de strukturer som framträdde under arbetets gång.

BEBYGGELSEUTVECKLING

Eftersom det gjorts förhållandevis många undersökningar i Teleborgsområdet de senaste åren börjar vi nu få möjligheten att diskutera bebyggelsemönster och förändringar av dessa över tid. Något förenklat kan man säga att neolitisk bebyggelse hittills påträffats på höjddpartierna vid kvarteret Seglaren och kvarteret Universitetet (Åstrand 2004a, Högrell & Skoglund 1995). Bronsåldersbebyggelse har också påträffats vid kvarteret Seglaren, där en bebyggelse även har funnits under äldre järnålder. Vid undersökningen av kvarteret Universitetet påträffades boplatsspår som daterats till folkvandringstid/vendeltid (Högrell & Skoglund 1995). Tillsammans med resultaten från RAÄ 351 tyder det på att det under folkvandringstid/vendeltid kan ha funnits två eller flera gårdar inom denna del av Telestadshöjden. Några vikingatida lämningar har ännu inte påträffats i Teleborgsområdet.

Om man ser till spridningen av fasta fornlämningar i Teleborgsområdet kan man urskilja en tydlig skillnad mellan de lämningar som kan hänföras till bronsålder/äldre järnålder respektive de från yngre järnålder. De äldre gravtyperna som rösen och ensamliggande stensättningar visar en stor spridning i området (Åstrand 2000a). De fornlämningar som hör till yngre järnålder visar en annorlunda spridningsbild. Fornlämningsbilden tyder på att det under yngre järnålder skett en koncentration av gravar och sannolikt också bebyggelse upp mot Telestadshöjdens övre del. På krönet av Telestadshöjden ligger också Telestads gamla bytomt.

Sett i detta sammanhang utgör boplatserna RAÄ 351 en intressant länk mellan det man antar vara bronsålderns och den äldre järnålderns mer spridda bebyggelsestruktur och den yngre järnålderns mer koncentrerade. Få arkeologiska undersökningar i länet har tidigare berört frågeställningar kring detta.

MAKROFOSSIL- OCH VEDARTSANALYS

Andelen undersökta boplatser i Kronobergs län där makrofossilanalys har använts är få. När det gäller boplatser från den aktuella tidsperioden är även det nationella jämförelsematerialet begränsat. Boplatserna i Kvarteret Prefekten med sin begränsning i såväl utbredning som brukningstid ansågs ge goda möjligheter för studier av bosättningens bakomliggande ekonomi. För att öka möjligheterna att förstå vilka funktioner husen på boplatserna kan ha haft, vilka grödor och på vilket sätt man odlat gjordes därför en större satsning på makrofossilanalys.

Analyserna gjordes av Mats Regnell vid Institutionen för Naturgeografi och kvartärgeologi vid Stockholms universitet. Mats Regnell har också fortlöpande funnits med i tolkningsarbetet. Vid urvalet prioriterades stolp-

hål i huskonstruktioner och målsättningen var att minst två prover skulle analyseras i varje hus. Utöver detta prioriterades makrofossilproverna från ett tiotal gropar. Målsättningen var att försöka förstå om groparna använts för avfallsdeponering eller som förrådsgropar.

Ur makrofossilproverna har dessutom tagits kolprover. Kolproverna har i sin tur vedartsanalyserats och ur det vedartsbestämda materialet har prover för datering tagits. Vedartsanalysen har gjort det möjligt att i första hand välja kol med låg egenålder för datering. Analyserna har utförts av Ulf Strucke vid Riksantikvarieämbetet UV-mitt, som även varit behjälplig i urvalet av kol för datering. I första hand har makrofossilt material som sädeskorn valts för datering.

¹⁴C-DATERINGAR

För att kunna förstå boplatsens etablering, interna kronologi och övergivande daterades totalt 21 kolprover. Det förhållandevis stora antalet dateringar var en särskild satsning som gjordes som ett led i förståelsen av boplatsens struktur. I första hand daterades stolphål i huskonstruktioner, men även ett fåtal andra konstruktioner undersöktes radiometriskt. De daterade kolproverna plockades ut från makrofossilmaterial eller vedartsanalyserat material. De radiometriska dateringarna gjordes av Poznań Radiocarbon Laboratory i Polen, Ångströmlaboratoriet i Uppsala och Centrum voor Isotopen Onderzoek i Groningen, Holland. Alla huskonstruktioner utom en daterades med två kolprover.

Att analysera kol från förhistoriska stolphål är inte helt enkelt eftersom kolet sällan är så kallat primärt. Ett primärt kol skulle i detta fall vara kol från själva stolpen. I flertalet fall räknar man i stället med att kol i stolphål är sekundärt, det vill säga att det antingen dragits ned från omkringliggande kulturlager i samband med att stolphålet fylldes igen kring stolpen, eller att det hamnat där i samband med att konstruktionen revs eller föll samman. Eftersom husens brukningstid i det här fallet var tämligen begränsad kunde man ändå räkna med att även ett sekundärt kol med stor sannolikhet representerade husens användningstid.

ANLÄGGNINGSTYPER

Anläggningarna har registrerats som stolphål, stolphålsbottnar, härdar, härdbottnar, gropar och störhål. Stolphål och härdar som var mindre än 0,10 m djupa registrerades som bottnar och stolphål som var under 0,10 m i diameter registrerades som störhål. I samband med undersökningen beskrevs anläggningarnas fyllning, storlek och karaktär.

JÄRNFRAMSTÄLLNING

Då det tidigare gjordes en stor satsning på arkeometallurgiska analyser av slagg från ugnarna inom boplatsens norra del, har prioriteringen av frågor kring järnframställning varit låg på den aktuella undersökningen.

PUBLIK VERKSAMHET

Under undersökningens gång hölls ett flertal guideade visningar kvällstid. Visningarna annonserades i dagspress. Ett par föreläsningar om undersökningens resultat har hittills också hållits. Under fältarbetstiden togs dessutom tre praktikanter från grundskolan emot.

Resultat

ANLÄGGNINGAR

Matjordslagrets tjocklek varierade mellan 0,2-0,4 m. På krönpartiet var matjordslagret som tunnast varefter det generellt sett blev tjockare i de lägre partierna. Under matjorden förekom anläggningar spritt över ytan. Anläggningstätheten var något lägre på krönet än i sluttningarna. På krönpartiet var jordmånen som tidigare nämnts grusigare än inom övriga delar och där fanns också berg i dagen.

I undersökningsområdets sydvästra del påträffades en del av det mörka lager som uppmärksammats redan vid tidigare undersökningar i närområdet. Lagret hade inte tidigare tolkats som ett kulturlager eftersom det inte hittats några fynd i det. Vid den aktuella undersökningen påträffades dock enstaka anläggningar såväl som fynd i lagret varför tolkningen av det fick omprövas.

Av de sammanlagt ca 700 anläggningar som mättes in efter avbaning undersöktes och dokumenterades 411 stycken (fig 10). Bland de anläggningar som mättes in men som inte undersöktes gömmer sig ett mörkertal av sådana anläggningar som skulle ha kommit att utgå vid undersökning. Generellt sett kan man ändå säga att minst 60 % av de faktiska anläggningarna undersöktes. De undersökta anläggningarnas fördelning mellan olika typer syns i tabellen bredvid. Där framgår också att den i särklass största kategorin utgjordes av stolphål.

Typ	Antal
Stolphål	321
Störhål	31
Kokgrop	1
Härd	17
Grop	40
Blästugn	1
Summa	411

Fig 10. Tabellen visar fördelningen av undersökta anläggningstyper.

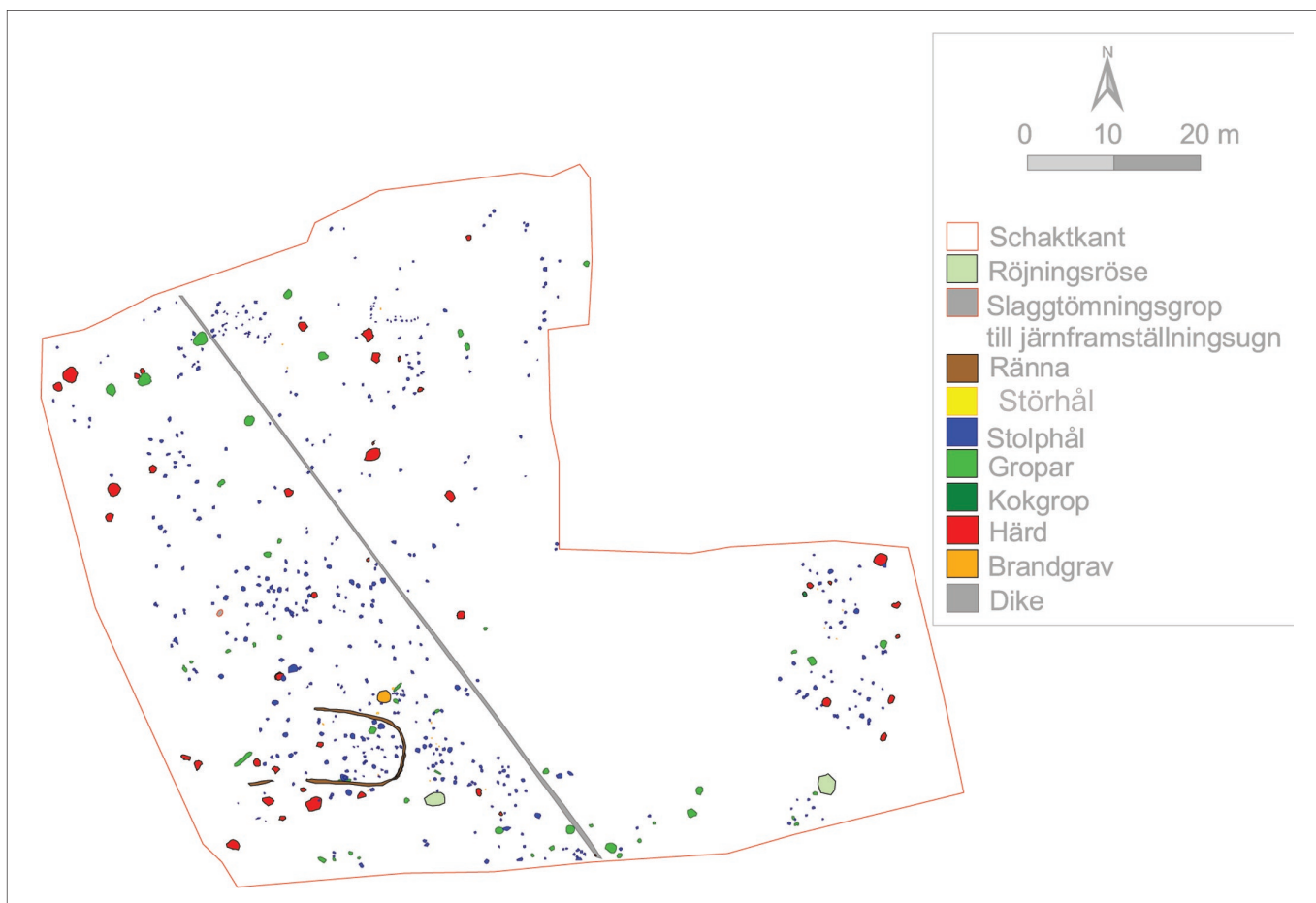

Fig 11. Plan över undersökningsområdet med alla inmätta anläggningar.

Som tidigare nämnts låg anläggningarna tätast i sluttningarna i väst och sydväst, men även i den norra delen på gränsen mot det tidigare slutundersökta området (fig 11). Tillsammans ger de bägge särskilda undersökningarna en mer eller mindre heltäckande bild av boplatsen. Dess avgränsning mot söder var dock inte helt tydlig inom ramen för undersökningsytan. De anläggningar som påträffades i den södra delen antydde att boplatsen sannolikt fortsätter åt det hållet.

HÄRDAR Härdarna påträffades förhållandevis spritt men med en viss koncentration i sydväst och i öst. I bägge dessa områden fanns ett flertal huskonstruktioner. I den norra delen, vilken gränsar till det tidigare slutundersökta området, fanns också härdar i ett mer spritt mönster.

De undersökta härdarna varierade i storlek från ca 0,3-1 m i diameter och var sällan djupare än 0,25 m. Det fanns dock enstaka härdar som var intill 0,4 m djupa. En av härdarna, A745, var tydligt kantsatt av stenar och en annan, A 1816, hade stensatt botten och kanter. I övrigt hade de flesta härdar en flat till svagt rundad botten och innehöll måttligt med skärvsten.

De makrofossilprov som togs i två härdar uppvisade endast ett fåtal bevarade makrofossil.

GROPAR Groparna påträffades ofta på ytor intill huskonstruktionerna, dock endast undantagsvis inuti husen. Större gropar fördelade sig tydligt i den norra och den södra delen av undersökningsområdet. I den södra delen av området låg groparna precis i schaktkanten vilket antyder att aktivitetssytan sannolikt fortsätter vidare åt detta håll.

Groparnas storlek varierade mellan 0,4-1,5 m men var vanligen kring 0,5 m i diameter. Groparna var ganska grunda och bara i undantagsfall djupare än 0,25 m. Fyllningen bestod vanligen av mörkt brun sandig siltig morän. De mindre groparna kunde vara svåra att skilja från de största stolphålen, men i övriga fall var groparnas större storlek den tydligaste urskiljande faktorn gentemot stolphålen. Tio gropar ingick i makrofossilanalysen. Resultatet visade makrofossil både från odlade växter, betesväxter, åkerogräs och från växter från näringsrika kulturmarker.

RÄNNFORMIGA GROPAR I undersökningens sydvästra hörn noterades fyra rännformiga gropar (A16810, A7735, A3870 och A15817). De var 0,8 till 2,4 m långa, 0,20 till 0,35 m breda och intill 0,28 m djupa. Formen var rak till lätt böjd. Fyllningen varierade från mörkt svartbrun sandig och sotig silt till brun sandig silt. I två av groparna (A15817, A7735) fanns mindre skärviga stenar och i en av anläggningarna (A16810) var stenarna större och upp till 0,4 m stora.

I samband med undersökningen av Fosie IV (boplats VI) utanför Malmö, framkom liknande rännformiga gropar (Björnhem & Säfvestad 1993:322). Dessa var något större och djupare och de hade också spår av lagerbildning. Liksom de ovan beskrivna groparna innehöll de upp till 0,4 m stora stenar. Hur de rännformiga groparna har använts är oklart. A16810 kan ha varit spår av en rumsindelning i Hus 8, men den sneda riktningen gör tolkningen osäker. Övriga rännor verkar inte ha ingått i någon huskonstruktion.

STOLPHÅL Stolphålen var den vanligaste typen av anläggning på boplatsen och som tidigare nämnts påträffades de största koncentrationerna av stolphål i de västra respektive östra slutningarna snarare än i krönläge. Allra tätast låg stolphålen i områdets sydvästra del där också ett flertal huskonstruktioner kunde urskiljas. I denna del var fältplanen med de inmätta anläggningarna mycket viktig för att kunna identifiera husen.

Vanligtvis varierade stolphålens diameter mellan 0,2 och 0,4 m. Anläggningarnas djup och profil uppvisade stor variation från kraftiga stolphål med ett djup på ca 0,4 m, till endast svagt bevarade bottenar med ett djup på 0,05-0,1 m. Det övervägande antalet stolphål var dock mellan 0,15-0,2 m djupa. Inte oväntat fanns de flesta kraftiga och stenskodda stolphålen i den sydvästra delen av området.

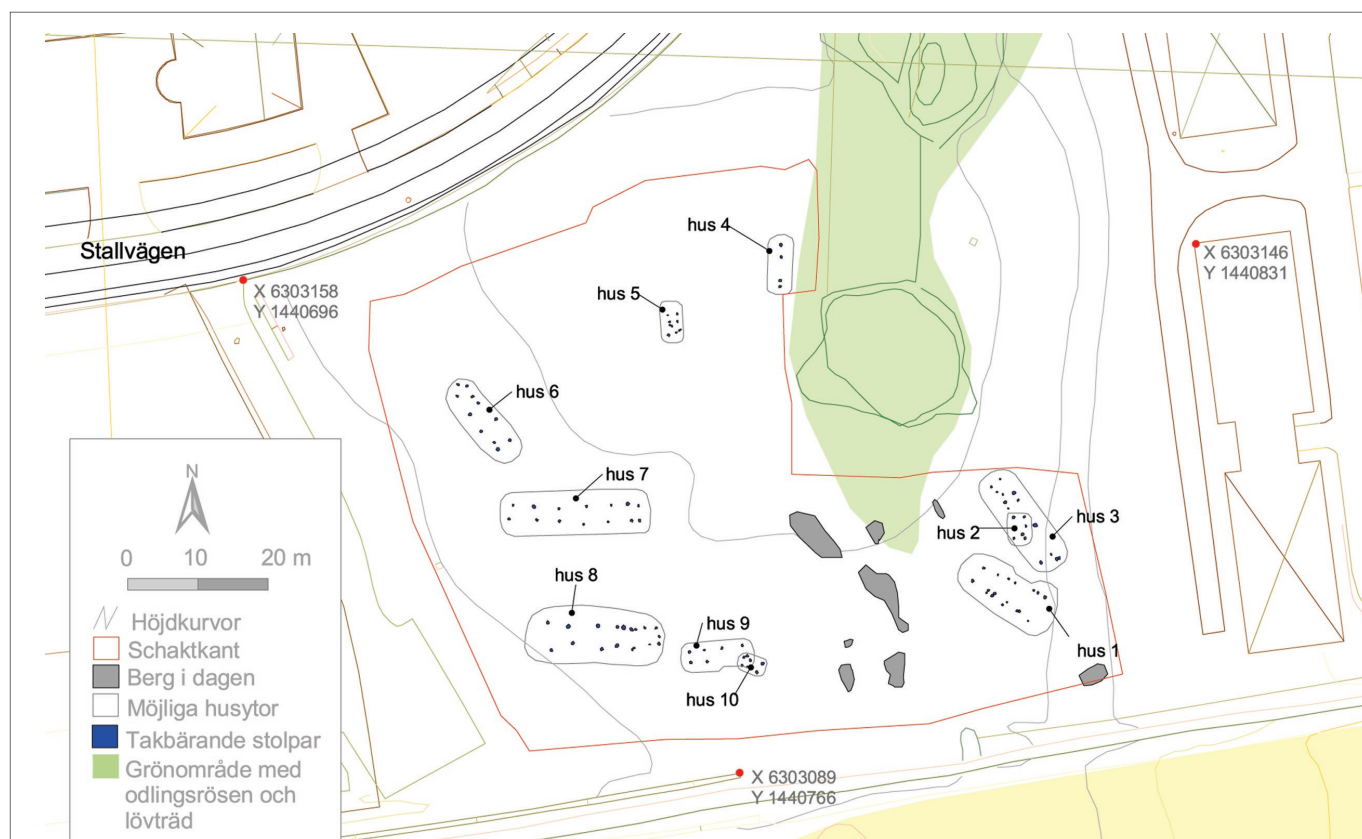
Totalt analyserades makroprover från 40 stolphål i huskonstruktioner. Analyserna visade en varierande bild, men makrofossilt material fanns i flertalet av huskonstruktionerna. I proverna förekom även brända benfragment, sprutslag och enstaka förekomster av klumpar med krossade/malda vegetabilier, vilka tolkades som bröd, gröt eller gödsel (Regnell 2005).

STÖRHÅL De anläggningar som bedömts som störhål varierade i storlek mellan 0,05 och 0,09 m och var mellan 0,05 - 0,1 m djupa. Vid den första slutundersökningen antogs flertalet av de störhål som dokumenterades härstamma från historisk tid. Endast ett fåtal av störhålen bedömdes då tillhöra boplatsskedet. Det största antalet störhål förekom intill Hus 5 utan att de med säkerhet kan kopplas direkt till den konstruktionen (fig 25). Ingenting i störhålens spridningsmönster tyder på att de utgör någon hägnad med anknytning till boplaten.

HUSKONSTRUKTIONER

GRUNDLÄGGANDE BEGREPP De förhistoriska husen har en förvånansvärt lång byggnadstradition i södra Skandinavien, vilket gör att det går att urskilja typologiska och kronologiska förändringar i konstruktionerna. Den vanligaste beteckningen för husen utgår från utformningen av den takbärande konstruktionen. Denna kan vara en-, två-, eller treskeppig och benämningen är en parallell till det bärande systemet i medeltida sten- och

Fig 12. Plan över undersökningsområdet år 2003/2004 med de huskonstruktioner som påträffades.

tegelkyrkor (Göthberg 1995:20). I enskeppiga hus bars takkonstruktionen i princip upp av kraftiga väggar. Denna byggnadstradition blev vanlig under vikingatid och medeltid. I de tvåskeppiga husen var takets tyngd uppuren av stolpar både i husets väggar och i dess mittaxel. Detta är, förutom hyddkonstruktioner, den äldsta byggnadsformen och den förekom redan under yngre stenålder. De treskeppiga husen kännetecknades av att taket helt bars upp av två stolprader inne i huset. Om utrymmet mellan stolpraderna utgjort mer än hälften av husets bredd, kallas konstruktionen för överbalanserad och om utrymmet var mindre än hälften är konstruktionen underbalanserad (Göthberg 1995). Här används även begreppen bockbredd och spann. Med bockbredd menas mittskeppets bredd, dvs avståndet mellan de takbärade stolpraderna. Med spann avses avståndet mellan de parställda stolphålen i de takbärande stolphålsraderna.

De hus som presenteras nedan är resultatet av det tolkningsarbete som genomförts, framför allt i fältsituationen. Alla som sysslat med boplatundersökningar är medvetna om att sökandet av långhus innebär ett stort mått av tolknings- och rensningsarbete. Ibland kan husen återfinnas direkt vid avbaningen som stolphålskoncentrationer, även om deras fulla utsträckning kanske först kan fastställas efter ytterligare noggrann rensning av ytan. Av de hus som presenteras nedan kunde åtta lokaliseras i fält (Hus 1, 3-9,) medan två hus rekonstruerades under rapportarbetet (Hus 2 och 10). Ur källkritisk synvinkel innebär det att de förra husen var tydligast och ur källkritisk synvinkel därmed ”säkrare”. De hus som presenteras nedan är också, precis som de flesta andra förhistoriska hus, oregelbundna till sin konstruktion när det gäller bockbredd, spannvidd, och stolphålets konstruktion när det gäller förekomst av stenskoning och så vidare. Detta kan till viss del förklaras med faktorer som bevaringsförhållanden, husens inre funktionsuppdelning, om- och tillbyggnader när takbärande stolpar behövt bytas ut med mera. Hur dessa oregelbundenheter egentligen ska förklaras är en forskningsuppgift i sig som ligger utanför ramen för denna rapport. För att möjliggöra för andra läsare att finna andra alternativa huskonstruktioner på boplaten hänvisas till den bilagda CD:n, där undersökningens alla inmätta anläggningar återfinns i ett Arc Explorer-projekt.

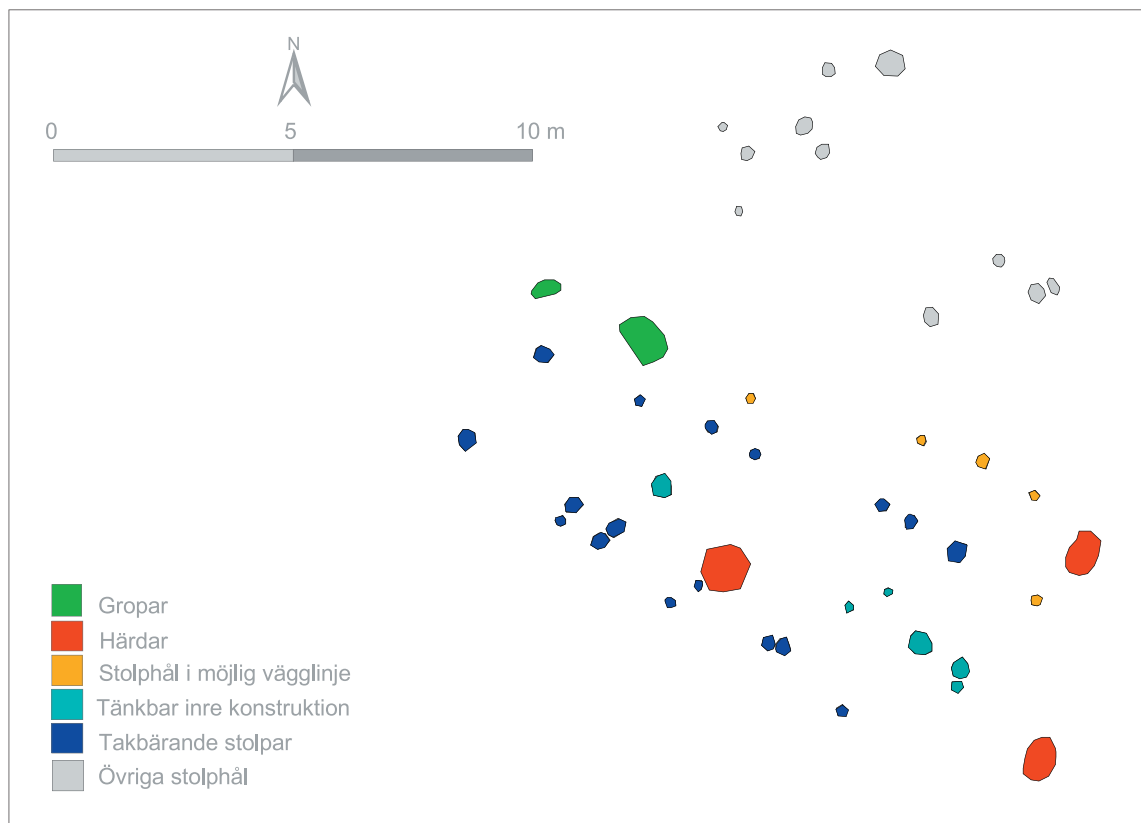
Efter utmaningen med att återfinna långhus på en yta full med anläggningar, där det gäller att avgöra vilka stolphål som hör till vilken konstruktion, återstår problemet med att avgöra vilka andra anläggningar, ex härdar och gropar, som ingår i huset. Detta problem blir extra stort på de boplatssytor där bosättning ägt rum återkommande under lång tid, som i fallet med Prefekten. Vad är samtida? I en del fall kan man med någon grad av visshet anta att exempelvis en härd som återfinns något så när centralt i ett hus, bör ha fungerat som byggnadens eldstad. Liknande problem gäller anläggningar som ligger i direkt anslutning till ett hus. Är ett par härdar som ligger direkt

utanför ett hus, yngre, äldre eller samtida med huset? För att svara på dessa och liknande frågor skulle det krävas ett mycket stort antal ^{14}C -dateringar, om man inte genom fynd eller stratigrafiska förhållanden kan fastställa de aktuella anläggningarnas kronologiska relation. De tolkningar som presenteras nedan rörande samtidighet mellan anläggningar och huskonstruktioner bygger på en kombination av ^{14}C -dateringar, typologiska jämförelser och en bedömning av rumsliga samband.

Ett annat problem rör långhusens datering. De dateringar som presenteras bygger på typologiska jämförelser med hus från andra delar av landet samt på ^{14}C -dateringar. De senare kommer huvudsakligen från förkolnade sädeskorn som tillvaratagits vid makrofossilanalys (se vidare avsnitt Datering och bebyggelseskeden). Att datera anläggningar med ^{14}C -analys är behäftat med vissa källkritiska problem. Genom att i så stor utsträckning som möjligt använda förkolnade sädeskorn elimineras problemet med det analyserade provets egenålder, som vid användning av sädeskorn minimeras till ett år. Nästa felkälla handlar om hur sädeskornet hamnat i stolphålet, och denna händelses relation till husets användningstid. Vanligen tolkas fynd i stolphål som tillkomna antingen i samband med att hålet runt stolpen fylls igen när huset byggs, eller när hålet efter stolpen fylls igen i samband med att huset demonteras. Sädeskorn bör med tanke på sin betydelse för människors försörjning ha ett nära samband med husens användning i tid. Genom att också analysera två stolphål per hus, vilket i de flesta fall gett liknande resultat, och jämföra detta med husens relativa, typologisk datering får husen sägas vara väl daterade. Det bör också nämnas att de stolphål varifrån jordprover togs för makrofossilanalys, vilket genererade de förkolnade sädeskornen, var de bäst bevarade, tydligaste och därmed även djupaste stolphålen. Det råder således ingen tvekan om att dateringarna verkligen representerar sädeskorn i stolphål och inget annat.

Totalt kunde tio huskonstruktioner urskiljas inom den centrala delen av boplatsen (se fig 12). Av det totala antalet stolphål på platsen att döma har det dock sannolikt funnits fler byggnader. Flertalet hus utgjordes av treskeppiga konstruktioner med två takbärande stolprader inne i huset, men det fanns också ett möjligt tvåskeppigt hus. Endast ett fåtal av husen hade bevarade vägglinjer och husens storlek är därför minimimått. Dateringar är angivna med 2 sigma (98,4% säkerhet) och bockbredderna avser centrum - centrum (cc). Ritningar på husens stolphål finns som bilaga på cd-skivan.

HUS 1

Belägenhet: X 6303114,92 Y 1440804,99

Storlek: Den takbärande konstruktionen är ca 12 m lång, inklusive de inre bärande stolparna i husets sydöstra del. Konstruktionen är 2,5 m bred i nordväst och 4,15 m bred i sydöst. Vägglinjen var delvis bevarad längs husets norra och sydöstra sida, vilket antyder att husets totala längd och bredd kan ha varit ca 15 x 6-8 m. Eventuellt kan stolphål saknas i nordvästra delen.

Orientering: nordväst – sydöst

Topografisk belägenhet: Övre delen av en relativt kraftig östsluttning.

Markförhållanden: Sandig, siltig morän.

Konstruktion: Trapetsoid, treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns spår av 17 takbärare i sex till sju bockpar (A 2764, A 1638, A 2702, A 1607, A 1613, A 1958, A 1600, A 1593, A 2741, A 1580, A 1966, A 1510, A 1565, A 1558, A 1516, A 1442, A 1523). Flera av stolparna var omstolpade. Fyra stolpar framkom vid den norra husväggen (A 2772, A 1493, A 1498 och A 1504) och en möjlig stolpe i den sydöstra gaveln (A 2651) kan ha varit spår av husets vägg. Bockbredden på de takbärande stolparna varierade från 2,5 till 4,15 m och spannlängden varierade från 1 till 2,8 m. Konstruktionen har bedömts som överbalanserad. Centralt i husets sydöstra del fanns ytterligare ett antal stolpar vilka sannolikt har ingått som någon

form av konstruktion i huset (A 1452, A 1447, A 1534, A 1542 och A 1548). Även i husets nordvästra hälft fanns en centralt placerad stolpe som kan ha med husets konstruktion eller indelning att göra (A 2751). Den största spannlängden på 2,8 m fanns enbart på huset nordöstra sida.

Anläggningar: Spåren efter de takbärande stolparna var mellan 0,15 till 0,4 m stora och 0,04 till 0,2 m djupa. Fyllningen utgjordes av brun till brunsvart sandig silt med inslag av kol. Det dominerade antalet stolphål hade en tydlig profil, men det fanns även mer diffusa anläggningar. En anläggning var sten-skodd.

Övriga anläggningar: Centralt i husets sydvästra del fanns en härd (A 1571). Den var 1,05 m i diameter och 0,12 m djup. Strax sydöst och öst om huset fanns ytterligare två härddar (A 1425 och A 1481) som kan vara samtida med huset. Vid husets nordöstra hörn fanns två gropar som kan ha hört samman med huset (A 1618 och A 1629).

Störningar: Förflyttningen av matjorden har gjort matjordslagret tunt på släntens krön. Anläggningarna blev därför grundare åt nordväst.

Fynd: -

Makrofossil: Makrofossilanalys gjordes i sju stolphål från Hus 1. Där fanns makrofossil från odlade växter, hasselnötsskal, betesmarksväxter, åkrerogräs och växter från näringsrik kulturmark. Även ett enstaka bränt benfragment påträffades.

Datering: A 1966: 360 - 50 BC, dvs. yngre förromersk järnålder. A 1558: 390 - 170 BC, dvs. förromersk järnålder

Tolkning: Bostadshus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23182	A1558	2210±40	330 BC-200BC	59.7	390 BC-170 BC	95.4	Förromersk jäå	emmerkorn
Poz-10124	A1966 PM2713	2135±30	210 BC-100 BC	64.9	360 BC-50BC	95,4	Yngre förromersk jäå	ung stam/gren av björk

HUS 2

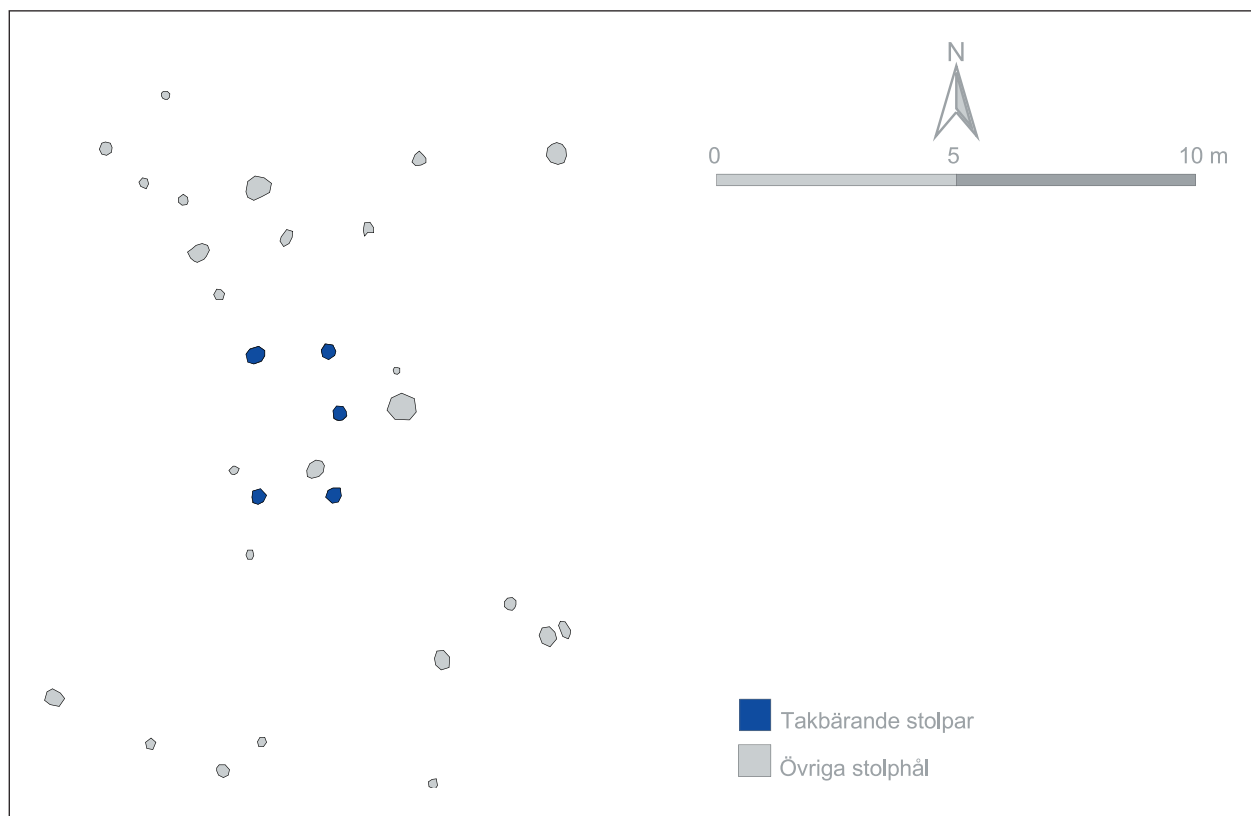

Fig 14. Plan över Hus 2 med de anläggningar som ingår i konstruktionen samt de som antas ha legat i eller strax intill huset.

Belägenhet: X 6303124,54 Y 1440805,92

Storlek: 3,10 x 1,8 m stort inom de takbärande stolparna

Orientering: nord – sydlig riktning

Topografisk belägenhet: Övre delen av relativt kraftig östsluttning.

Markförhållanden: Sandig, siltig morän

Konstruktion: Treskeppig byggnad med spår av fem takbärande stolpar i två till tre bockpar. A 1793, A 1785, A 1768, A 1912. Bockbredden var 1,5 m och spann­längden var 1,3 till 1,5 meter.

Anläggningar: Anläggningarna var mellan 0,3 och 0,4 m i diameter och 0,10 till 0,30 m djupa. Fyllningen utgjordes av mörkbrun sandig silt och vissa anläggningar hade inslag av kol och/eller skär­viga stenar.

Övriga anläggningar: -

Störningar: -

Fynd: -

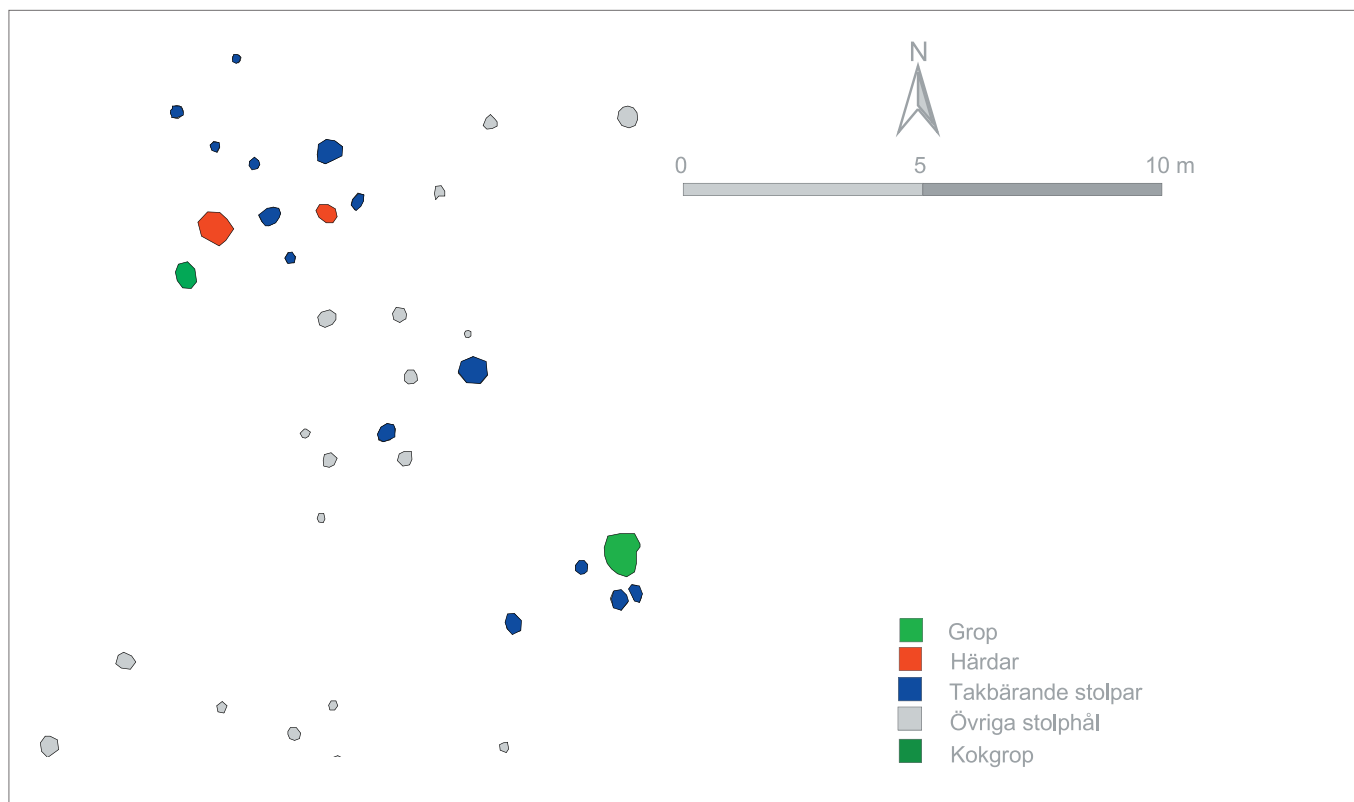
Makrofossil: Makrofossil har analyserats i tre av stolphålen. Trots den ringa mängden framkom en stor mängd makrofossil av odlade växter och hasselnötter, betesmarksväxter, åkerogräs och växter från näringsrik kulturmark.

Dateringar: A 1785 och A 1793 daterades mellan 390 – 540 AD respektive 430 – 640 AD, vilket motsvarar folkvandringstid respektive folkvandringstid/vendeltid.

Tolkning: Uthus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Poz-10122	A1793	1505+-30	535 AD-605 AD	68.2	430 AD-640 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	obest. träkol
Poz-10121	A1785	1610+-30	410 AD-540 AD	68.2	390 AD-540 AD	95.4	Folkvandringstid	sädeskorn

HUS 3

Belägenhet: X 6303122,75 Y 1440808,29

Storlek: minst 14 x 3 m inom de takbärande stolparna

Orientering: nordnordväst - sydsydöst

Topografisk belägenhet: Övre delen av relativt kraftig östsluttning.

Markförhållanden: Sandig, siltig morän

Konstruktion: Treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns spår av 14 takbärande stolpar i 5 till 7 bockpar. A 1891, A 3078, A 1886, A 3034, A 3056, A 1859, A 1810, A 1824, A 3201, A 1752, A 1720, A 3273, A 1664, A 1657. Bockbredden varierade mellan 1,7 till 2,3 m och spannlängden mellan 1 och 4,8 m. Det andra och tredje bockparet från norr är betydligt tätare än de övriga, liksom det sista och näst sista där det sannolikt försvunnit en stolpe.

Anläggningar: Anläggningarna i den takbärande konstruktionen var mellan 0,60 och 0,15 m i diameter och 0,06 till 0,32 m djupa. Flertalet var dock omkring 0,35 m stora. Av de stolphålen som var mindre än 0,10 m djupa var tre av fyra mycket hårt rensade eftersom tjälen var intill 0,05 m djup. Fyllningen utgjordes av mörkbrun till svartbrun sandig silt och flertalet av profilerna var tydliga. Två av stolphålen var stenskodda.

Övriga anläggningar: I husets nordnordvästra del fanns en kokgrop (A 1878) och två härdar (A 1816 och 1868), vilka sannolikt var samtida med huset. Strax intill de sydligaste bockparen fanns en större grop som kan ha hört samman med huset.

Störningar: -

Fynd: -

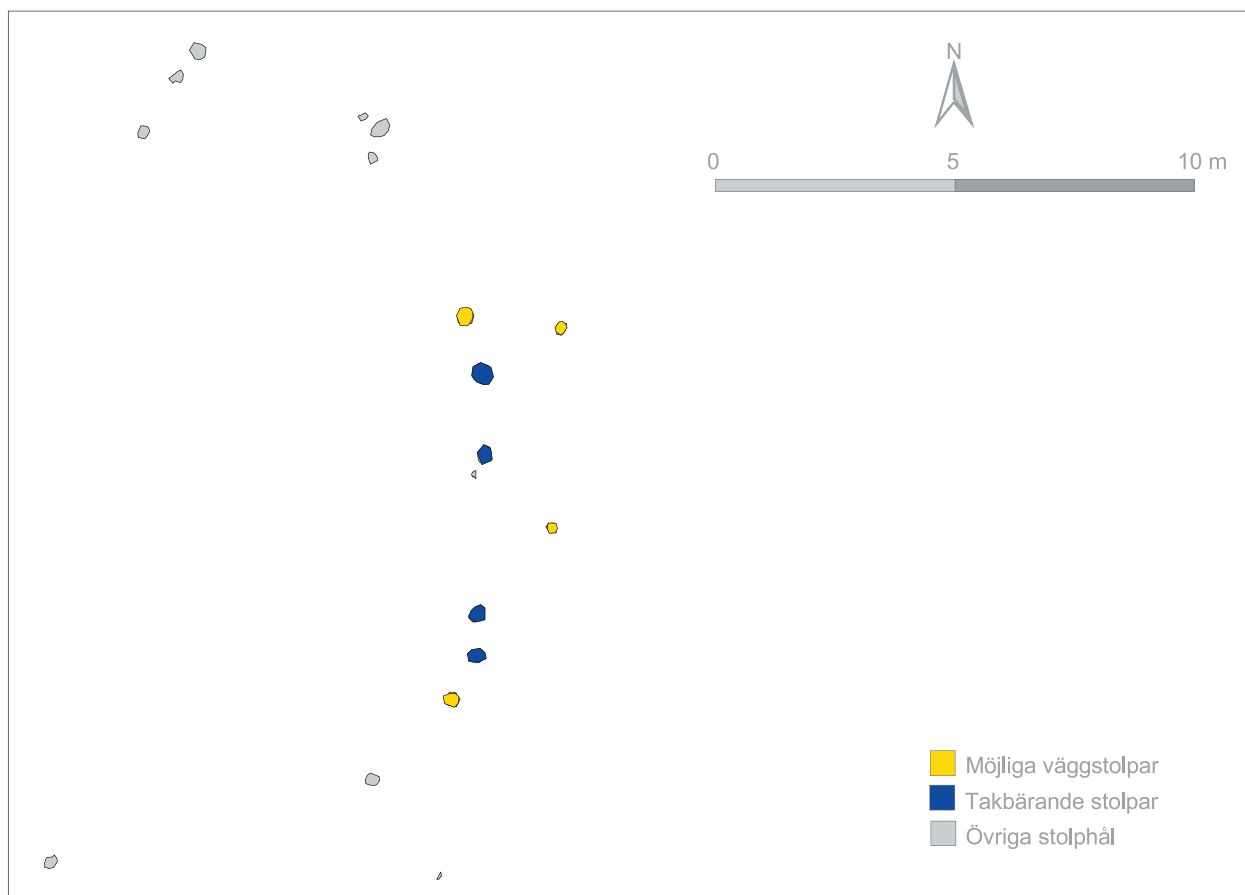
Makrofossil: Totalt analyserades två makrofossilprover med enstaka odlade växter och åkerogräs.

Dateringar: Anläggningarna 1752 och 3056 daterades till 430 – 660 AD respektive 5970 - 5630 BC, vilket motsvarar folkvandringstid och senmesolitikum. Den senare dateringen är sannolikt felaktig eftersom kolet tagits från ett bränt korn av brödvete, en gröda som inte finns under den tidsperioden.

Tolkning: Boningshus

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23183	A1752	1475+-45	540 AD-640 AD	68.2	430 AD-660 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	sädeskorn
Ua-23184	A3056	6890+-70	5840 BC-5710 BC	66.4	5910BC-5630 BC	93.7	Senmesolitikum (?)	brödvete

HUS 4

Belägenhet: X 6303161,75 Y 1440772,45

Storlek: minst 5,6 m långt

Orientering: nord – sydlig

Topografisk belägenhet: Krönet av flack plåta.

Markförhållanden: Grusig och stenig morän

Konstruktion: Eventuell tvåskeppig byggnad med en rad av takbärande stolpar. Totalt fanns 4 takbärande stolpar (A 6404, A 6359, A 6295 och A 6272). Spannlängden varierade mellan 0,9 och 3,3 m med den längsta spannlängden mellan andra och tredje stolpen från norr.

Anläggningar: Stolphålen var omkring 0,35 m i diameter och 0,09 till 0,20 m djupa. Fyllningen bestod av svartbrun till ljusgråbrun siltig sand. Ett av stolphålen var stenskott.

Övriga anläggningar: -

Störningar: Ploglagret var grunt på höjdpaketet vilket gjorde anläggningarna relativt grunda.

Fynd: I A 6404 framkom fynd av grovmagrad keramik och i makrofossil - provet från A 6272 påträffades sprutslagg.

Makrofossil: Totalt analyserades tre makrofossilprover med enstaka odlade växter. I makrofossilproven fanns även förkolnad bröd/gröt/gödsel samt ytterligare fragment av keramik.

Datering: I Hus 4 daterades kolprover från A 6359 och A 6404 till 120 – 330 AD respektive 130 – 400 AD. Det motsvarar romersk järnålder.

Tolkning: Uthus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23185	A6404	1760+-45	220 AD-350AD	65.2	130 AD-400 AD	95.4	Yngre romersk jäå	sådeskorn
Poz-10048	A6359 PM6359	1810+-30	130 AD-250 AD	68.2	120 AD-330 AD	95,4	Romersk jäå	hasselnötsskal

HUS 5

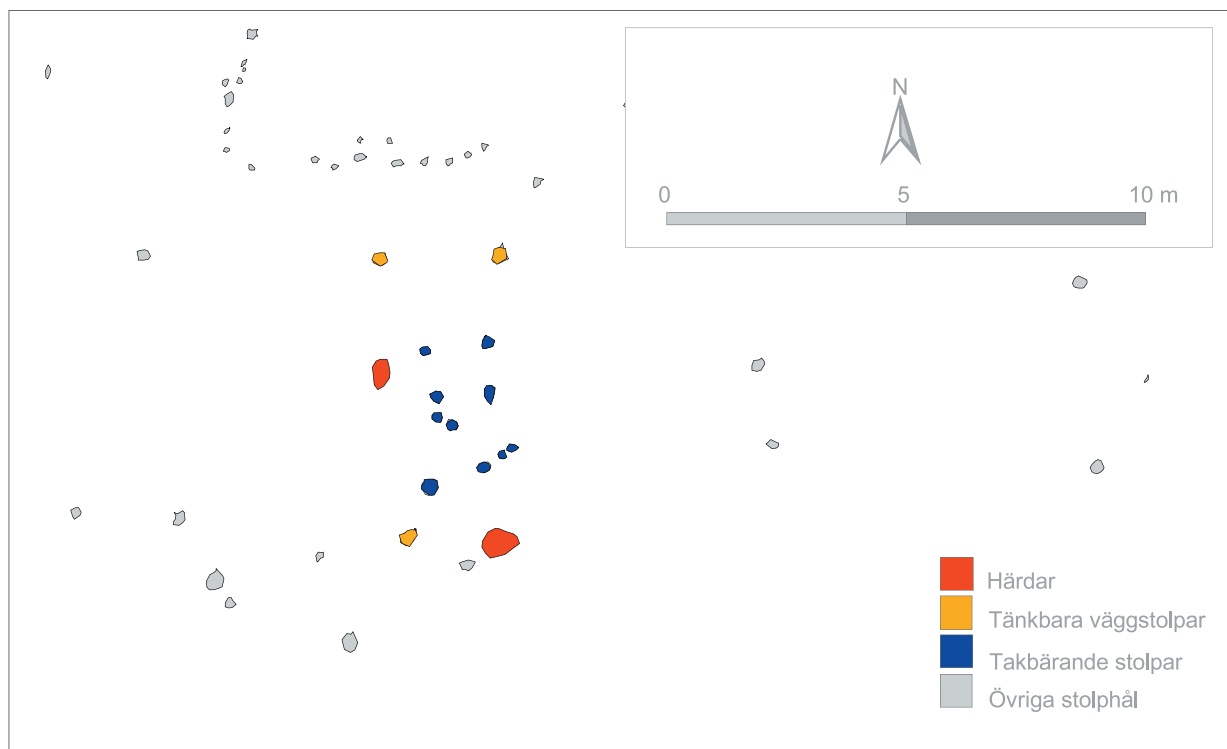

Fig 17. Plan över Hus 5 med de anläggningar som ingår i konstruktionen samt de som antas ha legat i eller strax intill huset.

Belägenhet: X 6303152, 79 Y 1440757,15

Storlek: 3 m längt och 1,5 m brett mellan de takbärande stolparna

Orientering: nord – sydlig

Topografisk belägenhet: Krönet av flacka platå.

Markförhållanden: Grusig och stenig morän

Konstruktion: Möjlig treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns 10 takbärande stolpar i 3 (?) bockpar (A 15672, A 15680, A 15655, A 6811, A15633 (även registrerad som A 6801), A 6838, A 100205, A 6829, A 6819, A 6791). Bockbredden varierade från 1,3 till 1,2 m och spannlängden var 1,5 till 0,4 m. Den längsta spannlängden fanns mellan den andra och tredje stolpen från norr. Huset är troligen omstolpat vid ett antal tillfällen.

Anläggningar: Det takbärande anläggningarna var omkring 0,3 m i diameter och 0,06 till 0,13 m djupa. Fyllningen var brun sandig silt.

Övriga anläggningar: Väster och söder om huset fanns två härदार (A 6773 och 6877) som kan ha ingått i huset.

Störningar: Delar av huset undersöktes vid förundersökningen vilket gjorde att några av anläggningarna var hårt åtgångna och svåra att se. Ploglagret var dessutom grunt på höjdpartiet varför anläggningarna över lag var relativt

grunda.

Fynd: Vid förundersökningen hittades fragment av vävtyngder i bränd lera och vid slutundersökningen framkom ytterligare två fragmenterade vävtyngder i två av stolphålen.

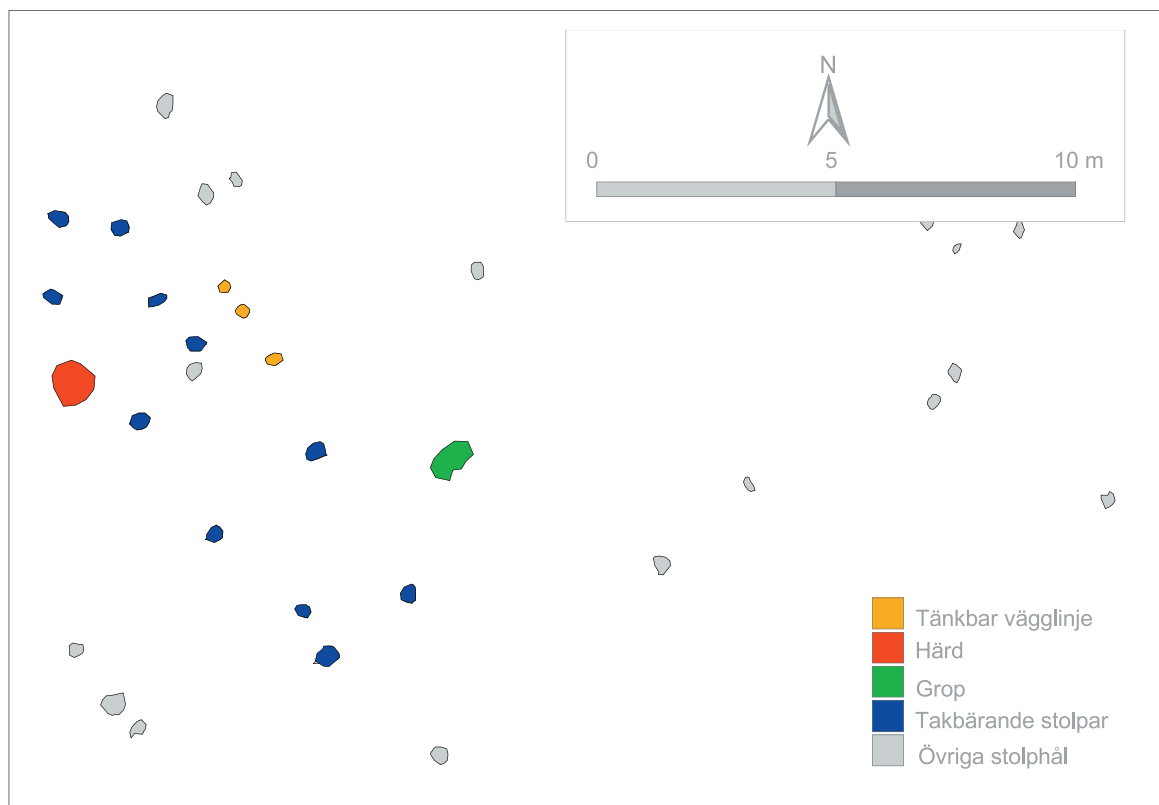
Makrofossil: Totalt analyserades makrofossil från sju av stolphålen. Material från odlade växter förekom rikligt tillsammans med enstaka betesmarksväxter och ett fåtal åkergräs och växter från näringsrik kulturmark. I två av miljöproverna påträffades förkolnad bröd/gröt/gödsel och i två andra kom enstaka fragment av brända ben.

Dateringar: I hus fem daterades tre anläggningar: A 15633/6801, A 15672 och A 6838. Anläggningarna daterades mellan 540 – 680 AD, 430 – 650 AD, respektive 430 – 650 AD, vilket innebär folkvandringstid - vendeltid.

Tolkning: Uthus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23186	A6801	1425+-45	595 AD-665 AD	68.2	540 AD-680 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	sädeskorn
Ua-23189	A15672	1500+-50	530 AD-640 AD	66.0	430 AD-650 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	sädeskorn
Poz-10128	A6838	1500+-30	535 AD-605 AD	68.2	430 AD-650 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	sädeskorn

HUS 6

Belägenhet: X 6303139,63 Y 1440730,50

Storlek: 12 m långt och 3,2 m brett mellan de takbärande stolparna

Orientering: nordnordväst – sydsydöst

Topografisk belägenhet: Västra delen av den flacka platån.

Markförhållanden: Sandig, siltig morän med inslag av grus

Konstruktion: Treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns 10 takbärande stolpar i fyra bockpar (A 11406, A 11291, A 11380, A 11393, A 11279, A 11223, A 11078, A 11177, A 12134, A 12070). Bockbredden varierade från 2 till 2,7 m och spannlängden var 2,9 till 3,4 m. Norr om det första bockparet fanns ett stolphål som kan höra samman med en gavelkonstruktion.

Anläggningar: De takbärande stolparna var omkring 0,45 till 0,30 m i diameter och 0,11 till 0,20 m djupa. Fyllningen var mörkt gråbrun till mörkbrun sandig silt och ett flertal av anläggningarna var stenskodda.

Övriga anläggningar: I husets nordvästra del fanns en härd (A 11251) och i anslutning till husets sydöstra del en grop (A 11452).

Störningar:-

Fynd: I gropen fanns fynd av sprutslagg.

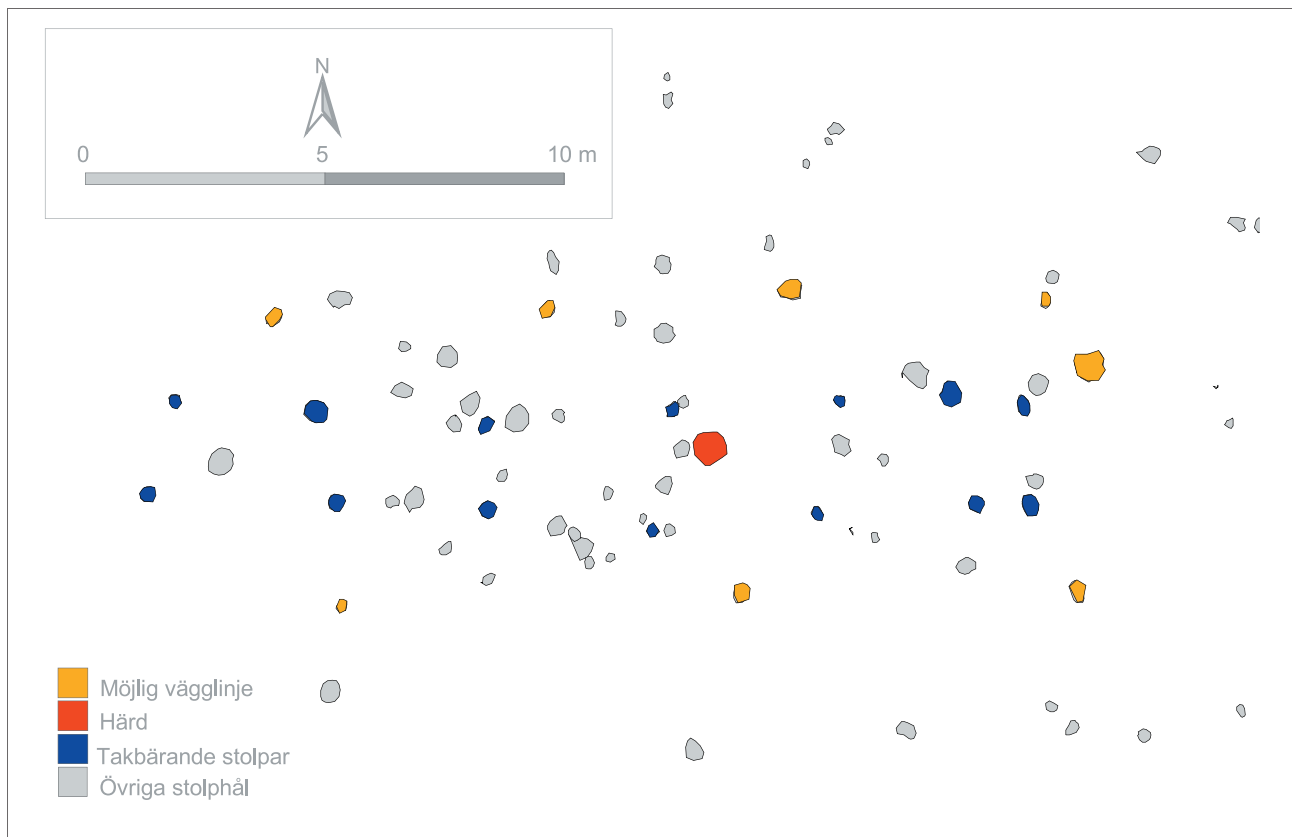
Makrofossil: Två makrofossilprover från A 11291 och A 11380 analyserades. Proverna visade på ett fåtal odlade växter, åkerogräs och växter från näringsrik kulturmark. I proverna fanns också bränt benmaterial.

Dateringar: Anläggningarna daterades från 430 – 610 AD respektive 410 – 560 AD, vilket motsvarar folkvandringstid/vendeltid.

Tolkning: Boningshus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Poz-10126	A11291 PM11291	1545+-30	430 AD-560 AD	68.2	430 AD-600 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	sädeskorn
Poz-10047	A11380 PM11380	1580+-30	430 AD-535 AD	68.2	410 AD-560 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	kvist m knopp, lövträd

HUS 7

Belägenhet: X 6303125,76 Y 1440742,57

Storlek: 18,5 m långt och 2,5 m brett mellan de takbärande stolparna

Orientering: öst – västlig

Topografisk belägenhet: Västra delen av den flacka platån.

Markförhållanden: Sandig, siltig morän

Konstruktion: Treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns 14 takbärande stolpar i sju bockpar (A 10761, A 10692, A 10234, A 10269, A 10105, A 10919, A 10020, A 10332, A 7313, A 7394, A 7412, A 7230, A 7439 och A 7194). Bockbredden varierade från 1,8 till 2,5 m och spannlängden var 1,2 till 4,0 m.

Anläggningar: De stolpbärande anläggningarna var 0,20 till 0,5 m i diameter och 0,05 till 0,20 m djupa. Fyllningen var brungrå till mörkbrun sandig silt med inslag av kol.

Övriga anläggningar: Centralt i huset fanns en hård (A 10406).

Störningar: -

Fynd: -

Fig 19. Plan över Hus 7 med de anläggningar som ingår i konstruktionen samt de som antas ha legat i eller strax intill huset.

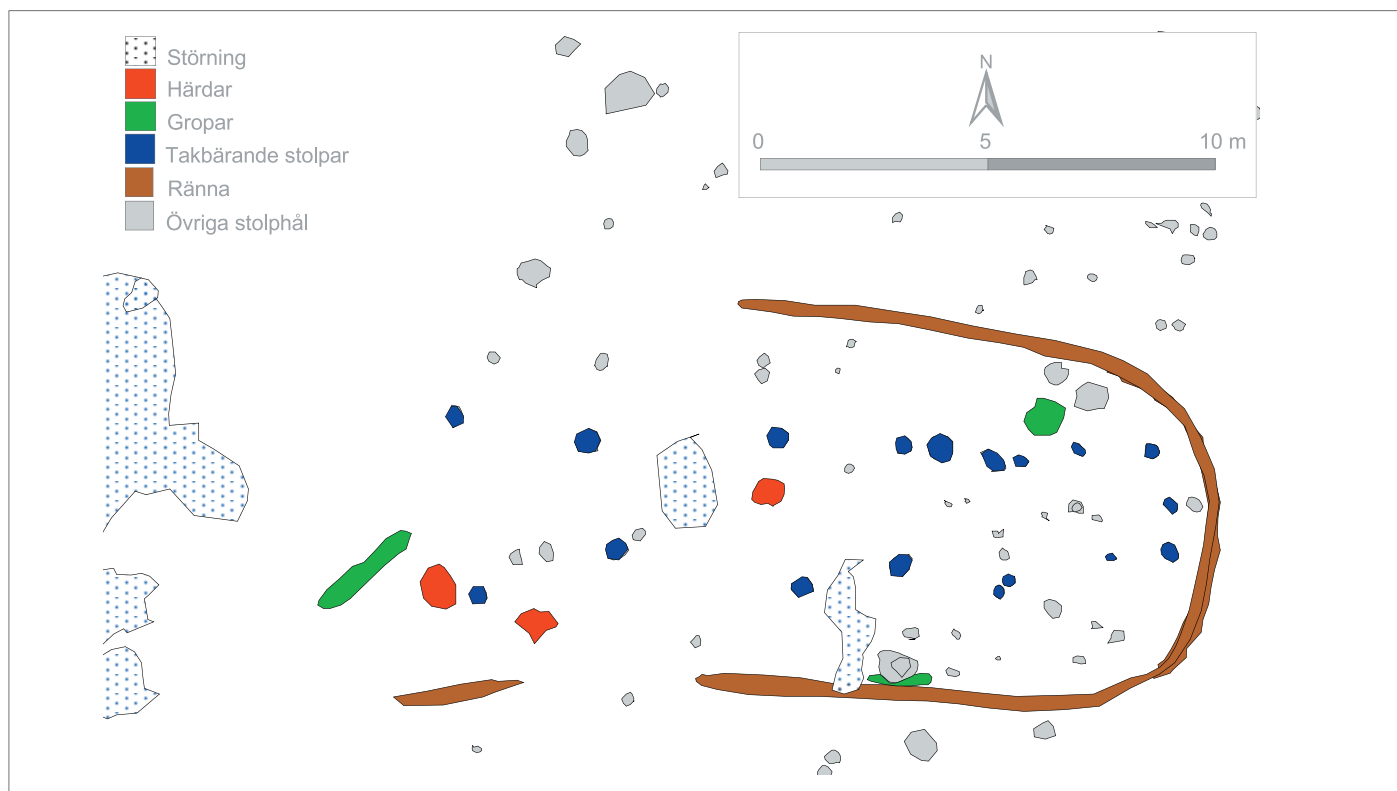
Makrofossil: Från Hus 7 analyserades två makrofossilprover från A 10234 och 10919. Proverna visade på enstaka odlade växter samt enstaka brända benfragment.

Dateringar: Anläggningarna daterades från 380 – 610 AD respektive 430 – 610 AD, vilket motsvarar folkvandringstid/vendeltid.

Tolkning: Boningshus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23187	A10234	1585+-50	420 AD-540 AD	68.2	380 AD-610 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	brödvete/skalvete
Poz-10125	A10919	1535+-30	430 AD-600 AD	68.2	430 AD-610 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	björk

HUS 8

Belägenhet: X 6303108,74 Y 1440747,09

Storlek: Minst 17,2 m långt och 8,5 m brett

Orientering: öst - västlig

Topografisk belägenhet: Sydvästra delen av den flacka platån.

Markförhållanden: Sandig siltig, något fuktig morän

Konstruktion: Treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns det 17 takbärande stolpar i 7 bockpar (A 16130, A 15899, A 16055, A 15855, A 16015, A 12366, A 12380, A 12403, A 15347, A 15359, A 5468, A 5477, A 15207, 15297, A 13431, A 13404, A 13389). Bockbredden varierade från 2,3 till 3,3 m och spannlängden var 1,75 till 4,2 m.

Anläggningar: De takbärande stolphålen var omkring 0,5 till 0,3 m i diameter och 0,05 till 0,27 m djupa. Fyllningen var gråbrun till mörkt svartbrun siltig sand. Många anläggningar hade inslag av kol, några var fyllda av skörbränd sten och någon enstaka var stenskodd.

Övriga anläggningar: Centralt i huset fanns en härd (A 12456) och i dess sydvästra del fanns ytterligare två härdar (A 11506 och A 11493). I husets nordöstra del fanns en större grop (A 5485) och i syd och sydväst fanns två rännformiga gropar (A 15817, A 16810). Runt om huskonstruktionens östra halva fanns en ränna (A 12966, A 15871, A 5533) och hela huset överlagrades

Fig 20. Hus 8 med den välbevarade husrännan i den östra delen. Husets västra del var skadad av sentida sprängarbeten.

av ett kulturlager (A 10841).

Störningar: Området omedelbart väster om huset bar spår av att man sprängt markfast sten i modern tid. Det är därför oklart var huset slutade. Det fanns också två väl avgränsade störningar inom huset.

Fynd: I hus 8 påträffades fyra slaggfragment, sprutslag och stearinlägg, bränt ben, keramik, sydiskandinavisk flinta och kristianstadflinta, ett fragment av en löpare samt ett fragment av en malsten.

Makrofossil: Från Hus 8 analyserades 12 makrofossilprover. Proverna visade på ett flertal odlade växter, hasselnötsskal, betesmarksväxter, åkerogräs och växter från näringsrik kulturmark. I proverna fanns också enstaka brända ben samt två fragment av bröd, gröt eller gödsel.

Datering: Ett stolphål (A12380) och en härd (A 12456) från Hus 8 daterades. Anläggningarna daterades från 410 – 610 AD respektive 530 – 640 AD, vilket motsvarar folkvandringstid/vendeltid.

Tolkning: Boningshus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23188	A12380	1565+-45	430 AD-540 AD	68.2	410 AD-610 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	sädeskorn
GrN-29334	A12456 PM15804	1500+-20	540 AD-600 AD	68.2	530 AD-640 AD	95.4	Folkvandringstid/vendeltid	bark, ca 30 år

HUS 9

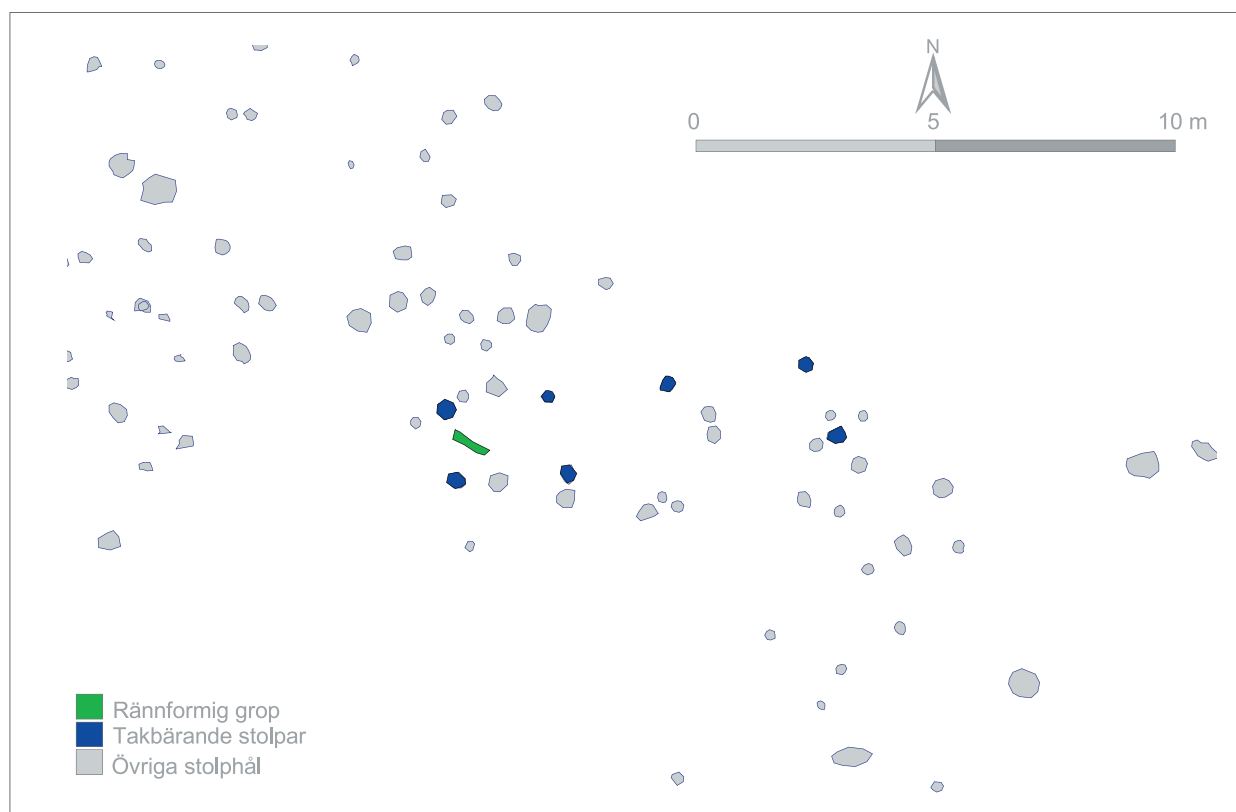

Fig 21. Plan över Hus 9 med de anläggningar som ingår i konstruktionen samt de som antas ha legat i eller strax intill huset.

Belägenhet: X 6303105,87 Y 1440763,40

Storlek: 8,3 m långt och 2,3 m brett mellan de takbärande stolparna

Orientering: öst – västlig

Topografisk belägenhet: Sydvästra delen av den flacka platån.

Markförhållanden: Sandig siltig, något fuktig morän

Konstruktion: Treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns sju takbärande stolpar i tre till fyra bockpar (A 620, A 641, A 693, A 1460, A 788, A 863, A 925). Bockbredden varierade från 1,5 till 1,7 m och spannlängden var 2,2 till 2,85 m.

Anläggningar: Anläggningarna var mellan 0,25 och 0,40 m i diameter och 0,06 till 0,25 m djupa. Fyllningen bestod av mörkbrun till brunsvart sandig silt med inslag av kol.

Övriga anläggningar: I husets västra del fanns en nedgrävd ränna eller rännformig grop (A 3870).

Störningar: -

Fynd: -

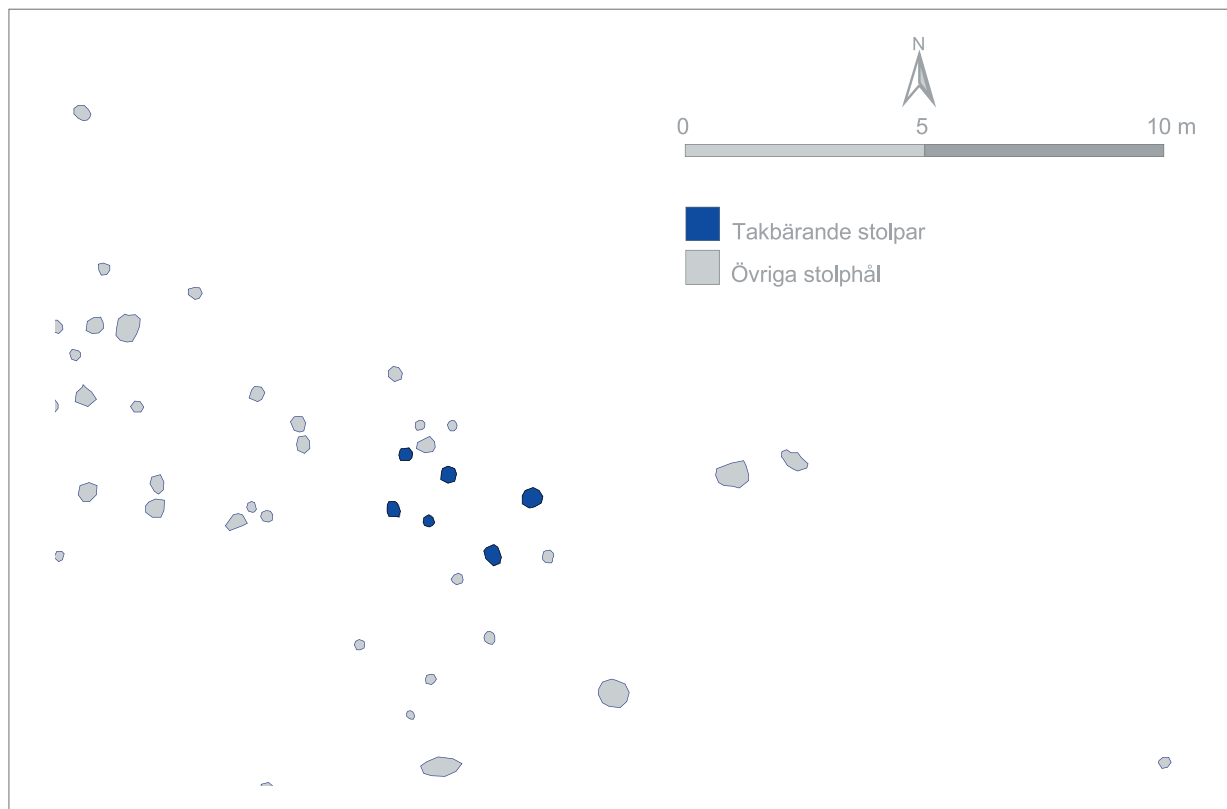
Makrofossil: Från Hus 9 analyserades två makrofossilprover i A 620 och A 693. Proverna visade inga makrofossil, sånär som på ett åkerogräs.

Dateringar: Anläggningarna daterades från 2570 – 2300 BC respektive 760 – 390 BC, vilket motsvarar sen mellanneolitikum samt yngre bronsålder/ förromersk järnålder.

Tolkning: Uthus.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Poz-10120	A620 PM3663	3950+-35	2500 BC-2400 BC	50.8	2500 BC-2330 BC	77.0	Sen mellanneolitikum	björk
Poz-10046	A693 PM3329	2395+-35	760 BC-390 BC	68.2	550 BC-390 BC	76.6	Y bronsålder/ förrom. jää	björk

HUS 10

Belägenhet: X 6303104,43 Y 1440768,21

Storlek: 3,3 m långt och 2 m brett inom de takbärande stolparna

Orientering: västnordväst - östsydöst

Topografisk belägenhet: Sydvästra delen av den flacka platån.

Markförhållanden: Sandig siltig, något fuktig morän.

Konstruktion: Treskeppig byggnad med två rader av takbärande stolpar. Totalt fanns sex takbärande stolpar i tre bockpar (A 3500, A 940, A 932, A 3486, A 983, A 3535). Bockbredden varierade från 1,1 till 1,5 m och spannlängden var 1,0 till 1,8 m.

Anläggningar: De takbärande stolparna var mellan 0,30 och 0,40 m i diameter och 0,09 - 0,20 m djupa. Fyllningen bestod av mörkbrun till brunsvart sandig silt. Två av anläggningarna var stenskodda.

Övriga anläggningar: -

Störningar: -

Fynd: -

Makrofossil: Från Hus 10 analyserades ett makrofossilprov. I provet fanns inga bevarade makrofossil.

Datering: -

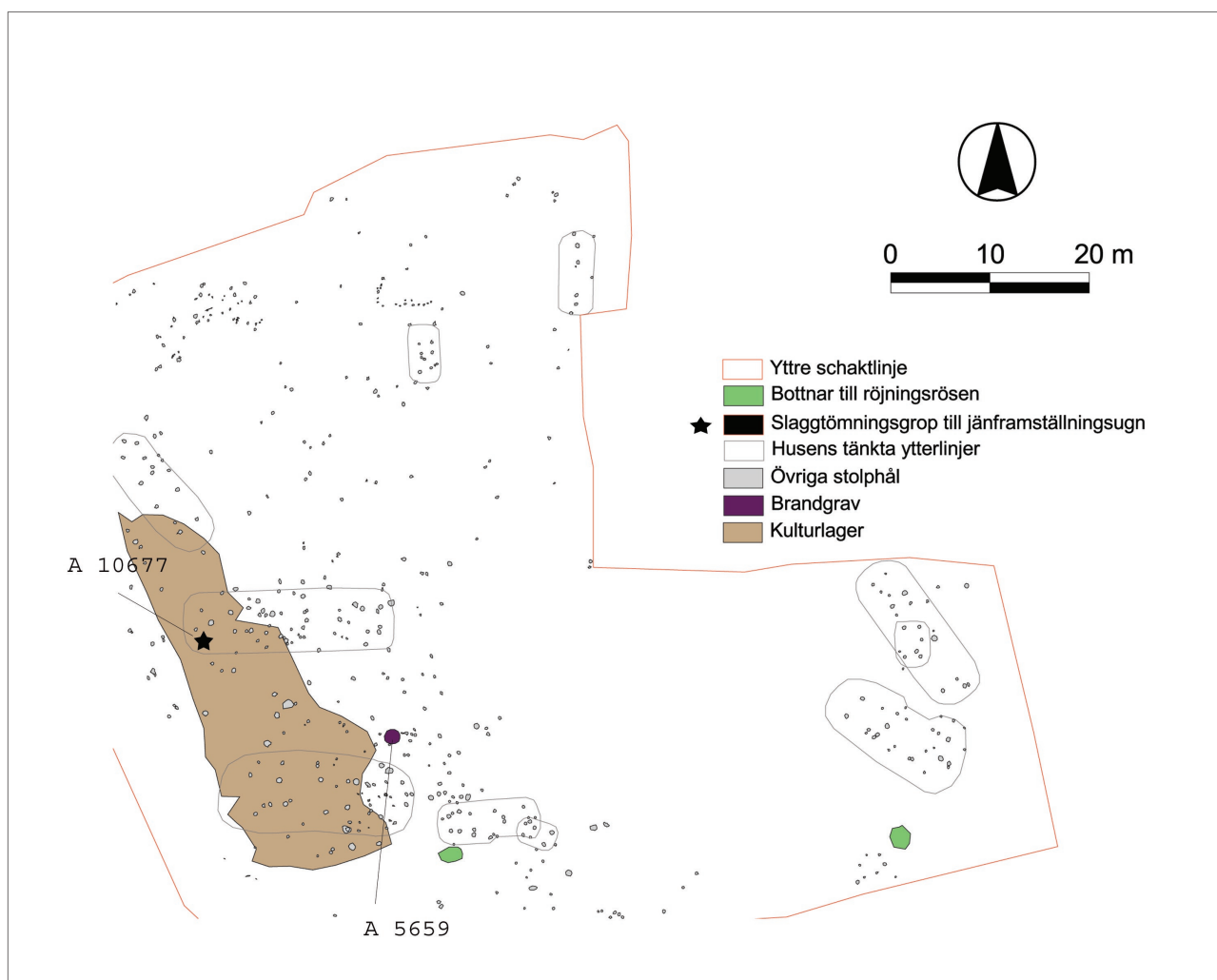
Tolkning: Uthus.

ÖVRIGA LÄMNINGAR

JÄRNFRAMSTÄLLNINGSGUGN I samband med framrensningen av Hus 7 syntes en oval mörkfärgning med mycket sot och kol (A 10677). Inom den fanns rester av så kallad stearinslagg samt bränd och näst intill sintrad lera. Anläggningen bedömdes som slaggtömningsgropen till en blästugn. Ugnen kan inte ha varit samtida med Hus 7. Den bör ha legat intill våtmarken i utkanten av boplatsens centrala del (fig 23).

Enbart de delar av ugnen som varit nedgrävda under markytan var bevarade, vilket var slaggtömningsgropen och den nedre delen av ugnens lerklinade väggar. Slaggtömningsgropen hade en yttre diameter på ca 0,50 x 0,40 m och var intill 0,10 m djup. Gropens inre diameter var endast ca 0,35 x 0,20 m stor (fig 24, för ritning se bilaga på cd-skiva). Ugnen har varit en schaktugn med

Fig 23. Plan över övriga anläggningar och deras läge i förhållande till husen.

en underliggande slaggavskiljningsgrop.

Den brända leran i slaggtömningsgropens västra del visade sig till största delen utgöra raserade väggrester. Mot ugnens botten fanns rester av lerklining. På den fanns reduktionsslagg som verkade runnen på platsen och som bedömdes som del av en bottenskålla. Eftersom ingen hel bottenskålla påträffades var ugnen antagligen rensad efter sista användningen. Slaggtömningsgropens östra sida var helt raserad och delar av det ovanliggande kulturlagret hade fyllt ut hålrummet. Troligen hade ugnen öppnats på den östra sidan och om så är fallet har den sannolikt haft ett inblås på den västra. Möjligen kan det vara orsaken till att slaggen var så hårt fastbränd där.

Vid den föregående slutundersökningen år 2000 påträffades fyra järnframställningsugnar (Åstrand 2004b). Tre av dem daterades till yngre romersk järnålder/folkvandringstid. Den fjärde daterades till folkvandringstid/vendeltid med betoning på vendeltid. Den sistnämnda hade, precis som den nu påträffade, en tydlig men grund slaggavskiljningsgrop. Detta skulle kunna antyda att dessa anläggningar är samtida. Ingen radiometrisk analys har dock genomförts på den anläggning som påträffades 2003.

Alla de totalt fem ugnarna låg invid sankmarken men ändå mycket nära bebyggelsen. Från början antogs att man tagit råvaran i form av myrmalm eller rödjord i den intilliggande våtmarken. Vid undersökningen av boplatsens norra del togs ett jordprov med rostflammig silt ur kanten av våtmarken. Provet analyserades men visade sig inte vara malm (Grandin & Englund 2002, s 11f). Således har man antingen tagit malm från någon annan plats eller så har det tidigare funnits en bättre malmfyndighet i våtmarken än idag. Läget invid våtmarken tyder närmast på att man hämtat malmen på platsen. Några

Fig 24. Åsa Jönsson undersöker resterna av järnframställningsugnen. Foto från sydöst.

spår efter rostningsplats kunde inte hittas varken vid den aktuella eller vid den tidigare slutundersökningen av boplatsen. Om rostningen skett inom området så har spåren troligen försvunnit genom bortodling.

BRANDGRAV I områdets sydvästra del, strax nordost om Hus 8, påträffades en brandgrav (A 5659). Anläggningen syntes som en rund ca 1,6 m stor mörkfärgning omkring ett tiotal stenar (fig 23, för ritning se bilaga på cd-skiva). Den ena halvan av anläggningen grävdes för hand och sållades. Stenpackningen föreföll lagd med ett antal kantställda stenar över två horisontellt lagda stenar. Spridda brända ben fanns i hela fyllningen. Först i samband med att den andra halvan av graven undersöktes påträffades den egentliga brandgropen. Den innehöll rikligt med kol och brända ben, samt fynd av enstaka slagen kvarts och bränd lera.

Det brända benmaterialet bedömdes av Ann-Charlotte Larsson vid Landsantikvarien/Hallands länsmuseum. Det mesta av benmaterialet var så hårt bränt att det inte gick att avgöra om det tillhört människa eller djur, men ett större fragment kunde bestämmas som en knäskål från människa. Den daterades mellan 130 AD och 430 AD, vilket motsvarar romersk järnålder och en bit in i folkvandringstid. Ett miljöprov från gravgömmen analyserades, men där fanns inga bevarade makrofossil.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Ua-23255	A5659	1730+60	240 AD-390 AD	68.2	130 AD-430 AD	95.4	Rom. jää/ folkvandringstid	bränt ben (humant)

KULTURLAGER Längs undersökningsområdets västra sida fanns ett sotsvart sandigt, siltigt lager med enstaka skärvig och skörbränd sten samt sot och kol (A 11658). Lagret uppmärksammades redan vid förundersökningen som ett svart lager med skörbränd sten, men då varken fynd eller anläggningar påträffades bedömdes det inte som ett kulturlager (Åstrand 2003). I samband med undersökningen år 2003 framträdde det mörka lagret återigen under matjorden (se fig 23). Under lagret syntes en del av rännan som hörde samman med Hus 8 och i lagrets övre del framkom en hård. Då misstanken om att det verkligen var ett förhistoriskt kulturlager blev allt starkare, gav länsstyrelsen sitt muntliga godkännande för att gräva ett antal meterrutor i lagret. Totalt grävdes och torrsållades fem meterrutor i stick om 0,1 m. I rutorna framkom bränt benmaterial, skärvig och skörbränd sten, samt enstaka avslag av porfyr, kvarts och bränd flinta. Hården i kulturlagrets övre del daterades till vendeltid och lagret tolkades som en kulturlagerrest som blivit bevarad tack vare den fuktiga marken och jordförflyttning i samband med åkerbruk.

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Makrofossil
Poz-10127	A11658	1385+30	640 AD-671 AD	68.2	600 AD-690 AD	95.4	Vendeltid	bark ev. björk

ODLINGSLÄMNINGAR Alla odlingslämningar inom undersökningsområdet hade effektivt röjts undan på 1800- och 1900-talet men i undersökningsområdets södra del fanns två röjningsrösebottnar bevarade (A 100003 och A 4100). Bägge anläggningarna dokumenterades i profil men ingen av dem daterades (fig 23).

FYND

På bopplatsen påträffades föremål av typisk boplatskaraktär så som bränd lera, bränt benmaterial, keramik, flinta, slagen kvarts och bergart, slagg, järnfragment och enstaka föremål av bergart. Dessutom fanns enstaka rester av fynd från yngre historisk tid så som tegelfragment och skärvor av yngre rödgods. Merparten av fynden påträffades i undersökningens västra och sydvästra del där kulturlagret delvis fanns bevarat. Det sammanlagda fyndmaterialet var sparsamt, vilket dock inte är ovanligt när det gäller boplatsundersökningar.

KERAMIK Keramik förekommer sällan i stora mängder vid arkeologiska undersökningarna i Kronobergs län. Om det beror på undersöknings-

Fig 25. Spridningsbild över keramikfynden.

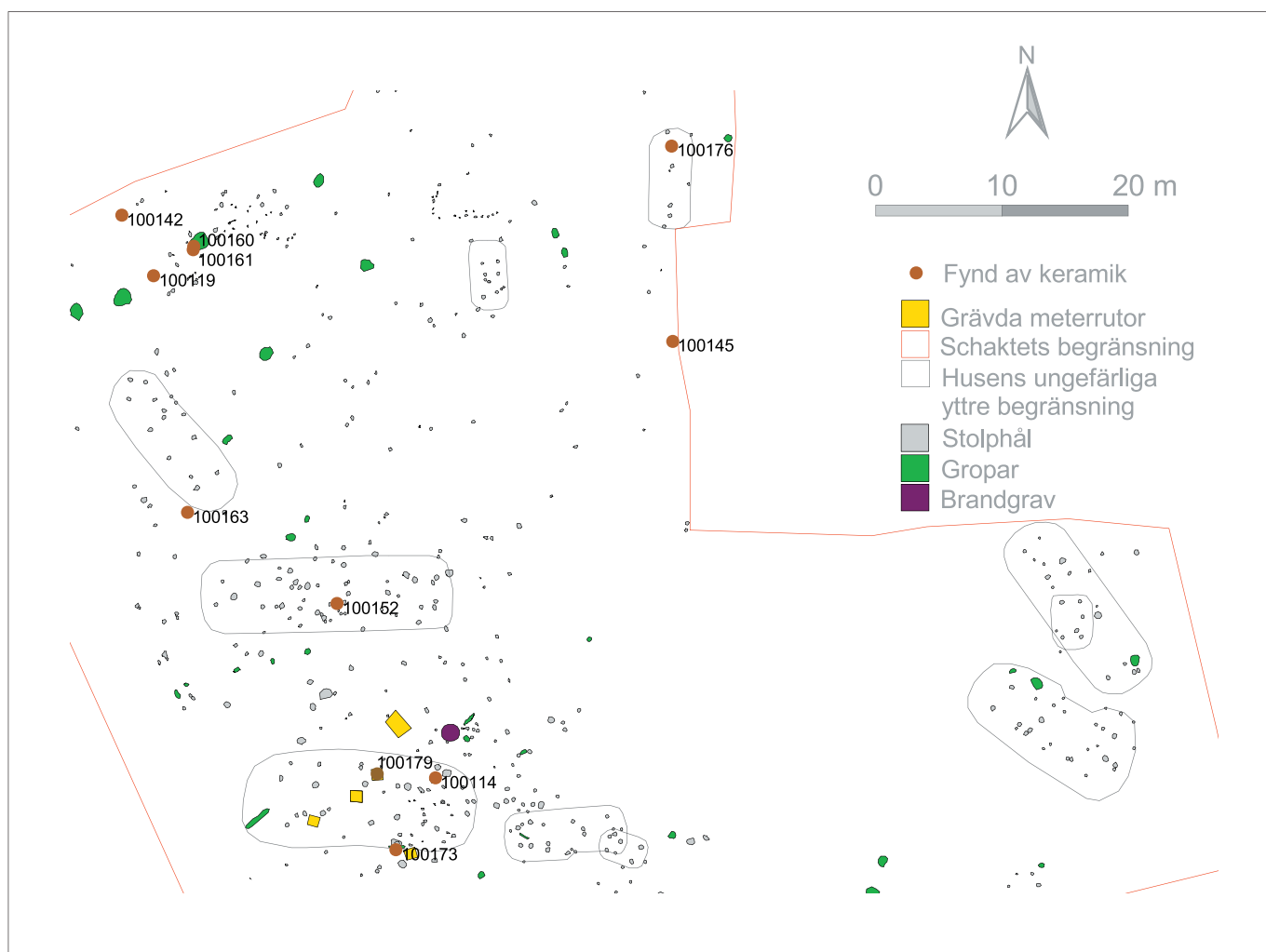

Fig 26-27. Övre bilden visar kärlet som påträffades i rännan kring Hus 8. Nedre bilden visar fragment av vävtyngder i bränd lera.

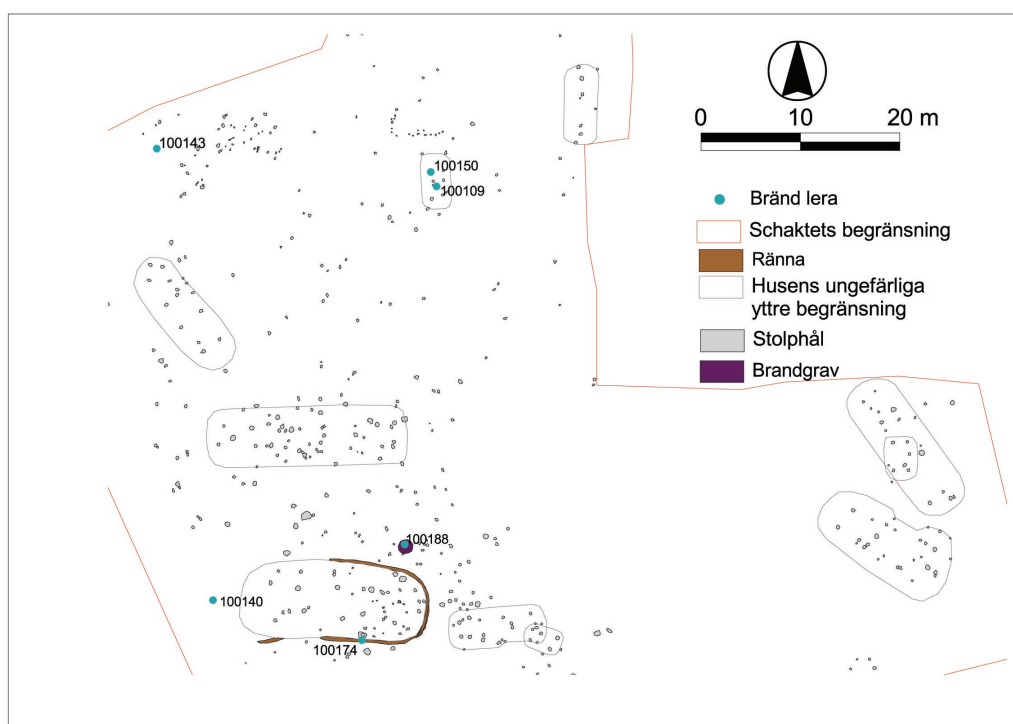

metodiken, bevaringsförhållandena eller på hur man använde och återanvände keramik under förhistorien är oklart. Totalt påträffades 11 keramikskärvor med en sammanlagd vikt av 206 g. Av dessa var sju stycken av förhistorisk karaktär medan fyra skärvor utgjordes av historiskt yngre rödgods. All keramik framkom i områdets norra del och längs boplatsens västra sida (fig 25). I princip all förhistorisk keramik kunde kopplas till anläggningar medan den historiska keramiken låg spridd över ytan.

Den förhistoriska keramiken var mycket fragmenterad och med några få undantag utgjordes varje fynd endast av en skärva. Flertalet av skärvorna var oxiderade, mellanmagrade och medelgrova med magring av bergart. De skärvor som framkom i Hus 4 hade dock en högre grad av magring och var grovmagrade. Då det fanns så få skärvor saknas möjlighet att fastställa kärlets form och storlek. I rännan som omgärdade delar av Hus 8 framkom dock fyra skärvor som kunde passas ihop. Kärlet har varit 11 cm i diameter och 0,7 till 0,8 cm tjockt. Av kärleväggen var som mest fem centimeter bevarad (fig 26).

VÄVTYNGDER Totalt framkom fyra fynd som troligen är fragmenterade vävtyngder (fig 27). Vävtyngderna har ursprungligen tyngt ner varpen i en stående vävstol. I helt skick är de ofta runda och platta eller diskformade stycken av lera med ett hål i mitten där varpen knutits fast. Fynden påträffades i områdets västra del. Alla utom två var knutna till anläggningar. Den brända leran var mycket fragmenterad med bitar i storleksordningen en till fem centimeter. Merparten av den brända leran var ljus gul-beig med sparsam, fin magring. Enstaka ytor verkar slammade eller tillslätade. Ett av dessa fynd framkom i Hus 5 och har den diskformade över-/undersidan bevarad (F100149). Sannolikt är de andra liknande fynden också rester av vävtyngder.

Fig 28. Planen visar den brända lerans spridning över undersökningsytan.

ANNAN BRÄND LERA I rännan som omslöt den östra delen av Hus 8 framkom bränd lera av en annan karaktär. Den innehöll en förhållandevis stor mängd mellangrov magring. Flertalet fragment var omkring en centimeter stora, men en bit var cirka två centimeter lång och hade ett triangulärt tvärsnitt. I brandgraven framkom ett mycket ljust, bränt lerfragment.

FLINTA Totalt framkom sju fynd av flinta, med en sammanlagd vikt av 13 g. Sex av fynden utgjordes av sydvästskånsk flinta och ett var av så kallad kristianstadflinta. Alla fynden påträffades inom eller i nära anslutning till Hus 8. Fynden utgjordes av flintavfall, ett splitter och en konvex avslagsskrapa.

Flinta användes och bearbetades under både brons- och järnålder, om än i betydligt mindre skala än under stenålder. Med tanke på att det vid förundersökningen och slutundersökningen av boplatsens norra del stod klart att det fanns ett neolitiskt skede på platsen, är det dock troligast att flintan har bearbetats under denna tid.

KVARTS Precis som flinta bearbetades kvarts till redskap och verktyg främst under stenålder. Eftersom kvarts finns naturligt i moränen och sönderfaller på ett annat sätt än flinta krävs dock ett relativt stort material för att man med säkerhet ska kunna säga att kvartsen är bearbetad. Vid undersökningen framkom åtta fynd av slagen kvarts, totalt 101 g. Ett av fynden är en kvarts-kärnas plattform vilken slagits av för att få bort orenheter från sidostycket. De övriga fynden av slagen kvarts kan inte bestämmas närmare än som avfall från redskapstillverkning. Fynden av kvarts påträffades spritt i undersökningsområdets norra och västra del.

BERGART Fyra fynd av slagen bergart framkom i undersökningsområdets västra del. Tre av fynden bedömdes som avslag och ett som avfall. Totalt vägde dessa 63 g. Förutom det slagna bergartsmaterialet framkom en del av en malsten, en fragmenterad löpare och en möjlig tröskelsten. Malstenen som påträffades i ett av stolphålen i Hus 8 är 14 x 11 cm stor och ca fem cm tjock (F 100110, A5444) (fig 30). Den har en plan undersida och en lätt skålformad, blanknött översida. En löpare påträffades strax väster om den södra ingången i Hus 8. Den förmodade tröskel- eller trappstenen framkom i den norra delen av Hus 8. Stenen som var 20 x 13 cm stor hade en plan och nött översida. Fyndets läge och utseende talar för att det skulle kunna vara en del av en tröskelsten men det är inte klarlagt.

SLAGG All slagg påträffades inom undersökningsområdets norra och västra del. Sammantaget påträffades 3310 g slagg i ugnen, i Hus 8, intill Hus 7 samt som rensfynd vid schaktning. Slagg som slagits ur järnet vid den första bearbetningen kallas sprutslag. Sprutslagen utgörs av små tunna, luftfyllda slaggbubblor och vikten har därför räknats som obetydlig. Alla fynd av sprutslag framkom i de jordprover som togs för makrofossilanalys.

Fyndkategori	Antal
Avfall	5
Splitter	1
Skrapa	1

Fig 29. Tabell med fördelningen av flintfynden i kategorier och antal.

Fig 30. Malsten och löpare som påträffades i Hus 8. Löparens notta sida vilar mot malstens överyta

JÄRN I ett av stolphålen i undersökningsområdets norra del fanns ett järnföremål med en vikt av 12 g. Fyndet var så rostigt att det inte gick att urskilja vad det hade varit men konturerna påminde om en grov spik.

DATERINGAR OCH BEBYGGELSESEKEDEN

Från vinterns och vårens undersökningar i Kvarteret Prefekten daterades totalt 21 kolprover (fig. 31). Av dessa kom 18 från stolphål i huskonstruktioner, två från härdar och ett från en brandgrav. För att varje huskonstruktion skulle vara så väl daterad som möjligt analyserades minst två prover från varje

Lab nr	Anl nr/ ID nr	C14-år BP	Cal 1 sigma	%	Cal 2 sigma	%	Period	Skede
Ua-23182	A1558	2210+-40	330 BC-200BC	59.7	390 BC-170 BC	95.4	Y förrom jäå	1
Poz-10124	A1966 PM2713	2135+-30	210 BC-100 BC	64.9	240 BC-50BC	82.8	Y förrom jäå	1
Poz-10120	A620 PM3663	3950+-35	2500 BC-2400 BC	50.8	2500 BC-2330 BC	77.0	Sen mellan neolitikum	-
Poz-10046	A693 PM3329	2395+-35	520 BC-390 BC	68.2	550 BC-390 BC	76.6	Y brå/förrom jäå	1
Ua-23185	A6404	1760+-45	220 AD-350AD	65.2	130 AD-400 AD	95.4	Yngre romersk jäå	2a
Poz-10048	A6359 PM6359	1810+-30	130 AD-250 AD	68.2	120 AD-260 AD	84.6	Romersk jäå	2a
Ua-23255	A5659	1730+-60	240 AD-390 AD	68.2	130 AD-430 AD	95.4	Romersk jäå/ folkvandrtid	2a
Poz-10122	A1793	1505+-30	535 AD-605 AD	68.2	430 AD-640 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Poz-10121	A1785	1610+-30	410 AD-540 AD	68.2	390 AD-540 AD	95.4	Folkvandringstid	2b
Ua-23183	A1752	1475+-45	540 AD-640 AD	68.2	430 AD-660 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Ua-23184	A3056	6890+-70	5840 BC-5710 BC	66.4	5910BC-5630 BC	93.7	Senmesolitikum	-
Ua-23186	A6801	1425+-45	595 AD-665 AD	68.2	540 AD-680 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Ua-23189	A15672	1500+-50	530 AD-640 AD	66.0	430 AD-650 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Poz-10128	A6368	1500+-30	535 AD-605 AD	68.2	430 AD-650 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Poz-10126	A11291 PM11291	1545+-30	430 AD-560 AD	68.2	430 AD-600 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Poz-10047	A11380 PM11380	1580+-30	430 AD-535 AD	68.2	410 AD-560 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Ua-23187	A10234	1585+-50	420 AD-540 AD	68.2	380 AD-610 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Poz-10125	A10919	1535+-30	430 AD-600 AD	68.2	430 AD-610 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Ua-23188	A12380	1565+-45	430 AD-540 AD	68.2	410 AD-610 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
GrN-29334	A12456 PM15804	1500+-20	540 AD-600 AD	68.2	530 AD-640 AD	95.4	Folkvandringstid/ vendeltid	2b
Poz-10127	A11658	1385+-30	640 AD-671 AD	68.2	600 AD-690 AD	95.4	Vendeltid	2c

Fig 31. Tabellen visar en sammanställning av dateringarna från undersökningen 2003-2004.

hus. Kolproven plockades ut från makrofossil- eller vedartsanalyserat material. I första hand valdes förkolnade sädeskorn från det makrofossila materialet för datering. På det sättet minskade risken att analysera kol som var äldre än boplatsen. Det daterade materialet som genomgått vedartsanalys utgjordes av björk, obestämd bark eller kvistar från lövträd. Björk har dock sannolikt inte använts som material till husens bärande stolpar, vilket stärker idén om att kolet är sekundärt. För bästa resultat har prover med lägsta möjliga egenålder valts ut för att minska de eventuella felkällor som kan uppstå genom att man daterar åldrigt träkol. I ett fall daterades bränt ben (brandgrav).

Risken för feldateringar är som tidigare nämnts stor på boplatser som har använts under lång tid. Eftersom den huvudsakliga bebyggelsefasen inom Kvarteret Prefekten är relativt koncentrerad i tid kan man anse att risken för feldateringar inte är lika överhängande även om kolet är sekundärt. Metoden att använda makrofossil- och vedartsanalyserat material med låg egenålder har också visat sig ge mycket bra resultat på andra platser (t ex Åstrand 2004 a). Stora serier av dateringar ger även större säkerhet i tolkningen.

Precis som förväntat låg flertalet av dateringarna samlade kring folkvandringstid och vendeltid även om det också fanns enstaka äldre dateringar. De äldre utnyttjandefaserna på platsen representeras av två dateringar från senmesolitikum respektive mellanolitikum. Den äldsta kom från ett stolphål men är sannolikt felaktig eftersom det daterade materialet kom från en växt som inte fanns vid den tidpunkten (brödvete).

Dateringarna visar sammantaget att platsen brukades för bosättning från förromersk järnålder och framåt. Två huvudskeden i bosättningen kan dock spåras varav det första infaller i förromersk järnålder och det andra och mest intensiva skedet infaller i yngre romersk järnålder-vendeltid. Bebyggelsen upphör därefter. Boplatsens totala användningstid omfattar därmed en dryg tusenårsperiod och sträcker sig från ca 500 fKr till ca 700 eKr.

ÄLDSTA SKEDE (1) Det äldsta skedet representeras av dateringarna från förromersk järnålder. Dessa kommer från tre stolphål i Hus 1 och 9. Eftersom inga andra dateringar framkommit från denna tid tolkas detta som en kortvarig bebyggelse på platsen (se fig. 44).

INLEDANDE SKEDE (2A) Ett nästa skede i bebyggelsefasen inleds i romersk järnålder/tidig folkvandringstid och bör ses som en inledande fas till det huvudsakliga bebyggelseskedet. Den inledande fasen representeras av dateringar från brandgraven och ett mindre tvåskeppigt hus/skjul/uthus. Vid slutundersökningen år 2000 daterades också två härdar och en grop till yngre romersk järnålder respektive yngre romersk järnålder/folkvandringstid (se fig 45).

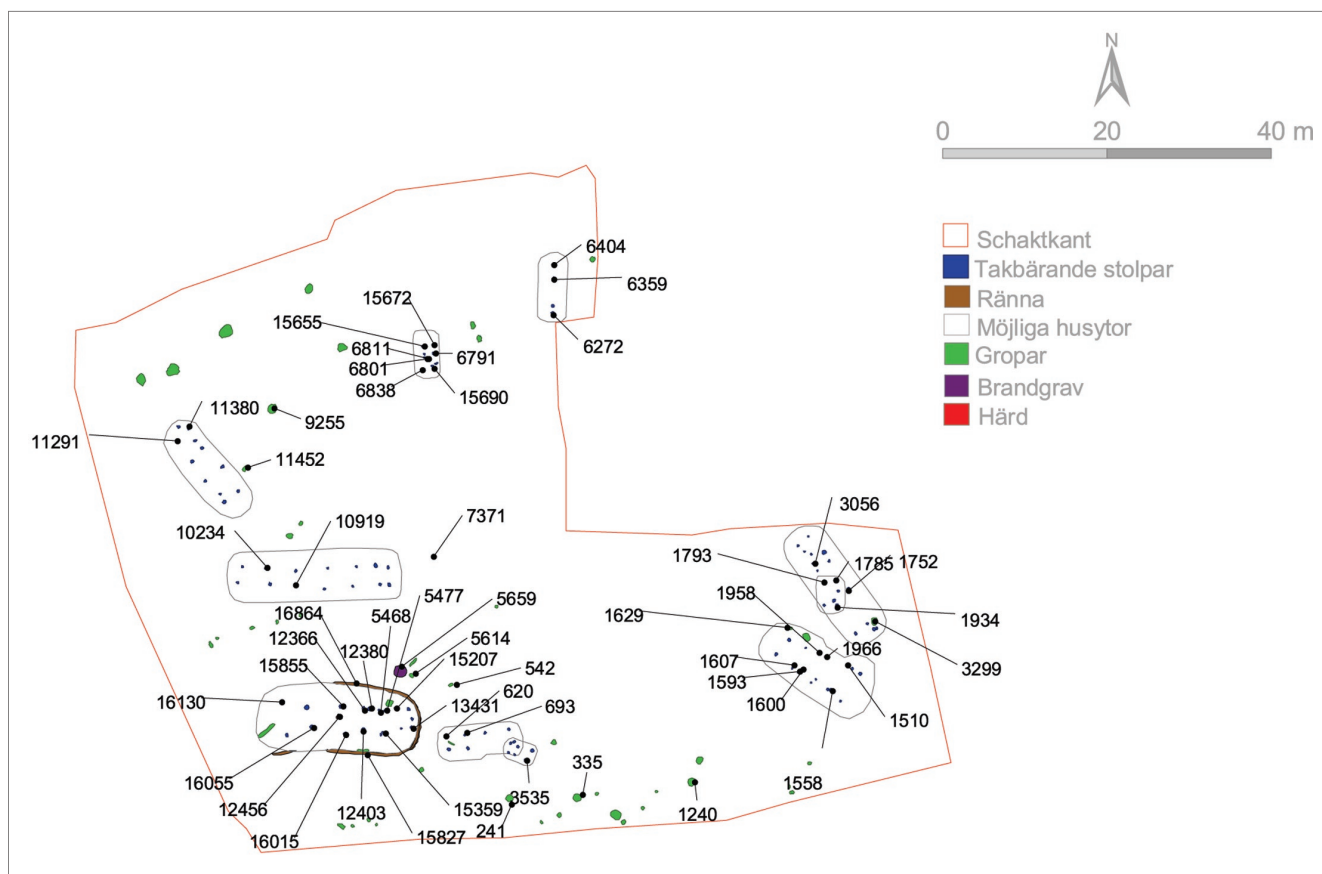
HUVUDSAKLIGA SKEDE (2B) Bosättningens tyngdpunkt ligger i folkvandringstid/vendeltid. Till den här perioden hör Hus 2, 3, 5, 6, 7 och 8 (se fig. 46). Även dateringarna från förundersökningen och slutundersökningen år 2000 visade en omfattande bebyggelse under folkvandringstid/vendeltid. Då daterades två blästugnar, två härdar och en härdgrop till denna period.

AVSLUTANDE SKEDE (2C) Boplatsens upphör under den senare delen av vendeltid. Det sista skedet representeras av en härd som påträffades i övre delen av det kulturlager som överlagrade boplatsens västra del (se fig. 47). Dateringarna från förundersökningen och slutundersökningen år 2000 visade endast två dateringar från vendeltid respektive vendeltid/vikingatid och kom från en blästugn och en härd.

MAKROFOSSILANALYS

Som tidigare nämnts gjordes en särskild satsning på makrofossilanalys inom undersökningen. Satsningen gjordes då förutsättningarna ansågs goda eftersom boplatsen brukningstid var tämligen begränsad. Antalet boplatsundersökningar där makrofossilanalys har använts är relativt litet såväl i länet som regionalt. Detta gäller inte minst för boplatser från den aktuella tidsperioden

Fig 32. Plan över husen samt de anläggningar från vilka det finns analyserade makrofossilprover. Numren avser provnr.

och vi bedömde därför att analysen skulle kunna bidra med relevant kunskap. Analysen syftade i första hand till att understödja en diskussion kring odlings-ekonomi för bosättningsfaserna. Ytterligare en fråga var om analysen kunde fungera som ett stöd i tolkningen i att urskilja eventuella funktionsindelningar i de olika huskonstruktionerna.

Makrofossilanalysen utfördes av Mats Regnell vid Stockholm Universitet. Totalt analyserades 55 prover som tillsammans utgjorde närmare 40 liter jord. Analysrapporten finns återgiven i sin helhet som bilaga på den bifogade cd-skivan.

De prover som analyserades kom från tio byggnader och en grav (fig 32). Nio av tio konstruktioner är daterade även om inte varje enskilt stolphål där makrofossilprov tagits har daterats. Förutom stolphål valdes även tio gropar ut för analys. Dessa är inte daterade men kan sannolikt kopplas till den dominerade perioden folkvandringstid/vendeltid. Proven innehöll både odlade växter, betesmarksväxter, åkerogräs och växter från näringsrik kulturmark. Odling finns indikerat från alla aktuella bosättningskeden inom undersökningsområdet. Från tre av husen finns också exempel på förkolnat organiskt material som tolkas som bröd/gröt/gödsel. Eftersom fragmenten påträffades tillsammans med sädeskorn anses den rimligaste tolkningen vara att det rör sig om matrester.

VEDARTSANALYS

Totalt analyserades nio vedartsprover (se bilaga på cd-skiva). Syftet med analysen var främst att underlätta urvalet av kol för datering. Den art som dominerade kolet i proverna var björk. Björk förekom i samtliga prover men det fanns även mindre inslag av ek, bark och fragment av förkolnade örter. I proverna fanns också förkolnade hasselnötsskal vilka sannolikt utgör hushållsavfall.

Tolkning

Utifrån undersökningens resultat och de utgångspunkter och jämförelser vi har samlat följer här den diskuterande och tolkande delen av rapporten. Här försöker vi svara på de frågor som formulerades inför undersökningen och som arbetet syftat till att besvara så långt det varit möjligt. Här vägs också resultaten samman från de båda särskilda undersökningar år 2000 och 2003/2004 som gjorts inom boplatsen. Husens konstruktioner och funktioner tolkas, liksom boplatsens struktur i stort. Frågan om boplatsen utgjort en gårdsenhet eller en mindre by diskuteras. Dessutom görs en genomgång av vad vi kan säga om boplatsens odlingsekonomi. Slutligen diskuteras boplatsens bebyggelsehistoriska sammanhang och Telestadsnäsets bebyggelseutveckling.

NÅGRA DEFINITIONER

Resultaten av de tidigare arkeologiska undersökningar som gjorts i Teleborgsområdet har tillsammans med fornlämningsbilden i området givit möjlighet till diskussion kring de bebyggelseförändringar som skedde under brons- och järnåldern. Undersökningarna vid Kvarteret Prefekten bidrar med nya idéer kring bybildningsprocessen i det centrala Varend. För att diskutera sådana processer krävs dock förtydligande kring begrepp som gård och by. I följande stycke redogörs för några olika ståndpunkter, samt för hur begreppen kommer att användas i den fortsatta diskussionen.

GÅRD Gården är ett begrepp som inte problematiserats i så hög grad och som saknar en allmängiltig definition (Göthberg 1995:93). Generellt sett byggs en

gård upp av ett antal hus, men begreppets definition har dock varierat över tid och haft flera samtida betydelser (Frölund 1998a:150). Den fornnordiska betydelsen av en gård är ett inhägnat område (Granlund 1960:621ff). Mats Burström menar att begreppet, förutom ekonomiska och funktionella aspekter, även innehåller sociala och kognitiva sidor (1995:164 ff). Björn Varenius ser termen gård som en metafor för ”den plats man tillhör”. Han utgår från den vikingatida betydelsen av begreppet gård som inte gör någon åtskillnad i boplatserna fysiska utformning oavsett om det handlar om landsbygden, städer eller i en ickemateriell föreställningsvärld (Varenius 1998:104). En sådan bred och vid definition av gårdsbegreppet som inte är rent funktionell utan inbegriper både levande och döda förespråkas också av Michael Olausson (1998:96).

I detta arbete används definitionen i första hand som Hans Göthberg gör, det vill säga som en analytisk definition (Göthberg 1995:93). Den utesluter dock inte de sociala och kognitiva aspekter som gården innefattat hos de människor som levde där. Gårdsbegreppet utgår från den medeltida betydelsen av gården som både hus, hägnad och inhägnat område där gårdstomten framhävts som en utvald fysiskt avgränsad yta med lämningar av olika aktiviteter (Hedemark 1996:15 och Olausson 1998:112). Till de fysiska lämningar som kan avspegla gården hör hus, gårdsplan, hägnader, brunnar, härd- och avfallsområden, järnframställningsplatser samt åkrar och gravar.

BY Bybegreppet är komplicerat och har diskuterats länge av historiker, arkeologer och kulturgeografer. För gemene man kan en klunga av gårdar beskrivas som en by, men inom den historiska och arkeologiska forskningen har många enats om att det även måste finnas någon form av funktionell gemenskap mellan gårdarna för att man skall kunna definiera den som en by. Hur omfattande detta samarbete mellan gårdarna skall vara skiljer sig dock något mellan olika forskare, delvis beroende på vilken tidsperiod de undersöker (Lange 1996:148, Welinder, Pedersen & Widgren 2004:430).

I detta arbete kommer bybegreppet främst att användas i diskussioner om bybildningsprocesser och om den yngre järnålderns bebyggelsestruktur. En by förväntas här utgöras av minst två gårdar som har någon form av funktionellt samband. De enskilda gårdstomterna behöver dock inte ligga i direkt anslutning till varandra. Gårdarna kan ha samverkat genom att åkrarna var belägna så pass nära varandra att ett samarbete kring sådd, skörd, bete och inte minst hägnadsarbete verkar sannolikt. Även gårdar som hade enskilda åkrar och ängar, men som tillsammans ingick i ett större hägnadslag, kan också anses ingå i en by eller åtminstone i byliknade samarbetsformer.

FÖRHISTORISKA HUS – EN ARKEOLOGISK HISTORIK

Det sätt på vilken den arkeologiska kunskapen och forskningen kring förhistoriska hus har byggts upp är regionalt sett ganska ojämn sett i ett nordiskt perspektiv. Utvecklingen är nära knuten till exploateringsarkeologins framväxt och nya metodik. Fram till slutet av 1950-talet hade mycket få förhistoriska bebyggelse lämningar undersökts. Boplatser med stenhusgrunder på Gotland och Öland dominerade den svenska forskningen både kvantitativt och kvalitativt, även om det fanns enstaka exempel på liknande lokaler med hus som undersökts på fastlandet. Till dessa hörde bland annat Helgöundersökningarna, samt undersökningarna vid Darsgårde i Uppland, där man mycket tidigt använde ¹⁴C-metoden för datering. Ett mycket litet antal undersökningar berörde huslämningar i åkermark. Berta Stjernqvist undersökte dock rester av huskonstruktioner från yngre romersk järnålder i Vä i Skåne. Trots att lergolv, stenpackningar, ugnar och stolphål kunde konstateras, tolkades lämningarna som sparsamma utan möjlighet för vidare bestämning av dess karaktär. Den bärande konstruktionen antogs dock ha varit baserad på nedgrävda stolpar (Säfvestad 1995:12). Gemensamt för den tidiga husforskningen, oavsett om det handlade om stenhusgrunder eller stolpkonstruktioner, var att man endast undersökte det inre av husen. Det resulterade i att man missade omgivande hus eller hus från äldre respektive yngre bebyggelsefaser. Den tidens metodik var alltså inte anpassad till så storskaliga lämningar som boplatser.

Under 1960-talet skedde det stora husforskningsgenombrottet i Danmark med undersökningar på de klassiska lokalerna i Grøntoft, Vorbasse, Hodde, Saedding och Nørre Snede med flera. Bakgrunden var den nya metoden att bana av större ytor med grävmaskin och rensa fram spåren av stolphål, rännor, härdar och andra nedgrävningar. Även i Sverige gjordes ett mindre antal husundersökningar, men fortfarande undersöktes så pass små ytor att det inte var möjligt att konstatera större stolpbyggda konstruktioner. I Skåne undersöktes endast grophus vilka tolkades som den klassiska bebyggelseformen under mellersta och yngre järnålder. Övriga tidsperioder saknade generellt kända huslämningar (Säfvestad 1995:15).

Under 1970-talet slog boplatundersökningarna igenom i Sverige i och med de yttäckande undersökningarna i Fosie utanför Malmö. Även i samband med undersökningar i Norrland framkom hus och gårdar från järnåldern, vilka också undersöktes med paleobotanik för funktionsbestämning. Bortsett från att dessa undersökningar var banbrytande när det gällde arkeologiska metoder i Sverige, var också tydliggörandet av en övergripande skandinavisk byggnadstradition med treskeppiga, lerklinade hus, ett viktigt forskningsresultat (Säfvestad 1995, Ramqvist 1983).

I samband med stora yttäckande exploateringsprojekt under 1980-talet fick boplatzarkeologin och avbaningsmetoden ett större genomslag i Sverige. Ett

flertal lokaler undersöktes i samband med större projekt i Skåne, Halland och Mellansverige (Säfvestad 1995:17f). Några av de tidigaste var naturgasprojektet i Skåne och Halland, Brogårdsprojektet i Halland, Kvarteret Glasrutan i Linköping och E 18-projektet mellan Stockholm och Enköping, som gav upphov till undersökning av boplatser som Apalle, Annelund, Tibble och Pollista. Teoretiskt förändrades arkeologin från att ha fokuserat på frågor kring husens konstruktion till att anta ett mer holistiskt perspektiv. Genom att även inbegripa och undersöka de aktivitetsytor som tillhörde boplatserna började man kunna diskutera deras storskaliga strukturer. Det har också gett förutsättningar för att analysera ekonomisk och social variation inom och mellan boplatser. Man har också funnit boplatser från snart sett alla arkeologiska perioder även om exempelvis folkvandringstid och vendeltid fortfarande är svagt representerade.

På de platser i landet där exploateringstrycket inte varit lika stort dröjde sig de äldre undersökningsmetoderna kvar. I Kronobergs län dröjde det fram till 1993 innan metoden med yttäckande maskinavbaningar började användas. Därefter har denna metodik använts vid ett flertal undersökningar med resultatet att det vuxit fram ett regionalt material av huslämningar som i dagsläget omfattar omkring 50 huskonstruktioner.

BYGGNADSTRADITION UNDER JÄRNÅLDERN I SÖDRA SVERIGE

Den skandinaviska byggnadstraditionen med en inre takbärande konstruktion av två stolprader var i bruk under hela järnåldern. Trots byggnadstypens mycket långa användningstid skedde också många förändringar, både i Skandinavien och på det regionala planet. Till skillnad från den yngre bronsålderns samhälle som många forskare menar baserades på stora sociala enheter med rituella centra, övergick man under äldre järnåldern till ett system av ensamgårdar (Larsson 1989:344 & Larsson 1993). I Skåne, Halland, Mälardrområdet, samt på Öland och Gotland fick husen tydligare regionala skillnader. I det skånska materialet kan man se att husen fick fler bockpar och att den takbärande konstruktionen hade en relativt stor bredd (Larsson 1995:54). Generellt talar man om att husen under förromersk järnålder var överbalanserade och att mittskeppets bredd där var mer än 50 % av husets totala bredd. I Mälardrområdet, samt på Öland och Gotland varierade husens bockbredd mellan 2,3 och 4,4 m (Göthberg 1995:70) och i Skåne och Halland var bockbredden mellan 1,3 och 3,5 m (Göthberg, Kyhlberg och Vinberg 1995). Det förekom också hus med divergerande takkonstruktion.

Under slutet av förromersk järnålder kan man se en tendens till att husen i Skåne blev längre, omkring 20 – 23 m. Det finns också ett fåtal exempel på hus som var mellan 40 och 50 m långa. Detta har tolkats som en utveckling

mot ett stabilare bosättningsmönster där även större gårdsanläggningar kan ha ingått. På enstaka lokaler finns även spår av hägnadssystem och fågator (Larsson 1995:54, Tesch 1993:175). Kombinationen av ett längre och ett kortare hus verkar ha varit den mest karaktäristiska gårdsformen. Förekomsten av både små och stora gårdsanläggningar har dock gett upphov till idén att de sociala skillnaderna i samhället ökade och manifesterades i gårdsbebyggelsen. Samma tendens går också att uppfatta i gravmaterialet (Larsson 1995:54). Bebyggelseutvecklingen i Östergötland liknade den i Skåne med långa hus under slutet av perioden och med varierande gårdsstorlekar. Det har även där tolkats som ett uttryck för ökade sociala skillnader i samhället (Widgren 1983).

Under romersk järnålder fanns samma typ av bebyggelse samtidigt som det också uppkom betydligt mer varierade hustyper. Långhus fanns i flera olika format och konstruktioner tillsammans med grophus och enkla lador (Larsson 1995:55). I Skåne och östra Mellansverige kan man se att husens mittskepp blev betydligt smalare under perioden yngre romersk järnålder/folkvandringstid. Huskonstruktionerna blev allt mer underbalanserade, utan att husens totala längd och bredd för den skull förändrades (Göthberg 1995: 48-73).

Husen från folkvandringstid/vendeltid är få och även om det har framkommit betydligt fler hus de senaste tio åren finns inga större sammanställningar av materialet. Studier av enskilda undersökningar med folkvandringstida och vendeltida bebyggelse visar att husens mittskepp fortfarande var generellt sett smala. Det verkar dock finnas vissa regionala skillnader i materialet. Vid en undersökning i Bjärred, södra Skåne, framkom nio långhus och åtta grophus från vendeltid och vikingatid. Ett av de vendeltida husen var 19 m långt, 5 - 5,5 m brett och bockbredden var 1,5 - 1,7 m (Larsson 1995:57). På den vendeltida boplaten i Hagelkulla i nordvästra Skåne var husen mellan 13,3 och 16,5 m långa, omkring 4,5 m breda och hade en bockbredd som var mellan 2 och 2,7 m (Isendahl 1997:115). Av sex daterade långhus som undersöktes i samband med byggnationen av Öresundsförbindelsen i Skåne, delområdena Sunnanå och Lockarp, låg bockbredden mellan 1,65 och 2,65 och spannlängden generellt mellan 2,3 till 8,6 m (Rudin & Brink 2002, Steineke m fl 2005, samt Siech & Berggren 2002). Detta är bara några exempel, men det verkar som om de varierade hustyper som uppkom under romersk järnålder även förekom under folkvandringstid och vendeltid. Möjligen förstärktes även de regionala skillnaderna ännu mer.

Under slutet av järnåldern skedde en del större förändringar av huskonstruktionerna. I de treskeppiga husen breddades mittskeppen och blev balanserade eller överbalanserade. Samtidigt började man också bygga de första enskeppiga husen (Göthberg 1995:79ff).

I samband med att bosättningsmönstret stabiliserades blev också odlings-

strukturerna betydligt fastare med regelrätta inägor och utmarker (Larsson 1995:54). I Sydsåne skedde övergången sannolikt redan mellan 800 och 500 f Kr och i Östergötland fick systemet sin tyngdpunkt mellan 100 och 500 e Kr. I östra Mellansverige finns spår av spridda gårdar som under romersk järnålder samarbetat i system med gemensamma stenhägnader och fågator (Olsson 1991:299, Widgren 1983). Dessa gårdar tolkas, liksom de samtida gårdarna på Öland, som löst sammanhängande men ändå funktionella byar (Fallgren 1993).

Fram till 1985 var endast grophus kända från perioden folkvandringstid/vendeltid i Skandinavien och fortfarande finns det fler hus från romersk järnålder/folkvandringstid än från folkvandringstid/vendeltid (Tesch 1993: 188, Larsson 1995:56). Vad detta beror på är inte helt klart. Tidigare trodde man att dateringsbilden avspeglade en klimatologisk försämring vilken resulterat i samhällskris och en mängd övergivna gårdar (Lindström 2004: 81). På senare tid har man främst resonerat kring om det är den arkeologiska grävtekniken, en mer svårdaterad keramik eller den yngre järnålderns byggnadsteknik med klenare väggar, som kan vara en bidragande orsak till att vi hittat så få bebyggelseämningar från folkvandringstid och vendeltid (Larsson 1995:56). En annan orsak kan vara att bebyggelsen under denna tid flyttade till andra lägen och att den genom sin mer koncentrerade struktur därför har varit svårare att hitta. Det finns exempel på boplatser med ensamliggande eller glest liggande hus, men det är betydligt vanligare med boplatser där det finns två eller tre samtida treskeppiga hus. Skillnaderna i husens storlek antas liksom tidigare representera skillnader i social status mellan olika gårdar (Göthberg 1995:97). Bebyggelseformen med ett större och ett mindre hus i vinkel verkar fortfarande vara den mest vanliga i materialet medan större boplatser med flera stora långhus verkar mycket ovanliga.

JÄRNÅLDERNS BEBYGGELSE I KRONBERGS LÄN

Sedan den arkeologiska uppdragsverksamheten i Kronobergs län började växa i omfattning under mitten av 1990-talet har nära femtio förhistoriska hus undersökts, inklusive de från Kvarteret Prefekten. Tjugo av dessa har daterats till järnåldern med radiometrisk analys (fig 33). Ytterligare ett antal hus har daterats till perioden yngre bronsålder/äldre förromersk järnålder eller typologiskt till ”järnåldern”. De sistnämnda husen har dock inte tagits med i den följande analysen. De har undantagits eftersom de inte visat en entydig datering till järnålder och eftersom de typologiska dateringarna har uppfattats som allt för osäkra med tanke på att det jämförande materialet inte är lokalt och att de regionala skillnaderna är stora.

I det följande kommer en översiktlig analys av de utvalda husen att göras.

Datering	Plats	RAÅ nr	Socken	Objekt	Riktning	Ant. Stolppar	Spannlängd	Bockbredd	Rapportnr
Y. förrom. järnå/ förrom. järnå	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 1	NV - SÖ	6 till 7	1 - 1,8 m	2,5 - 4,15 m	2006:18
Förrom. järnå/ ä.rom. järnå.	Kv. Seglaren	218	Växjö	Hus A5	Ö - V	9	3,5 - 4 m	1,9 - 2,4 m	2004:11
Förrom. järnå/ ä.rom. järnå.	Kv. Seglaren	218	Växjö	Hus A3	ÖSÖ - VSV	14	1,7 - 2,5 m	2,5 - 2,9 m	2004:11
Förrom. järnå/rom. järnå	Kv. Seglaren	218	Växjö	Hus A9	Ö - V	9	1 - 3,2 m	2,6 - 2,9 m	2004:11
Förrom. järnålder	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 9	Ö - V	4	2,2 - 2,85 m	1,5 - 1,7 m	2006:18
Romersk järnålder	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 4	N - S		0,9 - 3,3 m		2006:18
Romersk järnå/ ä. folkv.tid	E4, Hamneda	66	Hamneda	Hus 2	Ö - V	4	1,35 - 2,7 m	1,7 - 2,5 m	2002:2
Romersk järnå. / folkv.tid	Mästreda	101	Sjösås		Ö - V				Tidskrift -03/3
Romersk järnå. / folkv.tid	Kv. Boplatsen	187	Växjö	Hus K III	Ö - V	6	2,0 - 5,1 m	ca 1,8 m	1996:8
Romersk järnå. / folkv.tid ?	Kv. Boplatsen	187	Växjö	Hus K VI	Ö - V	4 till 5	3,4 - 4 m	2 m	1996:8
Romersk järnå. / folkv.tid	E4, Hamneda	76	Hamneda	husvariant 2	N - S	5 inre stolpar	2,5 - 6 m		2002:2
Romersk järnå. / folkv.tid	E4, Hamneda	76	Hamneda	husvariant 1	N - S	2 inre stolpar	2,5 m		2002:2
Romersk järnå. / folkv.tid	E4, Hamneda	77	Hamneda	Aktivitetstya 4	Ö - V	4	1 - 2 m	2 - 3 m	2003:42
Romersk järnå. / folkv.tid	Kv. Seglaren	218	Växjö	Hus A2	Ö - V	5	1,9 - 2,5 m	2,5 - 2,9 m	2004:11
Y romersk järnå./ folkv.tid	E4, Hamneda	66	Hamneda	Hus 1, variant a	Ö - V	2	3 m	1,65 - 1,75 m	2002:2
Y romersk järnå./ folkv.tid	E4, Hamneda	66	Hamneda	Hus 1, variant b	Ö - V	4 till 5	2,3 - 3 m	1,65 - 1,75 m	2002:2
Folkv.tid/ vendeltid	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 5	N - S	3	1,1 - 0,4 m	1,2 - 1,3 m	2002:18
Folkv.tid/ vendeltid	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 6	NNV-SSÖ	4	2,9 - 3,4 m	2 - 2,7 m	2006:18
Folkv.tid/ vendeltid	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 7	Ö - V	7	1,5 - 4,5 m	1,8 - 2,5 m	2006:18
Folkv.tid/ vendeltid	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 8	Ö - V	7	1,75 till 4,2 m	2,3 - 3,3 m	2006:18
Folkv.tid/ vendeltid	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 2	N - S	2 till 3	1,3 - 1,5 m	1,5 m	2006:18
Folkv.tid/ vendeltid	Kv. Prefekten	351	Växjö	Hus 3	NNV - SSÖ	5 till 6	1 - 4,8 m	1,7 - 2,3 m	2006:18
Folkv.tid/vendeltid resp.	Bolmsö 2:2	207	Bolmsö	Hus 1	N - S	3	1,2 - 2,1 m	2,6 - 2,73 m	2003:2
vendeltid/ vikingatid									

Syftet är att kunna placera in husen från Kvarteret Prefekten i ett regionalt och nationellt sammanhang. Den nationella jämförelsen har i första hand gjorts med samtida hus från Mälardalen, Öland, Gotland, Skåne och Halland (Göthberg 1995; Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995; Hadevik & Gidlöf 2003). Jämförelsematerialet är ett urval utifrån tillgängliga sammanställningar. En total sammanställning har inte varit möjlig att göra inom ramen för det här projektet. Det bör t ex nämnas att Nicholas Nilssons artikel i tidskriften Urminne 2005/5 inte varit möjlig att ta med i denna diskussion (Nilsson 2005). Analysen omfattar treskeppiga hus och inriktar sig främst på husens bockbredd, spannlängd och antal stolppar. Vägglinjer och gavlar är däremot sällan bevarade i materialet från Kronobergs län. Husmått från Kronobergs län är hämtade ur respektive rapport. I enstaka fall har måtten tagits från en översiktsplan av husen, vilket till viss del försämrar måttens exakthet.

Fig 33. Alla hus i Kronobergs län som daterats till järnåldern. Endast de treskeppiga ingår dock i analysen. Rapportnumren hänvisar till Smålands museums rapportserie.

FÖRROMERSK OCH ÄLDRE ROMERSK JÄRNÅLDER - EN JÄMFÖRELSE MELLAN KRONOBERG OCH ÖVRIGA SÖDRA SVERIGE

Här följer en kort jämförelse mellan järnåldershusen i Kronobergs län och övriga södra Sverige. Jämförelsen bygger på den tidigare genomgången av de kända husen från Kronobergs län som ställs mot mer generella drag från övriga södra Sverige (fig 34).

Det som anses karaktäristiskt för husen under förromersk och äldre romersk järnålder är att de är balanserade konstruktioner med förhållandevis breda mittskepp. Enligt Hans Göthbergs analys av husen i Mälardalen, på Öland och på Gotland, varierade långhusens bockbredd mellan 2,3 och 4,4 m under den perioden (1995:70). I Skåne och Halland var mittskeppet generellt smalare under samma period och varierade mellan 1,6 och 2,8 m (Göthberg, Kyhlberg & Vinberg, 1995). Sammantaget stämmer bockbredden på de förromerska husen i Kronoberg väl in med husen i de övriga regionerna. Det är värt att notera att husen från Kronoberg spänner över hela skalan och ligger mellan 1,9 och 4,1 m (fig 33). Den största bockbredden representeras dock av ett hus med trapetsoid form.

Spannlängden på de undersökta husen i Mälardalen varierade mellan 1,1 och 6 m (Göthberg 1995:70ff, samt 80). I Skåne och Halland varierade samma mått mellan 2,9 – 5,3 m och de fem undersökta husen i Kronobergs län föll väl in med en spannlängd på mellan 1 och 4 m. Antalet bockar eller stolppar i huset har naturligtvis en relation till spannlängden och husens totala längd. I Mälardalen hade de undersökta husen 5 – 13 stolppar. I Skåne och Halland var antalet stolppar 3 – 11 stycken och de undersökta husen från Kronobergs län hade mellan 4 och 14 stolppar.

Analysen visar att de treskeppiga husen i Mälardalen, på Öland och Gotland, samt i Skåne, Halland och Kronobergs län har haft flera liknande drag. Husen i Kronobergs län spänner dock över både de bredaste och de smalaste bockbredderna och husen verkar generellt ha haft kortare spannlängd.

ROMERSK JÄRNÅLDER TILL VENDELTID Under yngre järnålder var husens mittskepp generellt smalare vilket innebar att huskonstruktionerna blev underbalanserade (Göthberg 1995:73). Från perioden romersk järnålder/folkvandringstid jämförs här Kronobergs län med material från Skåne och Halland, eftersom dateringarna därifrån stämmer bäst överens tidsmässigt. Under perioden yngre romersk järnålder/vendeltid ingår dock även materialet från Mälardalen, Öland och Gotland.

Under loppet av romersk järnålder/folkvandringstid skedde en minskning av mittskeppets storlek på vissa av husen från Skåne och Halland. Den smalaste bockbredden låg nu kring 1,3 m. Samtidigt finns enstaka exempel på hus vars bockbredd var upp till 3,5 m och som alltså hade bredare mittskepp än under den föregående perioden. Även husen i Kronobergs län fick ett något smalare mittskepp med en bredd på mellan 1,65 och 3 m. Spannlängden ökade generellt sett något och stämmer väl in med husen från Skåne och Halland samtidigt som antalet stolppar ser ut att minska. Husens totala storlek behöver därför inte ha förändrats från perioden förromersk järnålder till romersk järnålder/folkvandringstid.

Datering	Region	Bockbredd	Spannlängd	Stolppar	Källa	Hus/st
Förrom. Järnålder/ä. rom. järnä	Mälardalen, Öland, Gotland	2,3 - 4,4 m	1,1 - 6 m	5 till 13	Göthberg 1995:70 ff, 80	10 till 11
Förrom. Järnålder/ä. rom. järnä	Kronobergs län	1,5 - 4,15 m	1 - 4 m	4 till 14	fig 33	4
Förromersk järnålder	Skåne, Halland	1,6 - 2,8	2,9 - 5,3 m	3 till 11	Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995	8
Romersk järnålder	Skåne, Halland	1,3 - 3,5 m	1,8 - 5,5 m	3 till 16	Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995	10
Rom.järnä./folkvandrtid	Skåne, Halland	1,4 - 3,4 m	1,9 - 5,8 m	5 till 8	Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995	4
Rom.järnä./folkvandrtid	Kronobergs län	1,65 - 3 m	1 - 5,1 m	4 till 6	fig 33	6
Y. rom.järnä./vendeltid	Mälardalen, Öland, Gotland	1,3 - 2,8 m	1,3 - 6,6 m	3 till 11	Göthberg 1995:73ff, 80	23
Folkv.tid/vendeltid	Kronobergs län	1,2 - 3,3 m	1 - 4,8 m	3 till 7	fig 33	7
Y. rom.järnä./vendeltid	Skåne	1,3 - 2,25 m	1,9 - 5,45 m	3 till 8	Hadevik, C. & Gidlöf, K. 2003	8
Vendeltid	Skåne, Halland	1,3 - 2,5 m	2,3 - 5,8 m	5 till 8	Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995	4

Under perioden yngre romersk järnålder till vendeltid finns det exempel på hus från Kronobergs län med både bredare och smalare mittskepp än under perioden romersk järnålder. I förhållande till husen från förromersk järnålder/äldre romersk järnålder är dock minskningen tydlig. Även från regionen Skåne/Halland kan man se en tydlig minskning av mittskeppet i de undersökta husen. I förhållande till husen i de övriga regionerna är dock spannlängderna kortare och antalet stolppar något färre i materialet från Kronobergs län. Det kan tyda på att de undersökta husen i Kronobergs län generellt sett var kortare än husen från Mälardalen, Öland, Gotland, Skåne och Halland. Det bör också noteras att de riktigt långa husen ännu saknas i materialet från Kronobergs län.

SAMMANFATTNING Järnåldershusen i Kronobergs län följer totalt sett de generella förändringar som man kan urskilja i övriga södra Sverige med avseende på bockbreddens förändring, spannlängden och antalet stolppar. Det går dock att se några återkommande tendenser i materialet från Kronobergs län. En aspekt är att det under hela järnåldern saknas riktigt långa hus mellan 35 och 50 m. Förekomsten av de långa husen från förromersk och romersk järnålder har på andra platser tolkats som ett tecken på ökad social stratifiering i samhället, vilket tar sig uttryck i gårdarnas olika storlek. Frånvaron av riktigt långa hus kan alltså tyda på att den sociala stratifieringen inte var lika markant i Kronobergs län, eller att stratifieringen inte tog sig samma fysiska uttryck i gårdsstorleken. Frånvaron av de längre husen i det arkeologiska materialet kan bero på att det befintliga materialet har framkommit i samband med exploateringar vars läge styrts av andra faktorer än de mest lämpliga förhistoriska gårdslägena. Ytterligare en källkritisk aspekt kan vara att det ofta saknas synliga gavlar i husen från Kronobergs län och att vi därför har svårt att bedöma husens egentliga längd.

En annan aspekt av järnåldershusen i Kronobergs län är att bockbredden verkar vara mer varierad och spänna över en bredare skala än om man jämför med husen i de övriga regionerna. Det gäller särskilt för hus från perio-

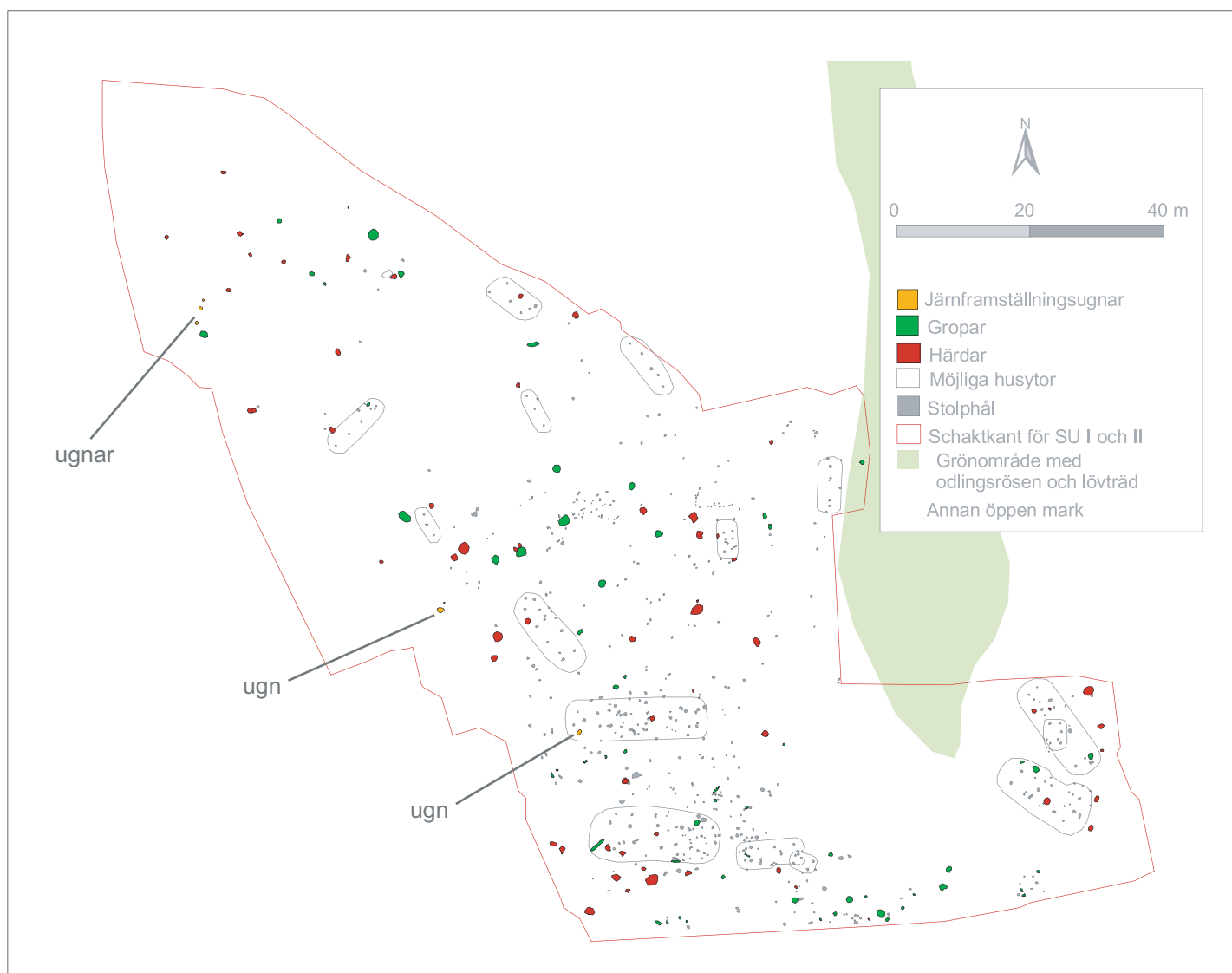
Fig 34. En jämförelse med avseende på konstruktionernas bockbredd, spannlängd och antal stolppar.

derna förromersk järnålder/romersk järnålder respektive folkvandringstid/vendeltid. Det kan tolkas som att byggnadstraditionen i Kronobergs län har tillåtit en större variation i förhållande till den i Mälardalen, Öland och Gotland respektive Skåne/Halland.

DE BÄGGE UNDERSÖKNINGARNA

Boplatsens norra utkant slutundersöktes under hösten 2000 och naturligtvis måste boplatsens centrala och perifera delar ses som en helhet. I kapitlet diskuteras därför resultaten från bägge slutundersökningarna det vill säga från år 2000 respektive år 2003/2004 (fig 35). Först följer husen från den senaste undersökningen år 2003/2004, Hus 1 till och med 10. Därefter följer de konstruktioner som undersöktes år 2000, konstruktionerna A till E samt ett grophus. Konstruktionerna A-E utgjordes av korta stolprader vilka tolkades som möjliga spår av enkla skjul eller vindskydd för djur.

Fig 35. Planen visar samtliga huskonstruktioner på boplatsen från de bägge särskilda undersökningarna.

Tolkningen av de fyra enkla stolphålsraderna är dock något problematisk. De kan vara spår av skjul eller vindskydd, men de kan också vara exempel på enklare tvåskeppiga hus som använts under järnåldern. Risken för att denna typ av konstruktioner förblir oproblematisk vid undersökningar är uppenbar. För det första prioriterar man ofta dateringar och analyser på de större boningshusen, vilket i sin tur resulterar i att man aldrig kommer någon vart i tolkningen av de konstruktioner ”som inte passar in”. De lyfts också mycket sällan fram i rapporterna, varför det är svårt att hitta referenser till liknande konstruktioner.

Dateringarna från förundersökningen och slutundersökningen år 2000 är gjorda på kol som inte plockats ut från makrofossilanalyserade prover. Det kan vara en orsak till att dateringarna från dessa undersökningar har större kronologisk spännvidd än dateringarna från den aktuella slutundersökningen. Det var framför allt dateringarna av stolphålen som visade en stor dateringsmässig spridning. De härdar och gropar som också daterades gav en mer sammanhållen dateringsbild. Detta gör att jämförelsen mellan konstruktionerna från de olika undersökningstillfällena blir något svårare.

HUSKONSTRUKTION, RUM OCH FUNKTION

I detta avsnitt kommer huskonstruktionerna på boplatsen att diskuteras närmare, med avseende på tolkningar av byggnadskonstruktioner, möjliga rumsindelningar och husens övergripande funktion. Målsättningen är att komma så långt som möjligt i förståelsen av huskonstruktionernas funktioner innan frågan om hur husen relaterar till varandra kronologiskt och rumsligt behandlas. I analysen kommer också hus från andra delar av Sverige att användas som jämförelser.

I diskussionen kommer husen i Kvarteret Prefekten i första hand att delas in utifrån storlek. Längre långhus med härd har tolkats som boningshus medan kortare hus utan härd tolkats som förråds- eller uthus. Som diskussionen nedan visar är denna uppdelning dock sällan så enkel som den låter. Till exempel kan ett hus sakna en nedgrävd härd medan jordproverna uppvisar ett rikt material av förkolnat makrofossil, vilket ändå tyder på att en härd funnits i närheten. Man kan tänka sig att en härd varit uppbyggd istället för nedgrävd och därmed lättare förstörts.

Resonemangen kring hur förhistoriska hus har använts baseras ofta på de inre takbärande stolparnas placering i förhållande till varandra. De olika ”rummen” anses ha varit till för olika aktiviteter. I detta fall används i hög grad Hans Göthbergs analys av bebyggelseförändringarna i Uppland från yngre bronsålder till tidig medeltid. I översiktliga resonemang kring spännlängd och rumsindelning menar man ofta att det fanns en fähusdel i långhusen

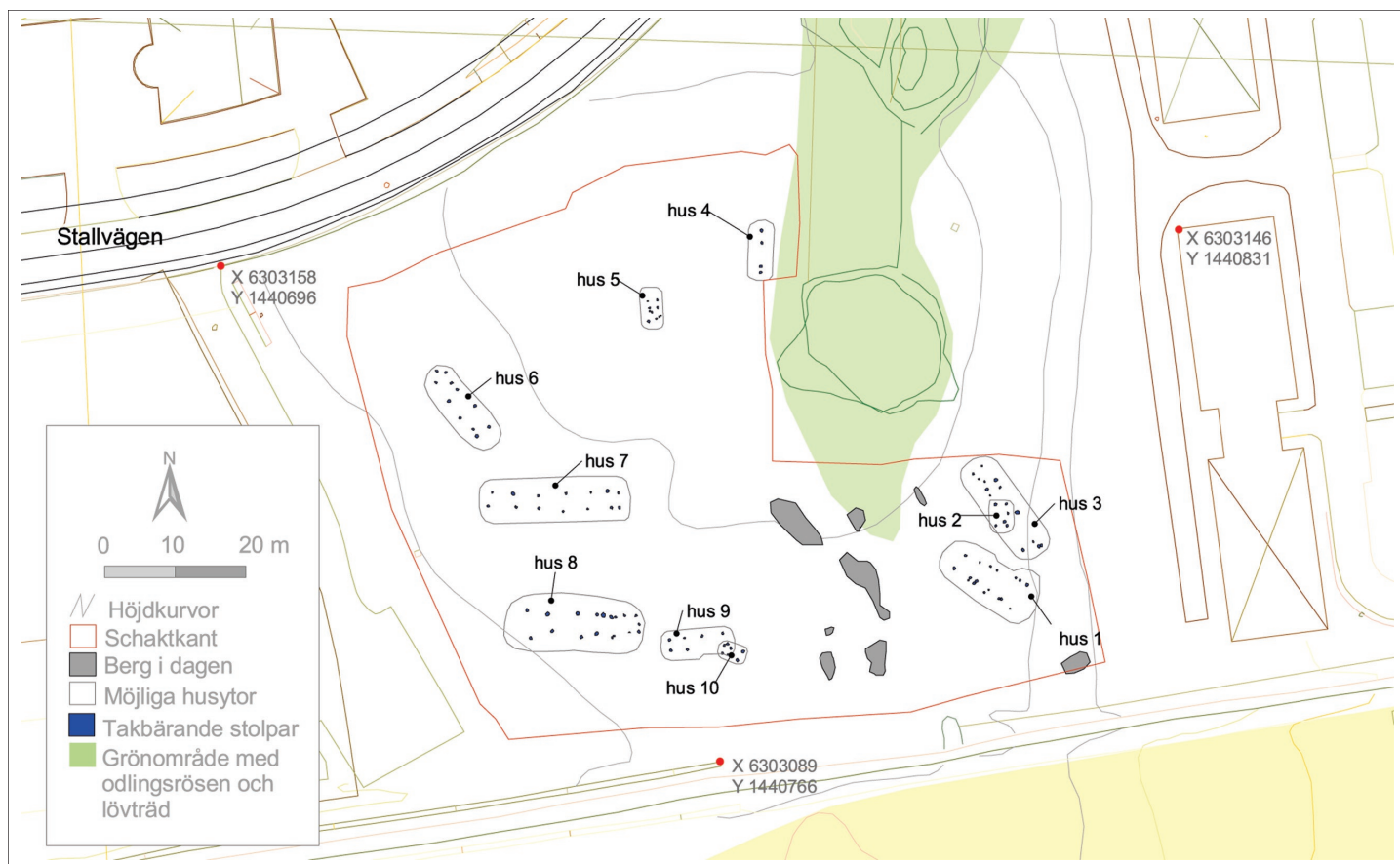

Fig 36. Hus 1-10 från slutundersökningen år 2003/2004.

i den delen av huset där spann­längden var som kortast (Göthberg 2000:23). I Sverige har vi däremot mycket få fysiska spår av spilt- eller båsindelningar. Det kan tyda på att djurstallning inte har förekommit utan att djuren gått lösa i fähusdelen. Alternativet kan vara att båsindelningen var av sådan art att den inte lämnat några spår. I tolkningen av den rumsliga indelningen ses även till andra konstruktioner som tillhört huset. Det kan handla om placeringen av härdar, förråds­gropar och ingångar, liksom om förekomsten av fynd. För bostadsdelen är härd­en den viktigaste indikatorn även om frånvaron av nedgrävda härdar inte nödvändigtvis betyder att det inte funnits andra typer av eldstäder.

I försöket att funktionsbestäm­ma olika hus och rum har resultaten av makrofossil­analysen spelat en viss roll, även om tolkningen av materialet inte alltid är enkel. Många gånger används förekomsten av sädes­korn i stolphålen som en direkt indikation på bostadsdelen (ex. Viklund 1998). Den typen av slutsatser kan dock endast göras om huset i fråga har brunnit ned. Eftersom husen från den aktuella undersökningen inte bedöms ha brunnit ned kan man inte förvänta sig att de rums­bundna aktiviteterna ska ge en karaktäristisk signal i makrofossil­materialet (Regnell 2005). Det brända makrofossil­material som framkommit i stolphålen och groparna måste istället tolkas som delar av ett kulturlager som fallit ned i stolphålen när husen var i bruk eller i samband med att de revs. Det innebär att makrofossil­materialet i första hand represen-

terar aktiviteter som pågått inom ett speciellt hus eller inom boplatsen som jordbruksenhet.

De illustrationer som åtföljer Hus 1, 3, 6, 7 och 8 utgör förslag till tolkningar på hur dessa hus varit strukturerade invändigt. Illustrationerna har gjorts för att åskådliggöra tolkningsförslag och gör inte anspråk på att vara exakta. I vissa fall har ett antagande om var husets ingång kunnat göras. Detta gäller dock inte samtliga hus och i rekonstruktionen av dessa finns därför inget förslag till ingångens placering i rekonstruktionsbilden.

BONINGSHUS Hus 1, 3, 6, 7 och 8 har tolkats som boningshus utifrån sin längd och utifrån förekomsten av härdar (fig 36). Även om Hus 1 och 8 hade rester av vägglinjer och åtminstone en gavel, måste alla husen betraktas som mer eller mindre ofullständiga. Hus 1 daterades till yngre förromersk järnålder, medan de övriga husen daterats till perioden folkvandringstid/vendeltid. Det äldsta huset, Hus 1, har en överbalanserad, trapetsoid konstruktion och de övriga har utifrån bockbredden tolkats som raka, balanserade till underbalanserade konstruktioner. Den bevarade inre konstruktionen i det förromerska huset var ca 12 x 2,5 – 4,15 m stor och mittskeppet i de folkvandringstida/vendeltida husen var mellan 11,5 x 18,5 m långt och 1,2 – 2,7 m brett.

HUS 1 Trapetsoida byggnader som Hus 1 var vanligt förekommande under yngre bronsålder men det fanns även under förromersk och romersk järnålder (Borna-Ahlkvist 2002:31ff, Göthberg 2000:29). Vid undersökningen av Kvarteret Seglaren och Kvarteret Boplatsen i Växjö socken framkom fem hus med divergerande stolprader. De daterades radiometriskt till övergången yngre bronsålder/äldre förromersk järnålder respektive yngre bronsålder (Åstrand 2004a, Högrell & Skoglund 1996). Vid undersökningarna av brons-

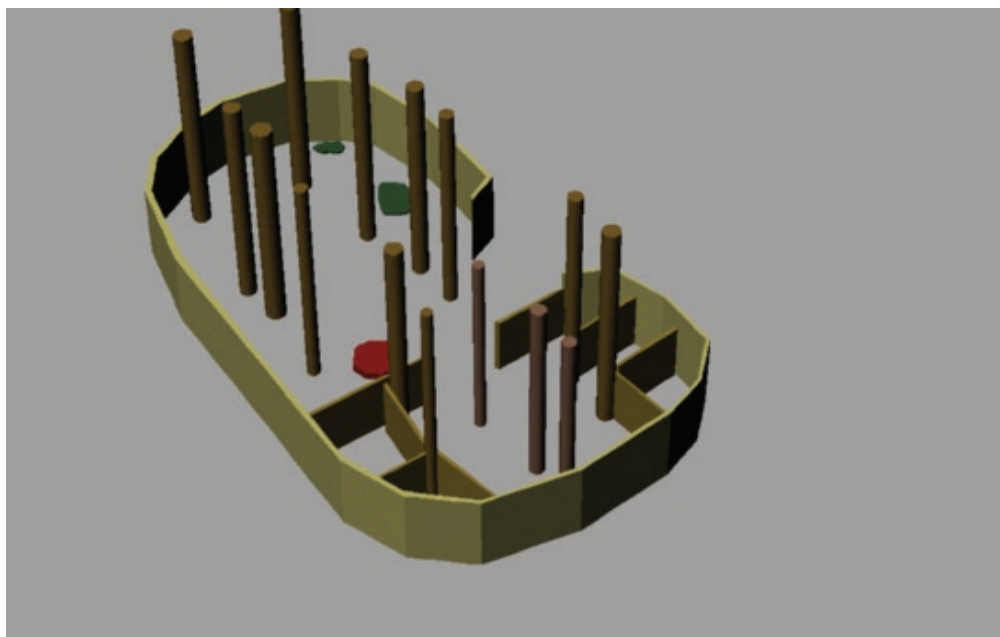

Fig 37. Tolkingsförslag på indelning av Hus 1 med bostadsdel och fåhusdel. Huset är sett från sydöst. Fri skala.

åldersboplatsen vid Pryssgården väster om Norrköping framkom flera trapetsoida hus. Dessa var bredast i den västra delen, och smalast i den östra. Den breda delen, där härden var placerad, tolkades som bostadsdel och den smala delen, med kortare spännlängd, tolkades som en möjlig fähusdel. Ingången var med ett undantag placerad på sydsidan och låg i linje med vägglivet (Borna-Ahlkvist 2002:59ff).

Hus 1 går inte att placera in i samma mall. Huset var bredast i sydöst och smalast i nordväst. Längs den nordöstra långsidan och gaveln fanns spår av fem stolphål som antas ha ingått i husets vägg. Ingången har antagligen legat centralt på norrsidan och var något indragen. Mitt emot ingången låg en härd. Bortsett från ingången var spännlängden relativt kort i husets östra två tredjedelar. I husets västligaste och smalaste del fanns ett längre spann (fig 37). Denna indelning kan stämma väl överens med hustyp A2a i Göthbergs analys av treskeppiga, balanserade hus med två sektioner (Göthberg 2000: 29ff). Centralt i Hus 1, samt i dess sydöstra gavel, fanns spår av mittstolpar som kan ha haft en bärande funktion. Exempel på liknande konstruktions-spår finns bland annat i hus 153 i Pryssgården (Borna-Ahlkvist 2002). En tanke är att mittstolparna i husets sydöstra del har burit upp någon form av loftkonstruktion. Möjligen kan man se loftdelen av huset som en tredje rumssektion.

Med utgångspunkt från Göthbergs rumsindelning kan Hus 1 ha varit indelat i två sektioner. Eftersom det bara finns spår av en härd är det rimligt att tänka sig att boningsdelen har funnits i anslutning till den. En möjlig tolkning är att bostadsdelen har legat i husets sydöstra två tredjedelar med täta spann och breda bockpar. Fähusdel har i så fall funnits i den nordvästra tredjedelen där också de två groparna låg. Dessa bör i sådana fall tolkas som avfallsgropar snarare än förrådsgropar. Den hypotesen går emot andra tolkningar som menar att bostadsdelen har legat i den delen av huset där spännlängden varit som störst. Ytterligare en möjlig tolkning är därför att bostadsdelen har legat i husets nordvästra två tredjedelar och att fähusdelen har legat i den sydöstra delen. Möjligen kan man tänka sig en indelning av spiltor och bås utifrån bockparens placering och ett loft ovanför fähusdelen. Groparna i husets nordvästra del tolkas som förrådsgropar snarare än avfallsgropar.

HUS 3 Hus 3 var en treskeppig, underbalanserad konstruktion. Längs husets sydvästra långsida fanns tre störhål som kan vara spår av husets vägglinje. Om detta stämmer har huset haft en bredd av sammanlagt 5,8 m. Under perioden romersk järnålder till tidig medeltid fick många långhus en ökande spännlängd (Göthberg 2000:48) och Hus 3 är det hus inom boplatsen där detta syns tydligast. Huset verkar ha varit uppdelat i flera sektioner (fig 38). Längst i sydöst har det troligen varit ett kort spann, trots att ett stolphål fattas. Därefter följde två långa spann i husets centrala del, följt av ytterligare ett

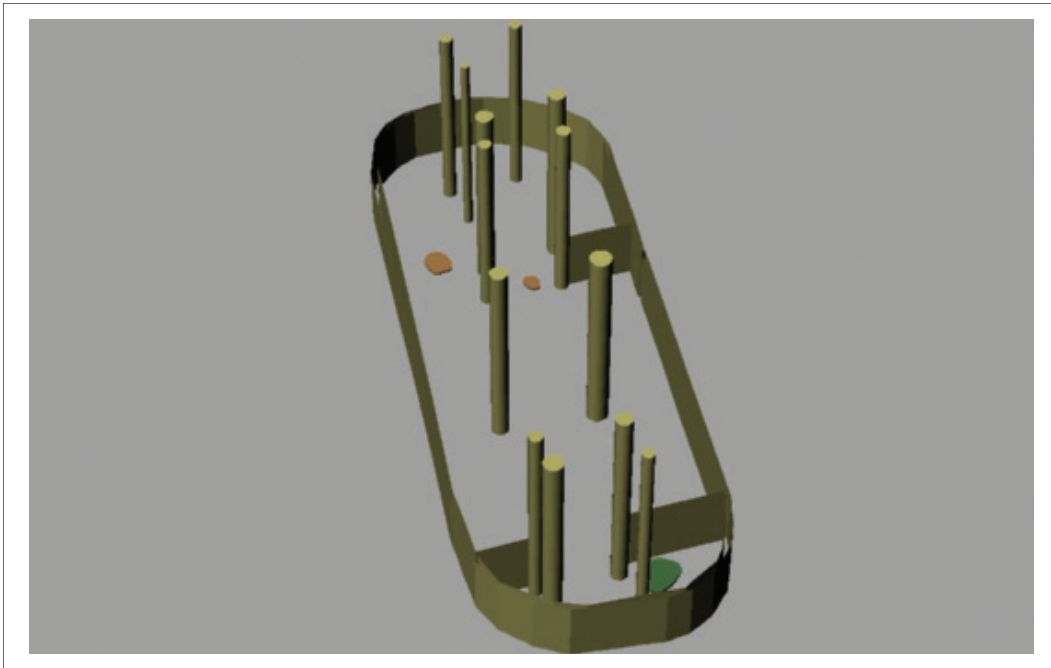

Fig 38. Tolkningsförslag för indelningen i Hus 3. Huset är sett från sydöst. Fri skala.

kort spann. Om huset slutar där stämmer det väl överens med Göthbergs hustyp B3a som omfattar underbalanserade långhus som är indelade i flera sektioner. Hus A95 i Ensta, Täby socken, huset i Ekhammar i Kungsängen socken och hus 8 i Väsby i Vänge socken, är alla bra exempel på hus med samma indelning. Dateringarna för denna hustyp ligger enligt Göthberg inom perioderna romersk järnålder, folkvandringstid och vendeltid, vilket stämmer bra med Hus 3 (Göthberg 2000:62 ff).

Strax nordväst om Hus 3 fanns spår av stolphål som kan ha utgjort ytterligare ett till två spann. Denna del av huset låg i så fall dock lätt vinklat i förhållande till det övriga huset. Eventuellt representerar de stolphålen en ut- eller tillbyggnad, men de kan också ha ingått i den ursprungliga byggnaden. På boplatens västra sida fanns en mängd stolphål som inte gick att passa in i några strukturer. På den östra sidan i anslutning till Hus 1, 2 och 3 fanns dock inga spridda stolphål, vilket stärker tanken om att alla stolphålen verkligen har ingått i någon av konstruktionerna. Förekomsten av två härdar i husets nordvästra del antyder att boningsdelen har legat där. Man kan tänka sig en matberedningsplats i anslutning till härdarna och ett större bostadsrum i den delen av huset med störst spannlängd. De täta bockparen i husets sydöstra del, där också en grop var placerad, skulle kunna vara ett förrådsutrymme. Denna tolkning innebär att det inte funnits någon fähusdel i huset. Det kan i sådana fall betyda att det funnits ett fristående fähus. En annan tolkning är att fähusdelen har funnits i husets sydöstra del även om det inte finns några synliga spår av en sådan indelning.

HUS 6 Hus 6 var en treskeppig, något oregelbunden och underbalanserad byggnad. Längs husets nordöstra långsida fanns två till tre stolphål som kan

ha ingått i husets vägglinje. Om det stämmer kan huset ha haft en sammanlagd bredd av ca 5 m. Vid den nordvästra gaveln fanns ett stolphål som skulle kunna vara den mittersta stolpen i en rak gavelkonstruktion, men tolkningen är osäker. Huset verkar vara indelat i flera sektioner. Liksom i Hus 3 fanns de långa spannen centralt i huset flankerade av kortare på sidorna (fig 39). Det skulle innebära att både Hus 3 och 6 faller inom hustyp B3a (Göthberg 2000: 62ff). Huset i Ekhammar i Kungsängen socken har stora likheter med Hus 6 (Ringquist & Tesch 1974).

Härden i Hus 6 var placerad mitt för en stolpe i den nordvästra delen av huset. Möjligen kan man tänka sig en del för matlagning i den nordvästra delen, ett större bostadsrum i den centrala delen av huset med störst spannlängd samt ett fåhus eller förrådsutrymme i den sydöstra delen. Utanför, i anslutning till husets sydöstra sida, fanns en avfalls- eller förrådsgröp med fynd av sprutslagg.

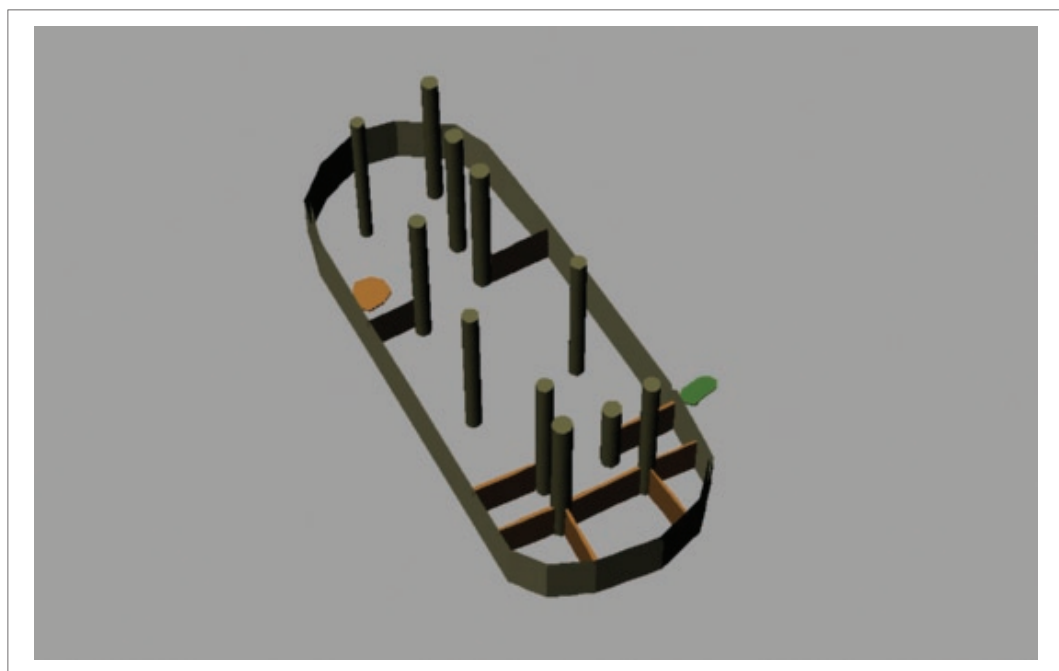

Fig 39. Tolkningsförslag för indelningen i Hus 6. Huset är sett från sydöst. Fri skala.

HUS 7 Hus 7 var en treskeppig, underbalanserad byggnad med något förskjutet placerade stolpar i bockparen. Längs husets långsidor fanns åtta stolphål som kan ha ingått i en vägglinje. Om det stämmer har husets maximala bredd varit omkring 6,2 m. Spannlängden var förhållandevis jämn i större delen av huset, men i den östligaste delen fanns ett kort spann som kan tyda på en indelning med ett mindre rum (fig 40). Hus som är indelade i två sektioner (hustyp B2) kännetecknas enligt Göthberg av att spannen i husets ena halva var betydligt kortare än i den andra och att de långa spannen var mellan 4,6 och 6,6 m långa (Göthberg 2000:56). Hus 7 kan inte sägas stämma helt överens med denna indelning då de långa spannen var mellan 2,3 och 4,0 m långa och det korta ca 1,2 m. Hus 1 i Lindsunda, Norrsunda socken har dock en liknande indelning med ett kort spann i ena gaveln (Göthberg 2000:57).

Härden låg centralt i byggnadens östra halva, mellan det tredje och fjärde bockparet från öster. I anslutning till härden bör husets bostadsdel ha funnits. Till skillnad från Hus 1, 3 och 6 fanns det flera spridda stolphål i anslutning till Hus 7. Trots detta framträdde huset tydligt i samband med undersökningen. Ett par av de spridda stolphålen kan mycket väl ha ingått som olika konstruktioner i huset men de kan också representera äldre eller yngre aktiviteter. I anslutning till husets första (östligaste) och fjärde bockpar kan man ana att de bärande stolparna bytts ut vid något tillfälle. Detta är en åtgärd som säkerligen har förlängt husets användningstid och som visar på viljan till stabilitet i bebyggelsen. Mellan fjärde och sjätte bockparet fanns ett kluster av stolphål. Hypotetiskt kan de utgöra spår av rumsindelningar, spiltor eller andra konstruktioner, men strukturerna är vaga. I denna tolkning har fähusdelen förlagts i husets östra del där spannlängden var som kortast.

Utanför husets södra långsida framkom en rad av mindre gropar vilka tolkades som förråds- eller avfallsgropar. Ytterligare två gropar fanns utanför husets norra långsida.

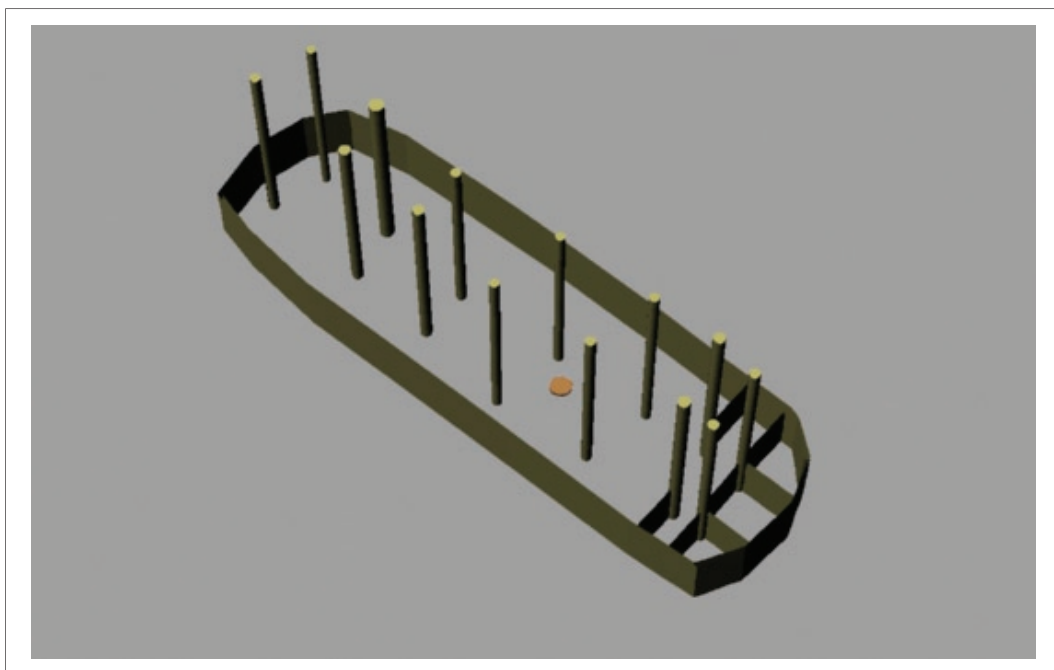
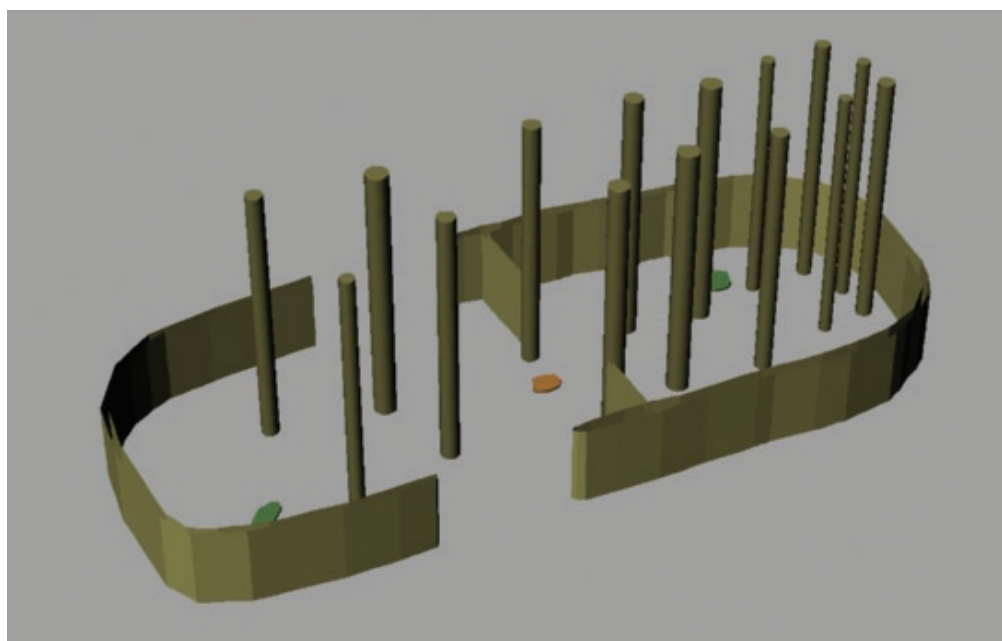

Fig 40. Tolkningsförslag för indelningen i Hus 7. Huset är sett från sydsydöst. Fri skala.

HUS 8 Hus 8 var en treskeppig, underbalanserad och lätt trapetsoid byggnad med något ojämnt placerade stolprader. Större delen av huset framstod som ovanligt välbevarat i jämförelse med flertalet andra kända hus i länet eftersom dess östra halva omgärdades av en tydlig ränna. På samma gång bar husets västra del tydliga spår av att man sprängt bort odlingssten i senare tid vilket skadat huslämningen. På detta sätt var huset på samma gång mycket välbevarat och skadat.

Rännan tolkades vid undersökningen som nedgrävningen till en väggkonstruktion vilket innebär att huset varit omkring 8,3 m brett. I Hus och

Fig 41. Tolkingsförslag för indelningen inom Hus 8. Huset är sett från sydsydväst. Fri skala.

Gårds katalog finns två bra exempel på samtida hus med liknande väggrännor (Göthberg m fl 1995, nr 167 och 570). Båda dessa hus har, förutom rännorna, också inre regelbundna eller sporadiska väggstolpar och det är möjligt att några av stolphålen inom Hus 8 ska tolkas på liknande sätt (se fig 20). På insidan av rännans rundade gavel och i anslutning till gavelstolparna låg 0,15 till 0,30 m stora stenar.

Den bevarade delen av Hus 8 kan tolkas som en konstruktion med två sektioner (hustyp B2). De två långa spannen i husets västra del var mellan 2,9 och 4,2 m långa medan de korta var mellan 1,3 och 2,8 m långa. Härden låg precis mitt emellan de båda sektionerna. Huset kan ha haft en eller två ingångar. På den sydvästra delen av långsidan finns ett uppehåll i rännan vilket tolkats som en ingång. På motstående sida av huset avslutades rännan på motsvarande ställe, men hade därefter ingen fortsättning. Vid rännans slut på samma sida påträffades istället en flat och sliten sten i öppningen vilken skulle kunna tolkas som en tröskelsten. Man kan notera att de takbärande stolparna mitt för de båda ingångarna var något indragna i förhållande till respektive stolprad (fig 41). Möjligen har man på det sättet velat skapa lite mer utrymme vid ingångarna. På grund av de sentida störningarna i husets västra del är det oklart hur lång konstruktionen egentligen varit. I diskussionen har de västligaste stolphålen fått sätta gränsen för husets tänkta utsträckning.

Täta bockpar brukar generellt tolkas som indikationer på en fähusdel. Med den utgångspunkten kan man tänka sig att fähuset legat i östra delen av Hus 8 och bostadsdelen i den västra. Öster om härden kom dock en förhållandevis stor mängd fynd som snarare knyter an till en bostadsdel än till en fähusdel. Matavfall i form av brända ben påträffades i härden, i enstaka anläggningar

och fritt på golvytan. I ett stolphål i husets sydöstra del fanns en del av en malsten och strax väster om husets södra ingång hittades en del av en löpare. Fragmentarisk keramik påträffades i en förråds-/avfallsgrop, i en meterruta och i den södra rännan. Utöver detta framkom även stearin- och sprutslag samt spridda fynd av slagen bergart och flinta. På samma sätt antyder makrofossilmaterialet att bostadsdelen snarare låg i husets östra del än i den västra. Sammantaget antyder alltså både fynd- och makrofossilmaterialet att bostadsdelen låg i den östra delen och fähusdelen i den västra.

När det gäller fynden av malstenen och löparen är det naturligtvis svårt att säga om det rör sig om vanligt hushållsavfall eller om en möjlig rituell deponering av stenföremålen. I senare forskning har möjliga deponeringar av stenredskap kommit att omfatta nedläggningar i såväl profana miljöer som i gravmiljöer. När det gäller just malstenar i hus diskuteras dessa ofta med utgångspunkt i synen på malstenen som ett föremål med stort symbolvärde kopplat till fruktbarhet (Carlie 2004). Anne Carlie har ställt samman nedläggelser av bearbetade stenar i hus från södra Sverige och Danmark. I studien ingår fynd från senneolitikum och fram i tidig historisk tid, där tyngdpunkten bland fynden ligger i äldre järnålder och folkvandringstid. Bland de deponerade stenföremålen dominerar malstenar och löpare. Hon visar att de malstenar som tolkats som deponerade främst lagts ned i långhus med bostadsfunktion. De flesta från svenskt område har påträffats i stolphål som tillhört den tak-bärande konstruktionen, ofta med koppling till husens hörnlägen (Carlie 2004 s 94). Vilken intention som ligger bakom deponering av föremål i bostadshus är oklart. Anne Carlie talar om att tänkbara tillfällen för deponering skulle kunna ha varit vid ceremonier i samband med invigning eller nedläggelse av ett hus. För att gå in i dylika tolkningar krävs att man ser till fler variabler så som föremålets placering i husen, fyndsammansättning, stratigrafiska förhållanden etc.

Malstenen i Hus 8 skulle utifrån resonemanget ovan kunna tolkas som nedlagd med rituellt syfte. Den påträffades i ett stolphål som utgjort en hörnstolpe i den takbärande konstruktionen. Den rituella tolkningen kan åtminstone inte uteslutas även om den framstår som osäker. Malstenen kan också ha använts som del i en skoning av stolphålet, vilket i sin tur dock inte utesluter att valet av just denna sten har haft ytterligare symbolvärden.

Löparen hittades strax innanför vad som tolkats som en ingång på husets södra långsida. Den hittades som lösfynd i den kulturlagerrest som fanns bevarad fläckvis i denna del av boplatsen.

SAMMANFATTNING Av de fem långhusen från undersökningen år 2003/2004 är fyra daterade till folkvandringstid/vendeltid och ett till förromersk järnålder. De samtida husen (3, 6, 7 och 8) har vissa strukturella likheter såväl som skillnader. Hus 3 och 6 har en nordväst-sydöstlig riktning, är ungefär

jämnstora och har bedömts vara indelade i flera sektioner. Båda husen har härden i den nordvästra delen, en central bostadsdel där spannlängden var som störst samt en möjlig fähus- eller förrådsdel i sydöstra delen.

Hus 7 och 8 har båda en nord-sydlig orientering och bedöms vara indelade i två sektioner. När det gällde Hus 7 tolkades de täta bockparen som indikationer på en möjlig fähusdel, men när det gällde Hus 8 hade fynden och makrofossilresultaten tolkningsföreträde. Husets östra del bedömdes därför som bostadsdel trots de täta bockparen.

ÖVRIGA HUS Hus 2, 4, 5, 9 och 10 har utifrån storlek, fynd och frånvaron av härदार tolkats som uthus, förrådshus eller som hus med speciella funktioner (fig. 36). Gränserna mellan vad som karakteriserar boningshusen och de övriga husen kan dock vara något flytande. Bedömningen har försvårats av att husen inte verkar följa den vanliga gårdsstrukturen med ett större boningshus och ett mindre hus i vinkel. De takbärande konstruktionerna inom de mindre husen är mellan 3 och 9 m långa. Inget av husen har några bevarade vägglinjer och konstruktionerna måste därför betraktas som ofullständiga. Både byggnadskonstruktioner och dateringar skiljer sig något åt mellan de mindre husen. Alla hus utom Hus 10 är daterade.

HUS 2 Byggnaden utgjordes av fem stolphål i två till tre bockpar. Sannolikt har det varit en treskeppig konstruktion som maximalt har varit 3,5 x 4,5 m stor. Möjligen har ingången legat på den västra långsidan eftersom det mittersta bockparet saknade en stolpe. Materialet från två av husets stolphål daterades till folkvandringstid respektive folkvandringstid/vendeltid.

Totalt analyserades miljöprover från tre anläggningar. De visade sig innehålla förhållandevis mycket makrofossil från både odlade växter, åkerogräs och betesmarksväxter. Samtliga sädeskorn var ganska små, vissa av dem mycket små. Denna iakttagelse tillsammans med den relativt stora andelen kulturmarksväxter som kan kopplas till äng såväl som åker, för tankarna till höförvaring och spannmålsrensning. Rensningen indikeras av flertaliga åkerogräs tillsammans med små sädeskorn, en sammansättning som kan ha uppkommit efter siktning eller kastning av den tröskade skörden. Tröskning i sig borde även ha lämnat efter sig agnrester, något som saknas bland fynden från Hus 2 (Regnell 2005).

HUS 4 Hus 4 utgjordes av en stolprad med fyra stolphål, vilken tolkades som en möjlig tvåskeppig konstruktion i nord-sydlig riktning. Ytterligare fyra stolphålsbottnar kan ha ingått i husets vägglinje men detta är naturligtvis osäkert. Byggnaden bör då ha varit omkring 8 x 3,5 m stor. Tvåskeppiga hus utan säkra vägglinjer är svåra att verifiera men utifrån fynd av grovmagrad keramik och förkolnat organiskt material av bröd/gröt/gödsel i ett av stolphålen, lutade tolkningen ändå åt någon form av byggnad. Förekomsten av

både sädeskorn och förkolnat organiskt material i stolphålen, gör det rimligt att anta att det snarare handlar om matrester än om gödsel (Regnell 2005).

Vid undersökningen av RAÄ 76 i Hamneda påträffades en tvåskeppig byggnad som daterades till mellan romersk järnålder - vendeltid (Torstensdotter Åhlin m fl. 2002). Det finns också exempel på tvåskeppiga hus i Halland som daterats till yngre bronsålder - romersk järnålder (Fors & Viking 1993, Westergaard 1993 och Viking & Fors 1995). De tvåskeppiga husen tolkas där både som boningshus och som enklare bodar eller skjul. De bedöms vara en byggnadstyp som förekommer parallellt med de vanligare treskeppiga husen.

HUS 5 Hus 5 utgjordes av sex till åtta stolphål i minst tre bockpar vilka utgjort en treskeppig konstruktion. Byggnaden låg i nord-sydlig riktning och ytterligare tre stolphål kan ha utgjort hörnstolpar i en väggkonstruktion. Byggnaden bör då ha varit ca 6 x 3 m stor. Möjligen kan huset knytas till Göthbergs typ B5a som representerar mindre treskeppiga hus från yngre järnålder (Göthberg 2000:76). Frånvaron av en nedgrävd härd gjorde att byggnaden i första hand inte tolkades som ett boningshus. Tolkningen är inte oproblematiserad eftersom det i det följande framgår att det framkom en hel del förkolnat makrofossil från stolphål i huset. Det är därför troligt att det funnits en härd i nära anslutning till huset.

I samband med förundersökningen framkom fragment av vävtyngder i tre av husets stolphål och vid slutundersökningen påträffades ytterligare tre stycken. Fynden bedöms komma från en stående vävstol och byggnaden har därför tolkats som ett hus för vävning och annan textilproduktion. Det finns material som visar att det blev vanligare med fristående hus för särskilda verksamheter, som exempelvis vävning, under järnåldern (Hvass 1980:85, Tesch 1993: 186f). Flertalet av dessa hus var så kallade grophus, men fenomenet att flytta vissa verksamheter ut från det egentliga boningshuset är ändå det samma.

Det förhållandevis stora makrofossilmaterialiet i Hus 5 visar att huset kan ha haft ytterligare en funktion. Förekomsten av förkolnat organiskt material i form av bröd, gröt eller gödsel verkar utifrån det övriga makrofossilmaterialiet snarare vara rester av mat än av gödsel. Möjligen rör det sig om rester av bröd eller gröt som av slumpen hamnat i eller invid en eldstad och kommit att förkolnas. Makrofossilmaterialiet ger även möjligheten att tolka Hus 5 som en bakstuga, eller i vart fall en byggnad för matlagning. Fynden av brända ben vittnar ju även om att man har tillagat kötträtter där.

HUS 9 Byggnaden låg strax öster om Hus 8 i ett område med mycket stolphål. Några av dessa kan ha ingått i husets vägglinje men det är osäkert. Huset låg i öst-västlig riktning och utgjordes av sju stolphål i tre till fyra bockpar vilket tolkades som en treskeppig byggnad. Ingången kan ha legat på den södra långsidan där ett stolphål i det andra bockparet fattades. Kol från stolp-

hål daterades till sen mellanlitikum respektive förromersk järnålder där den senare dateringen förefaller mest trolig. Hus 9 faller inom Göthbergs typ B5a som representerar mindre treskeppiga hus.

HUS 10 Hus 10 överlagrade delvis Hus 9, men låg i östnordöst-västsydvästlig riktning. Byggnaden utgjordes av sex stolphål i tre bockpar och tolkades som en treskeppig, något trapetsoid byggnad.

SAMMANFATTNING Mindre hus brukar traditionellt tolkas som uthus, fåhus, eller hus för olika funktioner. Mycket sällan finns det dock arkeologiskt material eller analysresultat som faktiskt styrker dessa antaganden. I det här fallet finns dock indikationer på att exempelvis Hus 2 kan tolkas som en hölada eller möjligen som en trösklada. Hus 5 verkar spegla två olika användningsområden som inte nödvändigtvis behöver vara precis samtida. Fynden av vävtyngder visar att huset använts för vävning och möjligen också annat textiltillverk, medan det makrofossila materialet antyder att man använt huset för bakning och/eller matlagning. Det verkar alltså gå att belägga en tradition där allt fler funktioner flyttas från de traditionella långhusen till mindre, separata byggnader.

KONSTRUKTIONER FRÅN DEN TIDIGARE UNDERSÖKNINGEN

Här följer en genomgång av de konstruktioner som undersöktes år 2000, konstruktionerna A till E samt ett grophus (fig 42). Konstruktionerna A-E utgjordes av korta stolprader och har tolkats som möjliga spår av enkla skjul eller vindskydd för djur. Beskrivningarna bygger rapporten från denna undersökning (Åstrand 2004 b).

KONSTRUKTION A En av de samlingar stolphål som vid undersökningen år 2000 bedömdes som eventuella byggnader kallas här konstruktion A (fig 41). Huset var orienterat i nordväst-sydöst riktning och bestod av totalt sex stolphål i två bockpar. Mellan bockparen fanns ytterligare ett stolphål och på dess motstående sida fanns en härd. Spannlängden var 2,5 respektive 3,5 m och bockbredden var mellan 2,3 och 2,9 m, vilket ger en balanserad, något trapetsoid treskeppig konstruktion. Stolphålen var mellan 0,14 och 0,26 m djupa och flertalet innehöll sten och skärvig sten. Inga vägglinjer fanns bevarade varför huset måste tolkas som ofullständigt. Byggnaden är inte daterad med kolprov, men den förhållandevis stora bockbredden pekar mot en datering mellan yngre bronsålder och romersk järnålder. Möjligen kan huset knytas till Göthbergs definition av mindre hus, kallade B5a, som är en förhållandevis heterogen grupp (Göthberg 2000:24, 45).

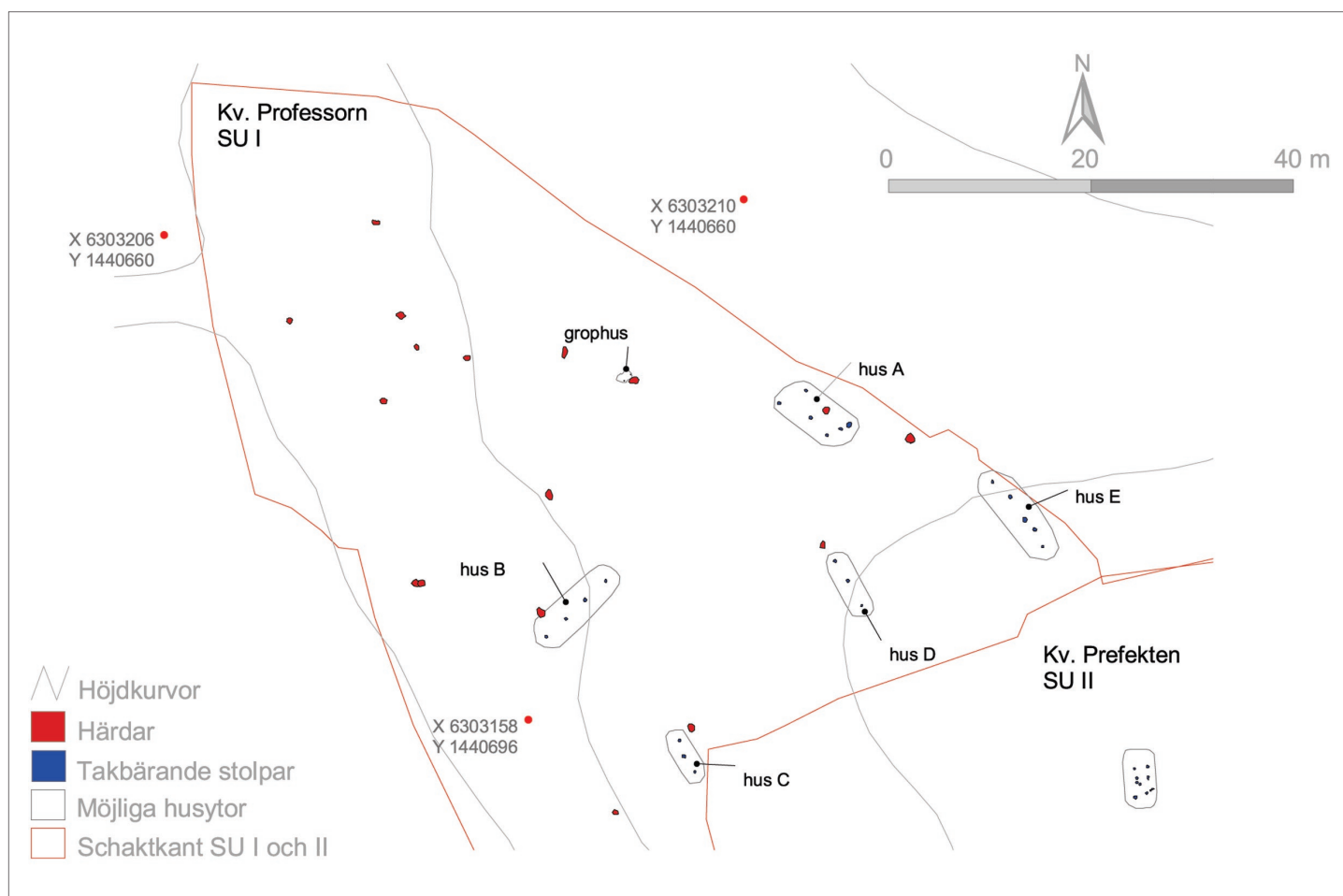
KONSTRUKTION B Konstruktion B utgörs av en stolphålsrad i nordöst-sydvästlig riktning med fyra stolphål. Stolphålen var 0,11 - 0,18 m djupa och längdavståndet mellan stolphålsparen varierade mellan 2,6 och 2,8 m. Längs byggnadens nordvästra långsida fanns två stolphål som kan vara spår av en

vägglinje men detta är osäkert. I anslutning till den nordvästra långsidan fanns också en härd (A 606). Denna daterades till romersk järnålder/folkvandringstid och kan alltså vara samtida med Hus 4 och graven på boplatsens centrala del. Om härdens ingång i byggnaden är dock oklart.

KONSTRUKTION C Konstruktionen utgjordes av en stolphålsrad i nord-nordväst-sydsydöstlig riktning med tre stolphål. Stolphålen var 0,13 - 0,30 m djupa och avståndet mellan stolphålsparen var 1,6 respektive 1,9 m. Längs byggnadens sydöstra långsida gick ett ca 50 m långt och intill 7 m brett stråk av störhål som antogs representera en yngre hägnadsgräns. Vissa av störhålen kan vara spår av en vägglinje till en tvåskeppig byggnad, men osäkerheten kring konstruktionens utseende och funktion är hög. Intill den nordvästra gaveln fanns en härd som daterades till mellan yngre romersk järnålder och vendeltid. Den är således samtida med Hus 2, 3, 5, 6, 7 och 8 på boplatsens centrala del. Det är dock oklart om härdens och bebyggelsekonstruktionen hör samman.

KONSTRUKTION D Även konstruktion D utgjordes av en rad med tre stolphål med en orientering i nordnordväst-sydsydöstlig riktning. Stolphålen var 0,12 - 0,17 m djupa och spannlängden var 2,3 respektive 2,9 m.

Fig 42. Planen visar läget för huskonstruktionerna A-D samt grophuset. Konstruktionerna ligger på boplatsens norra del som undersöktes år 2000.

KONSTRUKTION E Byggnaden utgjordes av en stolphålsrad med fem stolphål i nordnordvästlig - sydsydöstlig riktning. Stolphålen var 0,10 - 0,15 m djupa och spannlängden var 1,3 till 2,7 m.

GROPHUS I boplatsens norra utkant framkom resterna av ett mindre grophus. I vart och ett av hörnen fanns spår av störrar/stolpar som kan ha burit en lättare takkonstruktion. Störhålerna var 0,1 m i diameter och 0,15 - 0,30 m djupa. Totalt bör grophuset ha varit ca 1,45 x 0,85 m stort. I husets fyllning påträffades en keramikskärva av ett silkärsl. Hur silkärslen har använts är oklart, men de har bland annat tolkats som kärl för osttillverkning eller för ångkokning (Åstrand 2004b:36). I direkt anslutning till grophuset fanns en härdgrop (A 535). Den daterades till mellan 320 och 540 e Kr, vilket motsvarar yngre romersk järnålder och folkvandringstid. Om härden och grophuset är samtida är inte klarlagt delvis beroende på att de bägge anläggningarna klövs av ett modernt dike. Liksom Hus 5 har grophuset dock tolkats som en byggnad med en särskild funktion. Med tanke på fyndet av silkärslen kan man tänka sig att huset har använts för osttillverkning och kanske för syrning av andra mjölkprodukter. Den fuktiga och lite kyliga miljön i ett grophus kan vara idealisk för sådan verksamhet (Stjernqvist 1988).

SAMMANFATTNING Vid undersökningen av den norra delen av boplatsen år 2000 påträffades ett grophus samt ytterligare fem möjliga byggnadskonstruktioner. Fyra av dessa var enkla stolphålsrader med tre till fem takbärande stolpar liknande Hus 4. Ingen av byggnaderna hade någon tydlig vägglinje men Hus B och C kan ha ofullständiga vägglinjer i form av enstaka stolphål respektive störhål. Vad som talar för att stolpraderna har utgjort någon typ av byggnadskonstruktioner är att de låg i områden som för övrigt var helt fria från stolphål. Vid slutundersökningen år 2000 konstaterades att stolphålsraderna sannolikt inte var tvåskeppiga hus av stenålderstyp och den tolkningen kvarstår även nu, särskilt då Hus 4 daterats till romersk järnålder/folkvandringstid.

KRONOLOGI OCH INRE STRUKTUR

TIDIGT UTNYTTJANDE I omgivningarna runt Växjö finns det spår av mänskliga aktiviteter från stenålder och fram till idag. Det är rimligt att tänka sig att hela Teleborgsnäset har brukats för bosättning, odling eller bete under olika förhistoriska faser, om än inte samtidigt. Detta syns naturligtvis även inom Kvarteret Prefekten. Det mesolitiska och neolitiska utnyttjandet av platsen ger sig till känna genom ett litet antal fynd från de olika undersökningstillfällena i området samt från ett fåtal dateringar. Fynden utgörs av en tjockackig, firsidig, slipad bergartsyxa som dateras till den mellanneolitiska stridsyxeperioden (Åstrand 2004b:37) (fig 43). Fyndet påträffades i matjorden

Fig 43. Bergartsyxan från mellan-neolitikum som hittades i samband med undersökningen år 2000.

på boplatsens norra del och fyndomständigheterna pekar mot att det rör sig om en yxa från en sönderplöjd grav. Dessutom påträffades även en del av ett flintspån och en konisk mikrospånkärna av flinta i samband med de tidigare undersökningarna. Fynden kan vara antingen mesolitiska eller neolitiska.

BOPLATSENS ÄLDSTA DEL (SKEDE 1) Den äldsta bebyggelsefasen på platsen infaller i förromersk järnålder. Dateringarna representeras av två stolphål från förundersökningen (FU A 139, A 143) samt av dateringar från Hus 1 och 9 på boplatsens centrala del (fig. 44). Det är inte omöjligt att den förromerska bebyggelsen sträcker sig vidare söderut i den nuvarande betesmarken. Ett flertal gropar, härdar och stolphålskoncentrationer vid schaktets södra kant tyder på att boplatsen inte är avgränsad åt det hållet. Bebyggelsen under den här fasen tolkas som spåren av en ensamgård.

Under ett par hundra år därefter saknades det bebyggelse inom själva undersökningsområdet, men sannolikt har det funnits bebyggelse i närområdet. Om man utgår ifrån att man använt sig av ett jordbruk där åkrar och bebyggelse flyttade med viss regelbundenhet, är det rimligt att tänka sig att platsen ändå utnyttjats som betes- och/eller odlingsmark. Röjningsrösebottnarna i området vittnar om stenröjning för förhistorisk odling och sannolikt har det ursprungliga röjningsröseområdet en gång täckt stora delar av Teleborgsdrumlinens norra sluttning.

Fig 44. De huskonstruktioner som hör till den äldsta bebyggelsefasen (skede 1). Den röda linjen markerar det sammanlagda undersökningsområdet från de bägge särskilda undersökningarna.

BEBYGGELSEN TAR FORM (SKEDE 2A) Under yngre romersk järnålder anlades en liten brandgrav i södra delen av området. Under samma tidsperiod byggdes också minst ett par eventuella tvåskeppiga hus, Hus 4 och möjligen konstruktion B, i norra delen av området (fig 45). Inom området finns också en härd och en grop som daterats till det här skedet (SU A 608 och FU A 140). Hur husen har använts går inte att säga med säkerhet. Ingenting i förundersökningen talar för att de skulle representera utkanten av en annan närliggande bosättning. Det verkar mer sannolikt att platsen har brukats för bete eller utmarksodling. Då kan man ha haft behov av skjul eller vindskydd för djuren och enklare byggnader eller gapskjul för de människor som vaktade djuren. Särskilt Hus 4 med sina fynd av keramik i stolphålen ligger nära till hands att tänka sig som en byggnad avsedd för människor. Fragmenten av bröd/gröt och de fåtal sädeskornen i makrofossilaterialet förstärker den indikationen.

Bruket att anlägga gravar på en boplats eller i produktionsmark kan tolkas som ett sätt att markera bruksrätt och kanske också som förfädernas rätt till marken (Gren 1997:56f). Den huvudsakliga bebyggelsen på platsen inleds alltså med en sådan markering. Vid undersökningen framstod graven som en tät stenpackning inom en större nedgrävning och det är oklart om graven haft en markering ovan mark när den anlades. De vanligaste gravformerna i

Fig 45. Bebyggelseskedet i romersk järnålder (skede 2A) representeras av brandgraven, Hus 4 och möjligen Konstruktion B.

Värend under romersk järnålder är små rösen, domarringar, resta stenar och stensättningar i olika former, men det finns också exempel på svagt markerade brandgravar. Vid undersökningen av gravfältet vid Stockekvarn utanför Växjö framkom gravar från förromersk järnålder till vendeltid (Lindman 2003:35ff). Ett flertal av dessa var bengropar och brandgravar med små stenpackningar i ytan, inte helt olika graven på Kvarteret Prefekten. Gravarna daterades radiometriskt till yngre förromersk järnålder/äldre romersk järnålder, men stratigrafiskt verkade vissa av gravarna också vara från folkvandringstid/vendeltid. I det bevarade grönområdet nordöst om den aktuella undersökningsytan finns två stora odlingsrösen och det är inte omöjligt att det finns flera gravar under odlingsstenen.

INTENSIVT UTNYTTJANDE (SKEDE 2B) Under perioden folkvandringstid och vendeltid, det vill säga under en period av 250-300 år, fanns en fullskalig jordbruksenhet inom undersökningsområdet. De synliga spåren av bebyggelsen utgjordes av totalt sex huslämningar om man räknar in grophuset och konstruktion C, vilka eventuellt kan knytas till samma period (fig 46). Fyra av husen har tolkats som långhus med bostadsfunktion och eventuell fähusdel, Hus 3 och 6-8. De andra två har tolkats som uthus eller hus för speciella verksamheter, Hus 2 och 5. På bopplatsen fanns också fem järnframställningsugnar samt ett antal spridda härdar, gropar och stolphål (FU. A 108 och 137, SU A

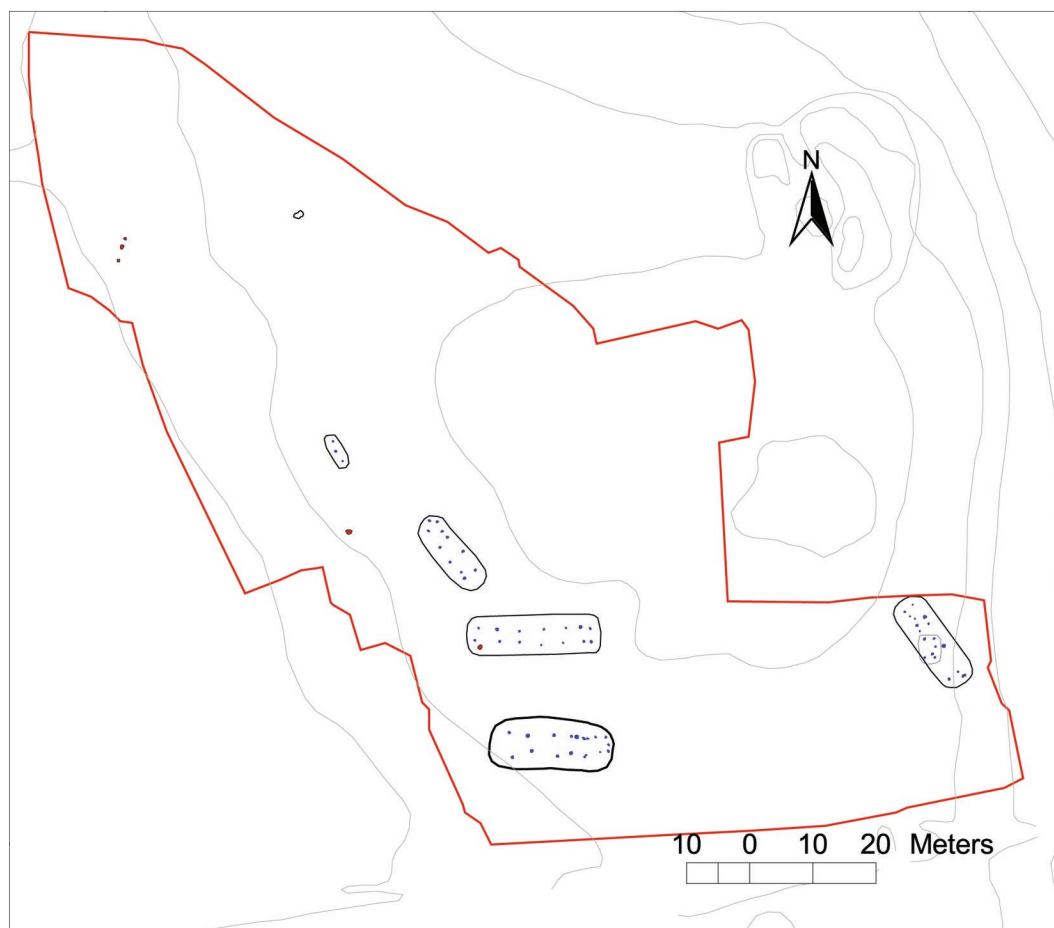

Fig 46. Boplatsens mest intensiva skede infaller i folkvandringstid och vendeltid (skede 2B). Planen visar de huskonstruktioner som sannolikt kan knytas till perioden. De fem lämningarna efter järnframställningsugnar har markerats med rött i områdets västra del.

606, 535, 576, 578, 555, 574, 108, 548).

Människor organiserar alltid sin omgivning och det gäller även gårdsmiljöer. Genom att studera hur gårdens olika lämningar förhåller sig till varandra har man möjlighet att skapa sig en uppfattning om hur en folkvandringstida/ vendeltida gård var strukturerad i centrala Varend. Naturgeografin var naturligtvis en faktor som påverkade bebyggelsen. Tvärs igenom boplatsen går ett nord-sydligt stråk av berg i dagen som följs åt av grusig morän. Stråket, som utgör boplatsens höjdparti, saknar i stort sett anläggningar och delar boplatsen i en östlig och en västlig del. Uppdelningen bör ha varit tydlig även under bebyggelseperioden eftersom husen fördelar sig på var sin sida om stråket. Väster om boplatsen fanns en naturlig svacka i terrängen som antagligen har varit en mindre våtmark tidigare. Den huvudsakliga bebyggelsen låg mellan våtmarken och höjdpartiets krön.

Utifrån anläggningarnas spridning kan man urskilja en central boplatsyta i områdets södra del som domineras av spridda stolphål och flera stora långhus. De härdar och förräds- eller avfallsgröpar som fanns i denna del låg i eller intill husen och antas därför höra samman med hushållsnära sysslor. Boplatsen norra del utgjordes av den del som slutundersöktes år 2000. Gränsen mellan den centrala boplatsytan och det norra området markerades med ett kluster av stora gröpar och härdar. Norr om dessa minskade anta-

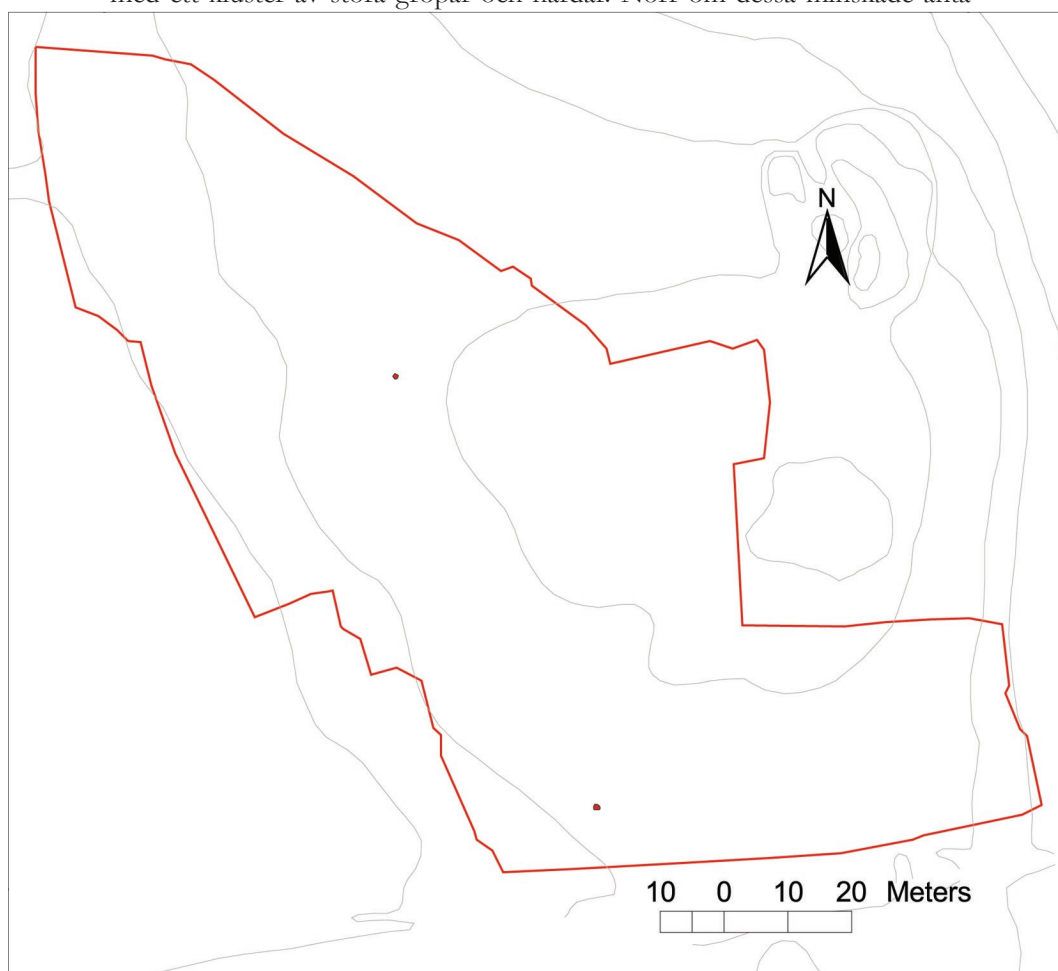

Fig 47. Bebyggelsen upphör i vendeltid (skede 2C). Planen visar läget för de två härdar som gett de yngsta dateringarna på boplatsen.

let anläggningar markant och de stolphål som fanns inom ytan låg tydligt samlade. Den här extensiva delen av boplatsen verkar ha använts för eldfängd verksamhet, för annan produktion som järnframställning och eventuellt för hantering av mjölkprodukter och avfallshantering. Det är tydligt att alla järnframställningsugnar låg på torr mark nära våtmarken.

BEBYGGELSEN FLYTTAR (SKEDE 2C) De yngsta dateringarna av husen inom undersökningsområdet låg mellan 640 och 680 e Kr och därefter verkar det som att all bebyggelse upphör. Den härd som låg i kulturlagrets övre del, och alltså överlagrade Hus 7 och 8, daterades till mellan 600 och 690 e Kr vilket innebär vendeltid. Ytterligare en härd i områdets norra del daterades till mellan 600 och 880 e Kr. Möjligen hör också en av de fyra järnframställningsugnarna i områdets norra del till den vendeltida fasen. Ugnen är daterad till 560-670 e Kr med 1 sigmas säkerhet (SU A548). Dessa enstaka anläggningar representerar därmed boplatsens sista skede (fig 47).

GÅRD ELLER BY?

En fråga är om det på något sätt går att urskilja en kronologi för bebyggelsen inom det folkvandringstida/vendeltida skedet. Dateringarna som är angivna med 2 sigma (95 % sannolikhet) är mycket lika. Det går alltså inte att urskilja någon inre kronologi den vägen. Ett annat sätt är att diskutera husens datering utifrån 1 sigma (68 % sannolikhet). Att minska på dateringarnas säkerhet brukar inte vara en rekommenderad väg att gå, men som del av en analys kan det ändå vara intressant.

När de åtta samtida husen studeras med 1 sigmas säkerhet kan man urskilja tre möjliga faser i dateringarna. Den första är en folkvandringstida/vendeltida fas, med betoning på folkvandringstid. Till den fasen hör Hus 6, huskonstruktion C och grophuset. Den andra fasen ligger mitt emellan folkvandringstid och vendeltid. Dit hör Hus 2, 7 och 8. Den sista fasen ligger i folkvandringstid/vendeltid, med betoning på den senare perioden och till den hör Hus 5 och 3.

Härd vid grophus – 340-470 AD yngre rom jä/folkvtid

Härd vid konstr. C - 420-550 AD folkvandringstid

Hus 6 – 430-560 AD folkvtid*/vendeltid

Hus 2 – 410-605 AD folkvtid/vendeltid

Hus 7 – 420-600 AD folkvtid/vendeltid

Hus 8 – 430-600 AD folkvtid/vendeltid

Hus 5 – 535-665 AD folkvtid/vendeltid*

Hus 3 – 540-640 AD vendeltid

(asterix markerar dateringens tyngdpunkt)

En tolkning av uppdelningen skulle kunna vara att husen på boplatsen representerar spåren av en ensamgård som flyttat tre gånger inom ytan. Tol-

ningen skulle också innebära att den totala bebyggelsen aldrig har överskridit tre samtida hus. Den andra fasen med två stora långhus och ett uthus verkar i det fallet vara den perioden då gården var som störst.

Ett uppenbart problem med denna tolkning är att man tvingar in husen i olika faser trots att dateringarna även med 1 sigma faktiskt överlappar varandra. Det framstår därmed inte lämpligt att dra slutsatser om bebyggelseutvecklingen utifrån den här modellen.

Utan tydliga skillnader i dateringarna måste man förlita sig på andra metoder i resonemanget. Exempelvis kan man utgå från husens läge och byggnadstekniska drag. På flera ställen i landet har man uppmärksammat att husen ofta ligger grupperade med ett större och ett mindre hus i vinkel eller att husen ligger parallellt med varandra. Denna struktur har tolkats som den enklaste grundformen för en gård. Utifrån de bevarade huskonstruktionerna i Kvarteret Prefekten går det inte att se någon uppenbar likhet med just en sådan struktur där ett större och ett mindre hus ligger i vinkel till varandra. Hus 7 och 8 respektive Hus 3 och 6 har däremot liknande drag när det gäller storlek, stolpsättning och riktning i landskapet. Hus 7 och 8 ligger båda i öst-västlig riktning, är ungefär lika stora och kan möjligen tolkas som konstruktioner med två indelningar. Med tanke på att husen är jämnstora och ligger med mindre än 10 meters avstånd är det dock inte troligt att dessa hus har stått uppresta samtidigt. Hus 3 och 6 ligger båda i nordväst-sydöstlig riktning, har samma typ av stolpsättning och kan möjligen tolkas som hus med flera indelningar. Kanske kan man se en gårdsstruktur med ett hus i öst-västlig riktning och ett i nordöst-sydvästlig. I ett sånt fall skulle exempelvis Hus 3 och 7 höra ihop och även Hus 6 och 8. Ytan emellan husen skulle kunna tolkas som en form av central gårdsplan och i de bägge fallen skulle gårdsytorna motsvara cirka 1400 m².

Alla dessa fyra hus har tolkats som boningshus med en större eller mindre fähusdel. Förhållandet dem emellan verkar alltså inte vara huvudbyggnad respektive uthus. I själva verket ligger det stora flertalet av uthusen utanför den mest centrala gårdsytan. Vad representerar då de fyra boningshusen? De kan utgöra två samtida gårdsenheter som har fungerat som en by, men då måste man acceptera att de båda gårdarnas hus ligger omlott och mycket nära varandra. Den tolkningen förefaller därför mindre trolig. Mer sannolikt är att de fyra boningshusen kan vara spåren av en dynamisk gårdsenhet som har byggts om vid flera tillfällen. Utgångspunkten är att livslängden för bostadshusen är mellan 100 till 150 år (Göthberg 2000:109). Om man accepterar den livslängden skulle husen kunna representera spåren av minst två gårdsgenerationer. Om man däremot tänker sig att långhusens ombyggnad istället styrts av generationsväxlingar med 50 - 60 års mellanrum så skulle husen istället kunna representera fyra gårdsgenerationer. Husen har i så fall

byggts om med ungefär en brukargenerations mellanrum. Även om vi inte bestämt kan klargöra antalet gårdsgenerationer så förefaller tolkningen av den folkvandringstida/vendeltida bebyggelsen som en dynamisk gårdsenhet som den mest sannolika i sammanhanget.

SAMMANFATTNING Resonemangen kring bebyggelsens inre struktur och vad bebyggelsen egentligen representerar kan föras på olika sätt. Vi har utifrån den aktuella undersökningen diskuterat om bebyggelsen under folkvandringstid/vendeltid representerar en gård eller funktionell by. Vi finner att den troligaste tolkningen är att det rör sig om en enda gårdsenhet. Oavsett om man tänker sig en gård med två samtida boningshus eller med ett boningshus åt gången kan man se på resultatet av undersökningen som spåren av en dynamisk bebyggelse som under hela den 250 år långa bebyggelseperioden omfattat ett antal större och mindre hus med olika funktioner. Vi kan inte veta om husen har rivits och byggts upp med cykliskt återkommande intervall eller om de reparerats och byggts upp när behov har uppkommit. Gården representerar spåren av människor som levt på jordbruk och boskapsskötsel men som också har framställt bland annat järn och textil.

Den bebyggelsestruktur som skisserades ovan anknyter inte till någon förhistoriskt eller historiskt känd gårdsstruktur. Det finns heller inget som antyder att tomten varit reglerad på ett sätt som medeltida bytomter kan vara. Utgångspunkten är därför att gården var uppbyggd efter en oreglerad struktur. Sannolikt har det funnits seder och bruk att rätta bebyggelsen efter, men dessa har snarare haft med lokal tradition att göra än med beslut från högre socialt eller ett samhällspolitiskt plan.

VEGETATIONS- OCH ODLINGSUTVECKLING

När det gäller studier av odlingsutvecklingen i Växjötrakten och i Kronobergs län i stort så har dessa oftast gjorts i samband med undersökningar av fossil åkermark, till exempel med hjälp av pollenanalyser. Undersökningar av fossil åkermark har under åren varit betydligt vanligare än boplotsundersökningar. När det gäller undersökningen i Kvarteret Prefekten har försöken att klarlägga odlingsekonomin däremot förts ur ett boplotsperspektiv. Som tidigare nämnts har studien utgått från jordprover där makrofossil analyserats. Det har också varit naturligt att i genomgången väga in de lokala och regionala sammanställningar av pollenanalyser som finns att tillgå.

VÄXJÖTRAKTEN Neolitiseringsprocessen och introduktionen av sädesodling är inte klarlagd för Smålands inland. Från tidigneolitikum finns indikationer på bete men det är först i mellan- och senneolitikum som en mer omfattande mänsklig påverkan av landskapet påbörjas (Berglund mfl 2002).

Stenröjningen i Växjötrakten och Värends centralbygd inleds under övergången mellan neolitikum och bronsålder (Skoglund 2006). I länets västra del tycks förhållandena något annorlunda och stenröjningen är framför allt belagd från förromersk järnålder (Lagerås 2000). Senare undersökningar har dock visat att det finns stenröjda åkrar från bronsålder även i Ljungbytrakten (Granath 2004). Genom de senaste årens undersökningar av röjningsröseområden i Småland blir det tydligt att det rått olikheter när det gäller utvecklingen av odlings- och kulturlandskapet. Det småländska höglandet och inlandets karaktäristiska röjningsröseområden uppvisar en allt annat än entydig dateringsbild. Områdena representerar ett mycket långt tidsintervall, ända in i medeltid. Dessutom varierar odlingsexpansionerna i tid mellan olika regioner (Lagerås & Regnell 1999). Det är i det här sammanhanget viktigt att påpeka att områdena med röjningsrösen sannolikt inte representerar ett enda odlingsystem utan att flera olika system kan ha gett upphov till liknande lämningar (Widgren 2003). Den regionalt differentierade bilden av odlingsutvecklingen kan enligt de senaste årens samlade arkeologiska och paleoekologiska forskning dessutom sägas gälla för hela södra Sverige (ibid).

När det gäller odlingen i övergången mellan äldre och yngre järnålder, dvs strax före den kronologiska tyngdpunkten för boplatsen i Kvarteret Prefekten, visar Berglund m fl att flertalet pollendiagram för inlands-/höglandsområdet uppvisar en regression med en kulmen ca 500 e Kr (Berglund m fl 2002). Tillbakagången med igenväxning som följd slutar i allmänhet redan omkring 600 e Kr och följs av en expansion i yngre järnålder som är gemensam för i princip hela södra Sverige. I diagrammet från sjön Trummen saknas uppgifter om övergångsperioden mellan äldre och yngre järnålder och vi vet alltså inte om detta är en tolkning som även stämmer för de lokala förhållandena kring Kvarteret Prefekten. Ett annat närliggande men mycket lokalt präglat pollendiagram är det från undersökningarna av Kvarteret Boplatsen på Hovshaga norr om Växjö. Här visar pollenanalysen ingen tendens till förändring i markanvändningen under järnålder utan intensiteten är konstant från omkring 600 f Kr och fram till tidig medeltid.

BOPLATSENS ODLINGSEKONOMI UTIFRÅN ANALYSEN Den moränhöjd på vilken Kvarteret Prefekten ligger har tidigare sannolikt till stora delar varit täckt av röjningsrösen. Under godsets tid genomfördes stora stenröjningsarbeten och endast några spillror av röjningsröseområden kvarstår idag. Två röjningsrösebottnar påträffades inom den aktuella boplatsytan och från utgrävningarna inför omläggningen av Teleborgsvägen framkom också ett flertal spår efter röjningsrösen (Åstrand 2000b).

Som tidigare nämnts har växtmakrofossilanalyser gjorts av sammanlagt 55 jordprover från undersökningen. Proverna kommer mestadels från stolphål och representerar alltså de tio byggnaderna. Dessutom har prover från

brandgraven och tio gropar analyserats. Analyserna har bland annat haft som syfte att ge möjlighet till diskussion kring odlingsekonomi och omlandsutnyttjande.

Eftersom de flesta proverna representerar byggnader som är daterade faller det sig naturligt att knyta resultaten kring odlingsekonomi till respektive skede under bosättningsfasen. Här redogörs för vilka odlingsindikationer som finns för de olika faserna samt hur sammansättningen av sädeskorn, åker- och betesindikerande växter ut ser ut.

Boplatsens äldsta skede i förromersk järnålder (bebyggelseskede 1, se vidare s 57) är representerat av två hus, Hus 1 och 9. Makroproverna som kan kopplas hit indikerar både odling och bete. Två av de tre sädeskorn som fanns i proverna har bestämts till emmer/spelt.

Det inledande skedet (2A, s 57) i den dominerande bebyggelsefasen representeras av Hus 4 och brandgraven. Härifrån finns endast odling indikerat i form av två sädeskorn varav det ena bestämts till brödvete.

Det huvudsakliga skedet (2B) av bebyggelsefasen som infaller i folkvandringstid/vendeltid representeras av sex hus, Hus 2, 3, 5, 6, 7 och 8. Från den här perioden finns såväl odling som bete indikerat genom makrofossil. Från ett av husen, Hus 5, finns det ojämförligt största antalet sädeskorn varav ett åttiotal var bestämbara till korn och brödvete. Bland sädeskornen från övriga hus finns ett mindre antal brödvete, emmer/spelt, skalkorn, korn och råg.

Det som är lite udda i sammanhanget är att proven från Hus 5 inte uppvisade några andra sädesslag än vete och korn trots att antalet sädeskorn var relativt stort. I övriga Sydsandinavien brukar man finna fler sorters sädesslag från den här perioden (Regnell 2005). Från samma hus fanns även förhållanden som Regnell tolkar som indikationer på flersäde. Av de fåtaliga örterna från proverna i Hus 5 fanns åkerspergel vilken anses indikera höstsädd. Den här indikationen, tillsammans med tolkningen att skalkornet och brödvetet utgör rester från olika skördar, gör att man inte kan utesluta att flersäde har förekommit. Ytterligare indikationer på flersäde fanns från en av de gropar som analyserats. Gropen är visserligen inte daterad men ligger nära Hus 8 och 9 som daterats till perioden folkvandringstid/vendeltid. Bland sädeskornen i provet fanns en förhållandevis stor mängd klätt vete i form av emmer och spelt. Det vanliga förhållandet under järnålder är annars att mängden klätt vete är mindre i förhållande till andra sädesslag. Regnell menar att om sädeskornen i gropen representerar en enstaka skörd så bör den ha bestått av klätt vete eftersom den sorten dominerar provet. De övriga sorterna, det vill säga brödvete och skalkorn, borde då utgöra resterna av en tidigare sädd. Om den tolkningen är riktig så kan resonemanget föras till indikationerna om att

flersåde förekommit under den aktuella perioden.

Generellt sett brukar man inte tala om flersåde i Smålands inland förrän i modern tid. Myrdal m fl skriver dock i Jordbrukets historia att förhållandet mellan åker och äng/bete förefaller ha varit mer eller mindre konstant igenom större delen av yngre järnålder. Åkermarken har i det sammanhanget utgjort en betydligt mindre del av den sammanlagda kulturmarken. Detta gör i sin tur att man inte behövt sakna mark för djurens höstbete även om man använt åkern för en höstsådd förutom för den vanliga vårsådden. Inte heller har ett system med växtföljd eller flersåde nödvändigtvis behövt innebära organisationen av ett gärdssystem (Welinder m fl 2004:332). När det gäller Kvarteret Prefekten kan man som tidigare nämnts tänka sig en växtföljd med vårsått brödvete och skalkorn samt en ytterligare sådd av emmer och spelt senare samma år.

Med utgångspunkt i det fåtal makrofossilfynd som finns att tillgå från den södra delen av Småland drar Regnell några andra slutsatser kring järnålderns odling i området. Materialet från Prefekten är det största makrofossil-materialet i jämförelsen, men även Hamnedaprojektet genererade en hel del analyser. Anmärkningsvärt från sammanställningen från södra Småland är att andelen brödvete är så stor i förhållande till korn och skalkorn. Från Väst kustbaneprojektet i västra Skåne var andelen brödvete betydligt mindre under perioden folkvandringstid/vendeltid. Likaså förekommer från södra Småland endast en mindre del andra sädeslag så som t ex råg och havre, vilket också är ett fenomen som ter sig som en regional företeelse i jämförelse med övriga Sydskandinavien.

När det gäller frågan om gödsling visar materialet att förekomsten av växter på näringsrik mark och åkerogräs är jämförbar med förhållandena i Skåne och Danmark. Detta antyder att åkrarna kring undersökningsområdet med all sannolikhet varit gödslade under järnålder. En annan relevant jämförelse när det gäller frågan om gödsling är undersökningarna i Örkelljunga och Hamneda i samband med utbyggnaden av väg E4. Bägge områdena har en odlingsexpansion i romersk järnålder. Markkemiska undersökningar i Örkelljunga visade att gödsel med all sannolikhet tillförts ytorna (Engelmark & Linderholm 1997). Från Hamneda finns inga säkra belägg för gödsling. Växter som indikerar näringsrik mark påträffades visserligen bland makrofossilerna, men de var få (Lagerås 2000).

BEBYGGELSEHISTORISKA SAMMANHANG

FÖRÄNDRING OCH KONTINUITET Lämningarna i Kvarteret Prefekten speglar en bebyggelsehistorisk fas under brons-/äldre järnåldern där gårdar och produktionsmark flyttades med jämna mellanrum och ett efterföljande

skede under vikingatid och tidig medeltid, då bebyggelsens läge i landskapet fixerades och blev mer stationärt. Eftersom den folkvandringstida och venedeltida bebyggelsen på Kvarteret Prefekten existerade i 250-300 år kan man ändå hävda att bebyggelsen var förhållandevis permanent. Det gällde sannolikt för såväl bebyggelse som odlings- och produktionsmark, även om viss omflyttning skedde inom gårdsytan. När bebyggelsen omarronderades, vem som tog de besluten och *mot vilken bakgrund* det gjordes, vet vi mycket lite om idag. Det förefaller utifrån undersökningsresultaten som om bebyggelsen förlades på en sedan länge känd och brukad plats.

FÖRHISTORISKA ÄGOSTRUKTURER OCH BYBILDNINGSPROCESSER

Att bybildningsprocessen började redan under yngre järnålder är de flesta forskare idag överens om, men det har antagligen funnits behov för uppdelningar av landskapsrummet betydligt tidigare. Man kan tänka sig någon form av nyttjade- eller dispositionsrätt till marken, liknande dagens fiske- eller jakträttigheter. Formerna för dessa system kunde dock antagligen skifta betydligt (Tollin 1999:12). Under de senaste femton åren har det kommit historisk-geografiska studier som antyder att det redan under yngre bronsålder och äldre järnålder gjordes insatser för att avgränsa olika ytor i agrarlandskapet, sannolikt för att markera rättigheter när det gäller markanvändning och liknande (se t ex Tollin 1999, Carlsson 1983, Sawyer 1988, Gren 1997 och Mascher 1995). Om det fanns behov av att definiera och markera ianspråktagen mark redan under yngre brons- och äldre järnåldern kan man sannolikt utgå ifrån att behovet kvarstod även under yngre järnåldern. Eftersom mycket av odlingsmarken från den perioden hänger intimt samman med de historiska byarnas odlingsmark har de äldre odlingsspåren tyvärr ofta raderats ut.

Hur bybildningsprocesserna kan ha sett ut finns det olika åsikter om, men vanligen är det tre alternativ som framförs. 1) Sammanflyttning av mindre enheter till en gemensam bytomt. 2) Upplösning eller sönderdelning av ett storgods. 3) Medeltida hemmansklyvning (fig 48) (Tollin 1999:21f).

För att närma sig den yngre järnålderns ägostruktur och processerna kring bybildningen har Claes Tollin studerat bybildningsförloppet i mellersta Småland ur ett geografiskt eller rumsligt perspektiv. Hans övergripande hypotes är att övergången från det förhistoriska till det medeltida jordbruket i vissa fall avspeglas i den historiska bebyggelsens ägoområden, vilka i sin tur blir synliga i de historiska kartorna. Stora ägoområden som exempelvis skogelag där utmarken delades av flera historiska byar, avspeglade i första hand en produktionsform från yngre järnålder med storjordbruk som drevs delvis med ofri arbetskraft. Stora ägoområden kunde dock även representera flera enheter med jordbruk eller boskapsskötsel i samverkan (Tollin 1999).

YNGRE JÄRNÅLDERSBEBYGGELSE OCH BYBILDNING PÅ TELEBORGSNÄSET

Generellt sett kan man utgå från att hela området kring Växjö varit kontinuerligt bebott sedan stenåldern och fram till idag. Som tidigare nämnts kan man ana att den förhistoriska bebyggelsen på Teleborgsnäset koncentrerades under loppet av yngre järnålder (se s. 23). Koncentrationen tolkas som ett tecken på att bebyggelsen i området blev allt mer stabil. Eventuellt kan förloppet ses som ett inledande skede av bybildningsprocessen. Vilken situation kan då ha föregått den bebyggelse som är känd som Telestads medeltida by och hur kan bybildningen ha gått till?

Telestad hade redan under 1500-talet tio gårdar och historikern Lars-Olof Larsson menar att byar med minst fem gårdar under denna tid sannolikt hade en föregångare redan i slutet av yngre järnålder. Det arkeologiska materialet antyder tillsammans med fornlämningsbilden på Teleborgsnäset, att det kan ha funnits flera samtida gårdsenheter under folkvandringstid/vendeltid. Som tidigare nämnts har ytterligare boplatslämningar, samtida med Kvarteret Prefekten, påträffats i det närbelägna Kvarteret Universitetet (Högrelle och Skoglund 1995). Dessa lämningar skulle kunna vara spår av ytterligare en samtida gårdsenhet. Gravfälten på Teleborgsnäset är också en indikator på att det kan ha funnits flera bebyggelseenheter i området (se fig. 6). Det är dock inte klart om gravfälten är samtida med de folkvandringstida/vendeltida enheterna eller om några av dem är yngre och har hört till den sammanflyttade byn.

Någon gång efter 800 e Kr kan dessa gårdsenheter ha flyttat samman enligt bybildningsmodellens alternativ 1 (se fig 48). Möjligen kan den historiska byns utmarksgräns ses som en parallell till Tollins skogelagsgränser. Inom området kan bebyggelseenheter ha samverkat på olika sätt redan innan sammanflyttningen skedde. Resultaten från Kvarteret Prefekten tolkas som att åtminstone den bebyggelsen utgjorde en ordinär gård under folkvandringstid/vendeltid snarare än någon form av storgård. Järnframställningen, antalet hus, samt byggnader med olika funktioner för däremot inte heller tankarna till någon mindre underlydande eller ofri gård.

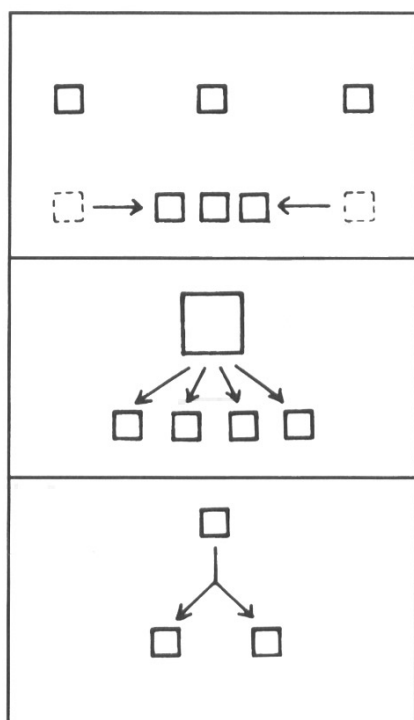

Fig 48. Schematisk skiss som åskådliggör de modeller för bybildning som nämns i texten. Efter Tollin 1999, s 22.

VARFÖR FLYTTAR MAN SAMMAN I EN BY?

Eftersom det inte finns några säkra vikingatida dateringar från Kvarteret Prefekten eller från Teleborgsnäset i övrigt kan man hypotetiskt anta att gårdarna flyttade samman på en gemensam bytomt tidigast under 800-talet e Kr. De omfattande samhällsförändringar som sedan skedde under loppet av medeltiden kom att förhindra vidare förflyttningar av bebyggelsen. Varför man flyttade samman bebyggelsen till en gemensam bytomt vet vi inte med säkerhet, men frågan kan diskuteras utifrån den förhistoriska situation vi

känner till idag. Det finns fler exempel på medeltida byar i länet där platsen föregåtts av en bebyggelse redan under yngre järnålder. Vid förundersökningen av den medeltida bytomten i Huseby utanför Växjö påträffades även boplatsslämningarna från yngre järnålder. Dessa bör ha utgjort den direkta föregångaren till bytomten. Den äldre bebyggelsen var inte reglerad och den hade en ytmässigt större spridning än den efterföljande bytomten. Det föreföll som om en omstrukturering och reglering av bebyggelsen skett först under 1200-talet (Wennerlund 2003). Ytterligare ett exempel på en medeltida by med bebyggelsekontinuitet från vendeltid är Orraryds bytomt i Nöbbele socken som undersöktes 2003 (Carlsson 2003).

INITIATIV FRÅN ETT HÖGRE SOCIALT PLAN ELLER FRÅN DET LOKALA PLANET?

Perioden mellan vikingatid och tidig medeltid då en stor del av bybildningen skedde karaktäriserades av konfrontationen mellan två samhällssystem. Om det ena systemet kollapsade när det andra byggdes upp eller om det var en stegvis förändring från ett system till ett annat är i dagsläget inte utrett (Schmidt-Sabo 2001:14). Det äldre systemet baserades på olika lokala eliter vilka byggdes upp kring släktskap, i äldre litteratur kallade ättesamhällen eller hövdingadömen. Deras makt utövades över grupper av människor snarare än territorier. Grunden till makten berodde på möjligheten att upprätthålla släktskap, beroendeband och förmåga att knyta följeslagare till sig (Lindqvist 1988:10, Hermansson 2000, Svanberg 2000:253). Dessa lokala eliter hade antagligen inflytande över religion, kult och upprätthållande av lag och ordning inom det område de styrde. De kan också ha påverkat produktion och varuutbyte i enskilda byar men det är mycket osäkert hur och i vilken omfattning detta har skett. Inom den lokala eliten fanns sannolikt en intern hierarki och det är troligt att enskilda storgårdar kunde utgöra politiska och religiösa centra i regionen. I anslutning till Växjö framstår Ingelstad med det monumentala gravfältet kring Inglinge hög som den mest troliga platsen för regionens tydligaste makthavare (RAÄ 1, Östra Torsås socken). Flera av ortsnamnen runt Ingelstad och Växjö antyder att olika samhällsfunktioner så som hirden samt kult- och tingsplatser legat placerade runt om i landskapet, även om de sannolikt kontrollerades från ett maktcentrum (för ytterligare fördjupning, se Hansson 2001). Det nya systemet med en framväxande kungamakt hade riksenande och statsbildning som mål. Det var en betydligt mer centraliserad och institutionell maktstruktur som byggde på kontroll över landområden snarare än på personliga kontakter. Under kungen fanns ämbetsmän som skötte överföringen av medel från lokalbefolkningen till kronan genom bland annat skatter och tullar. I Danmark påbörjades riksbildningsprocessen redan under 800- till 900-talet, delvis till följd av trycket från en yttre fiende (Schmidt-Sabo 2001). I södra Smålands skogsbygder finns det inget som tyder på att kungamakten fick något egentligt inflytande förrän under 1300-talet (Hansson 2001:246). Kyrkan som etablerades under 1000-

och 1100-talet kan i vissa avseenden knytas till kungamakten, men varken religionsskiftet i sig eller skattläggningen till kyrkan hade dock troligen någon inverkan på bybildningsprocessen.

Resonemanget ovan visar att statsbildningsprocessen antagligen kan undantas från diskussionen om bybildningen när det gäller södra Småland. Initiativet till bybildningen kan då i stället ligga på ett högre socialt plan i det yngre järnålderssamhället eller hos de enskilda brukarna. Enligt resonemanget ovan verkar bebyggelsen på Kvarteret Prefekten representera en normalstor, självständig gård. Det är inte omöjligt att personer i den yngre järnålderns övre samhällsskikt hade en indirekt kontroll över produktionen för enskilda gårdar, men det är oklart i vilken utsträckning detta har varit fallet. Det är därför rimligt att resonera kring bybildningen framför allt som ett initiativ mellan ett antal brukare, kanske i samspel med en lokal elit.

VINSTEN AV BYBILDNINGEN Skälen till att omarrondera bebyggelsen har sannolikt skiftat under förhistorien, men tillgång till nya näringsrika jordar och nya betesområden kan vara en möjlig orsak. Om man väljer att acceptera den historiska utmarksgränsen i Telestad som en gemensam yttre brukningsrättsgräns för flera gårdar under folkvandringstid/vendeltid, kan man tänka sig att initiativet till sammanflyttningen fanns hos dessa brukare. Skälet till att strukturera om bebyggelsen skulle kunna vara att gårdarnas olika markslag redan tidigare grep in i varandra, antingen i form av gemensamma hägnader eller genom gemensamt utmarksbete. Om åkermarken brukades i tvåsäde kan det ha påverkat de omkringliggande gårdarnas samarbete i förhållandevis hög grad. Att flytta bebyggelsen till en större gemensam tomt kan då vara ett sätt att strukturera marken på ett mer effektivt sätt.

Sammanfattade resultat

Strax söder om Växjö har Smålands museum undersökt en boplats från folkvandringstid - vendeltid. Boplatsen låg inom det som skulle komma att bli Kvarteret Prefeken på området för Växjö Universitet. Uppdragsgivare var Växjö kommun.

Den särskilda undersökningen har skett i två omgångar där utkanten av boplatsen undersöktes år 2000 och övriga delar undersöktes under 2003 och 2004. Den här rapporten behandlar framför allt den senare undersökningen, men strävar också mot att lägga samman resultaten från de bägge delundersökningarna. Undersökningen från år 2000 finns rapporterad sedan tidigare (Åstrand 2004b). I och med de båda undersökningarna är boplatsen avgränsad förutom åt söder där den eventuellt kan ha en fortsättning.

Vid den nu aktuella slutundersökningen av boplatsytan hittades sammanlagt tio huskonstruktioner av olika storlek. Husen omfattade såväl bostadshus som uthus/förrådshus och enklare skjul. Tolkningen av husens funktion har gjorts utifrån konstruktion, förekomst av eldstad och utifrån resultatet av makrofossilanalys. Det mest intensiva bebyggelseskedet omfattar folkvandringstid och vendeltid, ca 450-700 e Kr. Sammanlagt sex hus har daterats till denna period. Dateringarna visar också på äldre och mer begränsade skeden under förromersk och romersk järnålder. Två huskonstruktioner har daterats till förromersk järnålder och från romersk järnålder finns en huskonstruktion och en brandgrav. Det sistnämnda skedet har tolkats som de äldsta delarna

av den sammanhållna bosättningsfas som fick sin kulmen i folkvandringstid/vendeltid.

Undersökningens syften var fokuserade mot det folkvandringstida och vendeltida skedet av boplatsens användningstid och formulerades så som att:

- undersöka och tolka boplatsens struktur och funktion
- undersöka den bakomliggande ekonomin
- avgöra användningsperioden och sätta in boplatsen i ett bebyggelsehistoriskt perspektiv

Med utgångspunkt i syftena görs här en kort sammanfattning av resultaten vad gäller den huvudsakliga bebyggelsefasen på platsen.

Den folkvandringstida och vendeltida bebyggelsen har tagit i princip hela undersökningsområdet i anspråk. Här finns såväl den centrala delen av boplatsen med bostadshus liksom de mer perifera delarna med uthus och skjul. I boplatsens ytterområden finns också gropar för förråds- och avfallshandling, stora härdar för eldfångd verksamhet samt resterna av ett antal blästugnar där man producerat järn. För några av de mindre husen finns analysresultat och fynd som kan antyda vad de utnyttjats för. Ett av husen har tolkats som hölada eller trösklada och ett annat har använts för textilproduktion och möjligen även för bakning eller matlagning. I det enda grophuset på boplatsen hittades en skärva av ett silkärl vilket indikerar att huset använts för osttillverkning eller syrning av mjölkprodukter. Undersökningen kan visa på en tradition där allt fler funktioner flyttas från långhusen till mindre separata byggnader.

Fyra hus från det folkvandringstida/vendeltida skedet har tolkats som bostadshus med större eller mindre fähusdel. I rapporten diskuteras om bebyggelsen representerar flera samtida gårdsenheter som eventuellt fungerat som en by, eller om husen motsvarar en enda gårdsenhet som byggts om vid olika tillfällen. I rapporten förordas tolkningen av spåren som en dynamisk gårdsenhet som under hela boplatsfasen omfattat ett antal större och mindre hus med olika funktioner. Bebyggelsestrukturen anknuter inte till någon känd gårdsstruktur och det finns inte heller något som antyder att tomten har varit reglerad på ett sätt som medeltida bytomter kan vara. Tolkningen blir därför att gården varit uppbyggd efter en oreglerad struktur. Tätheten i bebyggelsen tyder på att gården omgett av ett strukturerat odlingslandskap. Inget i husens konstruktion eller i fyndmaterialet antyder något annat än att gården varit en ordinär gårdsenhet.

I makrofossilmaterialen från boplatsen återspeglas såväl odling som bete under den mest intensiva bebyggelseperioden. Vad som är anmärkningsvärt är att andelen brödvete är så pass stor i förhållande till korn och skalkorn, något som eventuellt kan tolkas som ett regionalt särdrag för södra Småland

under järnålder. Dessutom förekommer relativt sparsamt med andra sädeslag i materialet vilket också är en skillnad gentemot övriga Sydskanandinavien under samma tid. I materialet finns också indikationer på flersäde, vilket man för Smålands inland annars inte brukar tala om förrän i modern tid. Flersädet kan möjligen ses som ett tecken på samverkan mellan flera närliggande gårdsenheter.

Bebyggelsen på platsen upphör omkring 700 e Kr. Genom de närbelägna gravfälten från yngre järnålder är det dock uppenbart att bebyggelsen finns kvar i området. För den bebyggelsehistoriska utvecklingen i Teleborgsområdet utgör boplatserna i Kvarteret Prefekten en intressant länk. Tillsammans med järnålderslämningarna i det närbelägna Kvarteret Universitetet verkar boplatserna utgöra ett mellanled i utvecklingen från en mer spridd bebyggelse under bronsålder och äldre järnålder till en mer samlad by under vikingatid och medeltid. Boplatserna i Kvarteret Prefekten och Universitetet kan vara spår av en gles gårdsbebyggelse som vid övergången till vikingatid flyttades upp till den övre delen av Telestadshöjden där de yngre järnåldersgravfälten är belägna och där senare den medeltida bytomten kom att ligga.

Utvärdering

Undersökningen svarade generellt sett upp mot det förväntade resultatet. De syften som ställdes upp inför undersökningen har samtliga gått att resonera kring, om än i varierande omfattning. Liksom förväntat hörde huvuddelen av boplatslämningarna till en sammahållen gårdsmiljö från folkvandringstid och vendeltid. Detta har gjort det möjligt att dra slutsatser omkring odling och bebyggelsen under denna period. När det gäller lämningarnas omfattning, spridning, generella datering och därmed dess potential för diskussion kring yngre järnålderns bebyggelsemönster har resultatet varit tillfredsställande. Vi kan konstatera att den föregående förundersökningen fungerade som ett bra redskap för att bedöma boplatstens omfattning och kunskapspotential. Förundersökningsledet framstår som mycket betydelsefullt vilket också kräver att det utförs med en metodik och en omfattning som ger förutsättningar att vara just den indikator på fornlämningens potential som krävs för en effektiv och träffsäker fortsättning.

En särskild satsning gjordes på makrofossilanalyser och dateringar. Nio av tio huskonstruktioner har daterats och gett möjlighet till en indelning av boplatstens olika bebyggelseskeden. Att välja material för datering ur makrofossilproverna har gett ett tillförlitligt resultat. De förhållandevis stora antalet dateringar var också en förutsättning för att resultatet av makrofossilanalyserna skulle kunna kopplas till bebyggelsefasens olika skeden. Satsningen på ett stort antal makrofossilanalyser har fungerat som förväntat och gett resultat som kunnat användas i tolkningen av boplatstens odlingsmönster, närmiljö

och som en hjälp i tolkningen av husens funktioner och indelningar.

Undersökningen pågick under olika årstider vilket fick konsekvenser för planering och utförande. Den grundläggande undersökningsmetodiken med avbaning, inmätning och undersökning och dokumentation av anläggningar och fynd användes över årstidsgränserna, men förutsättningarna för arbetet såg olika ut.

För vinterdelen av undersökningen hade det stor betydelse för det fortsatta arbetet att vi banade av denna del av området innan vintern slog till med snö och tjäle. Av lika stor vikt var att vi även mätte in anläggningarna i samband med avbaningen. Detta gjorde det möjligt för oss att få en uppfattning om fördelningen av anläggningar, att göra en prioritering och att upprätta en arbetsordning. Till exempel kunde vi med det här arbetssättet välja att gräva vissa spridda anläggningar innan snön kom. Det sparade tid att därmed kunna koncentrera arbetet till de anläggningstätare ytorna då marken var tjälad och snötäckt och behövde tinas upp med värmemattor. Att arbeta med totalstation och ett relevant dokumentationsprogram som Intrasis var en definitiv förutsättning för att det skulle vara möjligt och effektivt att arbeta under dessa förutsättningar.

Användningen av elektriska mattor för upptining av marken fungerade tillfredsställande men var som vi förutsett mycket tidskrävande. Det är framför allt överblick man mister i arbete med elmattor och då marken är snötäckt. Finrensningen av ytorna skedde under vintertid och man får räkna med att man missar en del strukturer och anläggningar med vinterns förutsättningar. En upptinad yta bli många gånger ”geggig” och kräver en ny rensning, varpå anläggningar i vissa fall förstörs och försvinner. I fallet med Kvarteret Prefekten kan man säga att det var tur att vi banade av och undersökte just den östra delen av boplatsen under vintertid. Den västra delen var betydligt mer anläggningstät och komplex och det hade sannolikt varit svårare att få ett fullgott resultat om den ytan istället hade undersökts under vintertid.

Precis som vi framhöll i undersökningsplanen får man räkna med att vinterarbete i princip tar dubbelt så lång tid som arbete under annan årstid. Mycket tid går åt till dagsplanering och omflyttning av mattor och presenningar. Det är många moment som är lätta att glömma bort och som tar tid. Ett exempel på det är den tid som går åt för att säkra mattor och presenningar i marken. Det kan vara nog så svårt under vintertid då det sällan går att sticka ner fästen i marken och då man istället måste lägga stenar eller andra tyngder på täckmaterialet. Ett annat exempel är den tid som går åt för att etablera om instrumentet när den tjälade markytan smälter under dagen. För vinterarbete bör man också minnas att skaderisken ökar. Förutom att detta kan orsaka personliga svårigheter så ökar risken för personal- och därmed kompetensbortfall för projektet i stort.

Källor

LITTERATUR

Berglund, B. E., Lagerås, P., Regnéll, J. 2002. Odlingslandskapets historia i Sydsverige – en pollenanalytisk studie. I: Berglund, B.E. & Börjesson, K. (red) *Markens minnen. Landskap och odlingshistoria på Småländska höglandet under 6000 år*. Riksantikvarieämbetet.

Björhem, N & Säfvestad, U. 1993. Fosie IV. Bebyggelsen under brons- och järnålder. *Malmöfynd 6*. Malmö museum.

Borna-Ahlkvist, H. 2002. Hällristarnas hem. Gårdsbebyggelse och struktur i Pryssgården under bronsålder. *Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter nr 42*.

Brock, G. & Rickardsson, U. 1981. *Sänkta och utdikade sjöar i Kronobergs län*. Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Burström, M. 1995. Gårdstankar. Kognitiva och sociala perspektiv på forntidens gårdar. I: Göthberg, H., Kyhlberg, O. & Vinberg, A. (red) *Hus och gård i det förurbana samhället. Artikeldel. Rapport från sektorsforskningsprojekt vid Riksantikvarieämbetet*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter nr 14. Stockholm.

Carlie, A. 2004. Forntida byggnadskult. *Riksantikvarieämbetet Skrifter No 57*.

Carlsson, D. 1983. Bronsåldern – tiden för kulturlandskapets territoriella framväxt och etablering på Gotland. Ett försök till förklaringsmodell med utgångspunkt från gotländska förhållanden. Struktur och förvandling i bronsålderns samhälle. I: Stjernquist, B. (red) Rapport från det tredje nordiska symposiet för bronsåldersforskning i Lund 23-25 april 1982. *University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series, No 17*.

Carlsson, C. 2003. Särskild arkeologisk undersökning. Orraryd. Äldre bytomt. RAÄ 55. Nöbbele socken. Växjö kommun. *Smålands museum rapport 2003:54*.

Digerfelt, G. 1972. The Post-glacial Development of Lake Trummen. *Folia Limnologica Scandinavia N:o 16*. Lund.

Engelmark, R., Linderholm, J. 1997. *Miljöarkeologiska undersökningar inom Mölletofta-Rya, etapp 4. Pedologi och markkemi*. Opublicerad rapport från Miljöarkeologiska laboratoriet, Arkeologiska institutionen, Umeå universitet.

Fallgren, J-H. 1993. The Concept of the Village in Swedish Archaeology. *Current Swedish Archaeology Vol 1 1993*.

Frölund, P. 1998. Hus, gård och by under äldre järnålder – exempel från norra Uppland. I: Andersson, K. (red) *Suionum Hinc Civitates*. Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder. *OPLA 19*.

Fors, T. & Viking, U. 1993. Förromerska boplatsslämningar vid Smedjeån. RAÄ 203 Mellby 14:1, Laholms lfs. Halland. Arkeologisk undersökning 1993. *Hallands läns museer rapport 1995*.

Granath, Y. 2004. Särskild arkeologisk undersökning. Del av röjningsröseområde. Ljungby NV industriområde. RAÄ 119, Ljungby socken och kommun, Småland. *Smålands museum rapport 2004:1*.

Grandin, L. & Englund, L-E. 2002. Järnframställning i Kv. Professorn. Arkeometallurgiska analyser. Växjö sn, Småland. *Analysrapport nr 4 2002*. *Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Gal*.

Granlund, J. 1960. *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 5. Malmö.

Gren, L. 1997. *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen. Fornlämningar i Sverige 1*. Riksantikvarieämbetet. 2:a omarbetade upplagan. Stockholm.

Göthberg, H. 1995. Huskronologi i i Mälardalen, på Gotland och Öland under sten-, brons- och järnålder. Hus och gård i det förurbana samhället. I: O. Kyhlberg (red). Rapport från ett sektorsforskningsprojekt. *Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 14*. Stockholm.

Göthberg, H. 2000. Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid. *OPLA 25*.

Göthberg, H., Kyhlberg, O. & Vinberg, A. (red) 1995. Hus och gård i det förurbana samhället. Rapport från ett sektorsforskningsprojekt. Katalogdel. Riksantikvarieämbetet *Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 13*.

Hadevik, C. & Gidlöf, K. 2003. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Öresundsförbindelsen Fosie 11A – D samt Broläge Larsbovägen. *Rapport nr 22, Malmö kulturmiljö*.

Hansson, M. 2001. Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid. *Lund Studies in Medieval Archaeology 25*.

Hedemark, Å. 1996. Gårdsstrukturer i Mälardalen under järnåldern. *CD-uppsats från Arkeologiska institutionen vid Uppsala universitet*.

Hermansson, L. 2000. *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Avhandlingar från Historiska institutionen, Göteborgs universitet, 24. Göteborg.

Hovanta, E. 1989. Schaktkontroll och arkeologisk undersökning, fnl 174, Ö Telestad, Teleborg, Växjö. Småland. *Smålands museum rapport*.

Hvass, L. 1980. *Danmarkshistorien. Oldtiden. Jernaldren. 1 Landsbygden og samfundet*. Köpenhamn.

Högrel, L. & Skoglund, P. 1995. Arkeologisk undersökning. Kv. Universitetet, Teleborg. Växjö sn, Kronobergs län. *Smålands museum rapport*.

Högrel, L. & Skoglund, P. 1996. Boplatsen i Kv. Boplatsen. En småländsk boplats från bronsålder och äldre järnålder. Hovshaga, Växjö socken. *Smålands museum rapport 1996:8*.

Isendahl, C. 1997. Förhistorisk järnhantering i nordvästra Skåne. En studie med utgångspunkt från den Vendeltida boplatsen i Hagelkulla. I: Karsten, P. (red) *Carpe Scaniam. Axplock ur Skånes förflutna. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 22*.

Lagerås, P. 1996. Vegetation and land-use in the Småland Uplands, southern Sweden, during the last 6000 years. Lundqua Thesis. *Lund University Department of Quaternary Geology, volume 36.*

Lagerås, P. & Regnell, M. 1999. Agrar förändring under sydsvensk bronsålder. I: Olausson, M. (red) *Spiralens öga. Tjugo artiklar kring aktuell bronsåldersforskning*. Riksantikvarieämbetet. *Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 25.*

Lagerås, P. 2000. Järnålderns odlingsystem och landskapets långsiktiga förändring. I: Lagerås, P. (red). *Arkeologi och paleoekologi i sydvästra Småland*. Riksantikvarieämbetet. *Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter No 34.*

Lange, U. 1996. Den agrara bebyggelsen i Sverige. I: Larsson, B. M.P., Morell, M. & Myrdal, J (red) *Lärobok i agrarhistoria*. Avdelningen för agrarhistoria SLU, Ultuna.

Larsson, L-O. 1979. Småländsk bebyggelsehistoria. 1. Från vikingatid till Vasatid. 1:1 Kinnevalds härad. *Acta Wexionensia. Serie 1. History & Geography 1:1*. Växjö.

Larsson, L-O. 1980. Småländsk bebyggelsehistoria I. Från vikingatid till Vasatid. 1.3 Konga härad. *Acta Wexionensia. Serie 1. History & Geography 1:3*. Växjö.

Larsson, L-O. 1991. *Växjö genom 100 år*. Stockholm.

Larsson, T. B. 1989. Socioeconomic complexity and change in southern Sweden 500 BC to 500 AD. *Approaches to Swedish Prehistory*. BAR – S500. Oxford

Larsson, T. B. 1993. Vistad. Kring en befäst gård i Östergötland och Östersjökontakter under yngre bronsålder. *Studia Archaeologica Universitatis Umensis 4*. Umeå.

Larsson, M. 1995. Förhistoriska och tidigmedeltida hus i södra Sverige. En morfologisk och kronologisk studie. I: Kyhlberg, O. (red) *Hus och gård i det förurbana samhället*. Rapport från ett sektorsforskningsprojekt. *Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 14.*

Lindman, G. 2003. Vid Helgasjöns strand. Arkeologisk undersökning av gravar och boplatzlämningar. Småland, Växjö kommun, Söraby socken,

Stockekvarn, RAÄ 11. *UV- Väst rapport 2003:13 och Smålands museum rapport 2003:37.*

Lindström, D. 2004. *Fornlid i Sverige. En introduktion.* Natur och kultur.

Lindqvist, T. 1988. *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt.* Uppsala.

Mascher, C. 1995. Dispositionsrätter till mark i brons- och järnålderns agrarsamhälle. I: Widgren, M. (red) *Äganderätten i lantbrukets historia.* Stockholm.

Nilsson, B. & Skoglund, P. 1999. To Dwell in the Centre of the World – On the Life-History of a Gallery Grave in Småland, SE Sweden. *Lund Archaeological Review* 6.

Nilson, L. 1993. Rapport. Arkeologisk undersökning. Skadad hållkista med röse. Fornlämning 18. Teleborg, Växjö sn och kommun. *Smålands museum Kulturhistorisk Undersökning* 36.

Nilsson, N. 2005. Järnålderbebyggelse sydöst om Jönköping. En utblick över det småländska materialet med järnåldersgården i Rogberga som utgångspunkt. *Urminne. Tidskrift för arkeologi isydöstra Sverige.* 2005/5.

Olausson, M. 1998. Hus och tomt i Uppland och Södermanland under yngre bronsålder och äldre järnålder. *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 33.*

Olsson, E. 1991. The agrarian landscape in the Köpinge area in the Late Bronze Age. The cultural landscape during 6000-years. Berglund, B. E. (red) *Ecological Bulletins* 41.

Regnell, M. 2005. *Värdefulla växter från Växjö. Makrofossilanalys av jordprover från Kv. Prefekten.* Institutionen för naturgeografi och kvartärgeologi. Stockholms Universitet.

Ramqvist, P. H. 1983. Gene. Om the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden. *Archaeology and Environment* 1. Umeå Universitet.

Ringquist, P-O. & Tesch, S. 1974. Arkeologisk undersökning 1969. Del av fornlämningsområde 20, gravfält och boplats, Ekhammar, Kungsängens socken, Uppland. *RAÄ UV-rapport 1974 B10.*

Rudin, G-B. & Brink, K. 2002. Öresundsförbindelsen, Lockarp 7a. Rapport över arkeologisk slutundersökning. *Malmö kulturmiljö 2002:16.*

- Rydström, S. 1971. The Varend area during the last Glaciation. *Geologiska föreningen i Stockholm, Förhandlingar. Volume 93, part 3*. Stockholm.
- Schmidt-Sabo, K. 2001. Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år. Riksantikvarieämbetet *Arkeologiska undersökningar Skrifter No 38*.
- Sawyer, B. 1988. Property and inheritance in Viking Scandinavia: the runic evidence. *Occasional papers on medieval topics, 2*.
- Siech, S. & Berggren, Å. 2002. Öresundsförbindelsen, Petersborg 6. Rapport över arkeologisk slutundersökning. *Malmö kulturmiljö 2002:15*.
- Skoglund, P. (red) 2006. Inlandsarkeologi. Vetenskapligt program för uppdragsarkeologin vid Smålands museum. *Smålands museum rapport 2006:23*.
- Steineke, M., Ekenberg, A., Hansson, K., & Ifverson, P. 2005. Öresundsförbindelsen, Sunnanå 19A-F. Rapport över arkeologisk slutundersökning. *Malmö kulturmiljö 2005:34*.
- Stjernqvist, B. 1988. On the Iron Age Settlement at Östra Torp and the Pattern of Settlement in Skåne during the Iron Age. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1987-1988*.
- Svanberg, F. 2000. Skåne och Själlande 800 – 1050. Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid. Riksantikvarieämbetet *Arkeologiska undersökningar Skrifter No 32*.
- Säfvestad, U. 1995. Husforskning i Sverige 1950 – 1994. En kritisk exposé över metodutveckling. I: Kyhlberg, O. (red) Hus och gård i det förurbana samhället. Rapport från ett sektorsforskningsprojekt. Riksantikvarieämbetet *Arkeologiska undersökningar Skrifter nr 14*.
- Tesch, S. 1993. *Houses, Farmsteads and Long-term Change. A regional Studie of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden*. Uppsala.
- Tollin, C. 1999. Rågångar, gränshallar och ägoområden. Rekonstruktion av fastighetsstruktur och bebyggelseutveckling i mellersta Småland under äldre medeltid. *Meddelanden nr 101 Kulturgeografiska institutionen Stockholms universitet*.
- Tomtlund, L-E. 1977. Fornlämning 21, gravfält Vendeltid-Vikingatid, Skir prästgård, Växjö stad, Småland. Riksantikvarieämbetet *rapport 1977 B4, arkeologiska undersökningar*.

Torstendotter Åhlin, I., Skoglund, P., Cronberg, C., Gustafsson, P. Och Högrell, L. 2002. Boplatslämningar och röjningsrösen. Småland, Ljungby kommun, Hamneda socken, RAÄ 66, 67, 76 och 82. *Arkeologisk undersökning. UV-syd rapport 2002:3 och Smålands museum rapport 2002:3.*

Varenus, B. 1998. Han ägde bo och skeppslid. Om rumslighet och relationer i vikingatid och medeltid. *Studia Archaeologica Universitatis Umensis 10.* Umeå.

Welinder, S., Pedersen E. A. & Widgren, M. 2004. Jordbrukets första femtusen år. 4000 f. Kr. -1000 e. Kr. I: Myrdal, J. (red) Det svenska jordbrukets historia 1. Uppsala.

Wennerlund, J. 2003. Arkeologisk förundersökning. Husebys medeltida bytomt och dess föregångare från yngre järnåldern. Huseby, Skatelövs socken, Alvesta kommun. *Smålands museum rapport 2003:61.*

Westergaard, B. 1993. Ysby sn, Hov 3:5, RAÄ 56. Arkeologisk undersökning 1991. *Hallands läns museer rapport 1995.*

Widgren, M. 1983. *Settlement and Farmingsystems in the Early Iron Age.* Stockholm.

Widgren, M. 2003. (red.) Röjningsröseområdena på sydsvenska höglandet – arkeologiska, kulturgeografiska och vegetationshistoriska undersökningar. *Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet 117.*

Viking, U. & Fors, T. 1995. Från stenålder till medeltid på fem månader. Raä 93. Avfart väg E6. Skummeslöv socken. Halland. Arkeologisk undersökning 1991. *Hallands läns museer rapport 1995.*

Viklund, K. 1998. Cereals, weeds and Crop Processing in Iron Age Sweden. Methodological and interpretive aspects on archaeobotanical evidence. *Archaeology & Environment 14.* Umeå universitet.

Åhman, E. 1983. Rapport Ö Telestad. *Smålands museum, kulturhistorisk undersökning nr 19.*

Åstrand, J 2000a. Arkeologisk utredning, kv Professorn, Teleborg, Växjö stad och kommun, Kronobergs län. *Smålands museum rapport 2000:5.*

Åstrand, J. 2000b. Arkeologisk utredning. Teleborgsvägen. Växjö stad och socken, Kronobergs län. *Smålands museum rapport 2000:5.*

Åstrand, J. 2003. Arkeologisk förundersökning. Kv. Professorn, Teleborg, Växjö stad och kommun, Kronobergs län. *Smålands museum rapport 2003:44*.

Åstrand, J. 2004a. Tretton långhus och en begravning – arkeologi i Kv. Seglaren. *Smålands museum rapport 2004:11*.

Åstrand, J. 2004b. Särskild arkeologisk undersökning. En järnåldersboplats vid Växjö universitet. Kv. Professorn. RAÄ 351, Växjö socken, Växjö kommun, Kronobergs län, Småland. *Smålands museum rapport 2004:41*.

KARTMATERIAL

Topografiska kartan Växjö SO

Ekonomiska kartan 5EOi Skir

Lantmäteristyrelsens kartarkiv:

Storkifte 1766 Aktnr LMS F88-14:2

Laga skifte 1850 Aktnr LMS F88-14:6

Administrativa uppgifter

Länstyrelsens diariernr:	431-7286-03
Smålands museums diariernr:	110-460/03
Landskap:	Småland
Län:	Kronoberg
Kommun:	Växjö
Socken:	Växjö
RAÄ nr:	351
Fastighet:	Växjö 12:1 (del av)
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon väst
Belägenhet:	x 6302,2 y1440,7
Undersökningstyp:	Särskild arkeologisk undersökning
Orsak till undersökningen:	Studentbostäder
Uppdragsgivare:	Växjö kommun
Ansvarig institution:	Smålands museum
Fältarbete:	december-februari 2003, april-juni 2004
Personal:	Åsa Jönsson (projektledare), Alexandra Nylén, Susanne Pettersson, Anders Kraft, Johan Åstrand, Jessica Wennerlund